

82.3 (2-63 2.1)-06
Ш 624

**Таныспай
Шинжин**

АЛТЫН-САЯДАК

Алтай Республиканын культура Министерствозы
Алтай Республиканын албаты јайаандыгынын төс јери

Таныспай
ШИНЖИН

АДТЫН-СААДАК

Горно-Алтайск
2011

82.3(2=632.1)-431.06

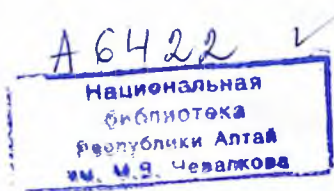
84 (2 Рос-Алт) 6-5

Ш 624

Шинжин Таныспай Баксурович

Ш 624 Алтын-Саадак. Героические сказания. – Горно-Алтайск, 2011. – 312 с.

Таныспай (Иван) Баксурович Шинжин бала ла јиит тужында кайчылардан көп кай чөрчөктөр угуп, көгүске алган. Бичиктин баштапкы томында, темдектезе, «Ай-Карагай», «Кан-Шиней», «Ай-Мерген» ле «Алтын-Саадак» деп ат-нерелү кай чөрчөктөри кирип јат. Олордын төс учурлу шүүлтези кижини төрөлин, албатызын сүүрине ууламјылайт. Онон камаанду сурактардын эн учурлузы ада-энелер балдарын сүүп чыдатканы, балдары чыдап, јакшы керектер эдерге јүрүмин бергилейт. Албаты нак јатканы ырыска, јайымга, бүдүмчиге, иженишке экелип јат.

© Т.Б.Шинжин, 2011

5-ШТБ-А-С

СЛОВО О СКАЗИТЕЛЕ

Шинжин Иван (Таныспай) Баксурович родился в 1936 году в урочище Малый-Улегем Онгудайского района Алтайского края в семье табунщика. В 1956 году окончил областную национальную среднюю школу, в 1962 году окончил Горно-Алтайский педагогический институт. Работал учителем алтайского языка и литературы в Мухор-Тархатинской восьмилетней школе Кош-Агачского района, Хабаровской и Ининской восьмилетних школах Онгудайского района. С 1970 года по 1973 г. был методистом областного института усовершенствования учителей, с 1973 по 2004 гг. – старший научный сотрудник Горно-Алтайского института алтаистики им. С. Суразакова в секторе фольклора. С 2003 по 2007 г. – преподаватель горлового пения государственного колледжа культуры и искусства Республики Алтай.

Автор монографий: «Кайчы А.Г.Калкин» на алтайском языке (1984, 1986), «Сказитель А.Г.Калкин» на русском языке (1987 г.), «Мастерство сказительского искусства П.В.Кучияка» на русском языке (2001), книг: «Сказитель Н.К.Ялатов и «Бессмертный Янгар-богатырь» на русском языке (1997), «Тропой, проложенной веками» – о жизни и творчестве сказительницы Н.П.Черновой, на русском языке (1997); сборника статей «Сквозь века и поколения сказителей» (2006). Составитель и публикатор с научными комментариями серии томов «Алтайские богатыри»: X, XI, XII, XIII томов; героическое сказание «Янгар» в 3-х томах, автор более 300 научных статей и педагогических методических разработок для школ.

Выступал с докладами, сообщениями на Российских и Международных конференциях, симпозиумах: г. Горно-Алтайск (1972, 1977, 1979, 1982, 1983, 1995, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2003), Якутск (1977), Элиста (1978, 1990), Ташкент (1980, 1986), Бишкек (1995), Венгрия (Будапешт, Балатон) (1994), Великий Новгород (2000), Бийск (2001), Монголия (Хэнтейский аймак, 1983), Москва (2002), Южная Корея (Сеул, 2006), Новокузнецк (2006), Кызыл (1988, 2006, 2008). Участник фестиваля Традиционной музыки народов Средней Азии и Закавказья, проводимой в странах: Франция, Швейцария, Италия (1985).

Участвовал (с 1984 года) в подготовке к изданию тома «Мифы, легенды и предания алтайцев» в алтайском корпусе серии томов 60-томного издания «Памятники фольклора народов Сибири и Дальнего Востока».

Член Союза писателей Российской Федерации. Выпустил более 25 книг, сборники стихов, рассказов, повестей. Участвовал в Днях культуры, искусства Республики Алтай в Москве в 1982 году, в 1986 г. в Башкортостане и Латвии.

Награжден Почетными грамотами Правительства Республики Алтай и Госсобрания – Эл Курултай, Почетной Грамотой Правления Союза писателей России, медалью «Заслуженный работник культуры Российской Федерации», медалью «Ветеран труда РФ», нагрудным знаком Почетного звания «Народный сказитель Республики Алтай».

Кайчы керегинде сөс

«Аш кылгада, бала жашта» деген бирүзи, Таныспай Шинжиннин кайчы болоры 8-9 жаштудан билдирген.

Ол 1936 ж. Ондой аймакта Кичинек-Ўлегемде кайчы, жылкычы улустын билезинде чыккан. Адазы Боксур, энези Чокуш. Ада-энеден эрте өскүске артып, Таныспай Бөдөс аказынын айлында өскөн.

Эн ле уур күч жылдар Ада-Төрөл учун Улу жуунун өйлөри. Же оны да ончо улусла кожо алдырышпай өткөн. Уулчактын жаан акалары кайчы улус болгон. Тензе, онон жааны Бөдөс, темдектезе, мындый чөрчөктөр кайлагылап туратандар: «Алтын-Саадак», «Кан-Шингей», «Кара-Кула», «Ай-Мерген», «Ай-Карагай», «Кезер», «Кезер баатыр», «Алып-Манаш», «Жанар», «Алтай-Буучай», «Өмүри жок тонду Өскүс-Уул», онон до өскөлөри.

1950 жылга жетире Таныспай 9-10 кире кай чөрчөктөрдү кайлап та, үлгерлеп те прозалык бүдүмдериле үренип алган. Ол акаларынан башка мындый кайчыларга жолугуп, чөрчөктөрүн уккан: Түленти, Бабыш, Жараска, Савдин Салдабай, Сабашкин Илларион, Тобоков Сергей, Марков Шалба, Калкин Алексей, Калкин Григорий, онон Илаков Роман, Аргымаков Амыр, Кокпоева Казак, Малчиев Чыкай, Чачияков Табар, Белешев Дмитрий, Куюков Семен, Кандараков Манакон, Башпаков Саадак ла онон до өскөлөри.

Бу ончо кайчылар Таныспайдын кай чөрчөктөр билерин ле кайлайтан эп-табын элбек байыткан. Кийинде бир канчазынын чөрчөктөрүн де бичип, кепке баскан.

АЙ-КАРАГАЙ

Айланып аккан ак талай
Анканынан ажып шуулайт.
Андап жүрер тайгалардын
Андары көлзөп мантажат.
Канатту куштар үндери
Кижиге кулагына угулат,
Ары-бери учушканы
Албаты көзине көрүнөт.
Бийик-бийик сүмерлер
Баштары тошло бүркөлгөн.
Жабыс-жабыс ол кырлар
Билдирер-билдирбес ол турат.
Тенериден түшкөн булуттар
Туй бүркөптир баштарын.
Жерден чыккан тумандар
Булутта бириккен турдылар.
Энир чыккан айдын бойы
Эм үстинде жарып көрүнөт.
Эрте чыккан күннин көзи
Энирге жетире чокту тийет.
Эртеги чактын бу бойынан
Энчиле келген тайгалар
Ээлү, тынду турадылар.
Азыйгы чактардан алала
Адалар беришкен бу жерлер
Ан-куштарыла бай турат.
Айланып аккан ак талайдын
Аржан суузын калык ичкен.
Комдолгон көк талайдан
Коотту жоны тынып ичкен
Коркпос, үркпес каан жатты.
Көп калыгы кыйгы салбай
Коотту амыр журтай берген.
Бежен мун кой-эчкиге
Бежен өзөк одорго жеткил.
Алтан мун эржине малга
Алтан өзөк бай одорлу.

Байлык мындый бу жерде
Бай-Кара деп каан киж
Алтын ошкош јерлү деп,
Ак аяста јарлу болгон.
Улаадан уй сарзу ичкен,
Улу јаан каан дешкен.
Эжиктен кирип, эзендежип,
Эли аш јиген каан эмтир.
Элде јаан киж бу деп,
Эбире јаткан јетен јонго
Эр ады эрте чыккан
Бай-Кара деп каан киж
Бу Алтайда јуртап јатты.
Бу Алтайда јетен јон
Бирлик, најылык јадыптыр.
Јан блаажып ончозы
Јалан башка базышпайтыр.
Ас тоолу бис дежип,
Артыктап алар, јиир деп
Айры санаа сананбайтыр,
Ачык-јарык куунду јуртир.
Көп тоолу бис дежип,
Көкүп, јаан јон дежип,
Көндүре тын башкаланбай
Көдүре јонго киленкей,
Ас калыкты базынбайтыр,
Амыр-энчү јуртаптыр.
Бастыра бар башка јон
Бастыра чакка амыр јаттыр.
Бай-Кара каан киж
Бежен јаштан ажа берген,
Алтан јажы арай јетпеен
Алып јуучыл ол болгоны
Албатыда јарт болды.
Је адыжатан алтан мун
Јетире күчтү баатыры бар
Јууда болзо, јендежетен
Јетен мун алыптары бар.
Бай-Кара ол јүрүминде

Баатыркап жууга барбайтан,
Алыптарын жууга салбайтан
Ады чыккан каан эмей.
Кöргөн эки көстөринде
Көрнө күйүп тургандый.
Ајарган ала көстөринде
Аланзу јок болгодый.
Эрмек айтса, тил јенил,
Эр бүткен ол ло дежет.
Сөс сөйлөп айтканда,
Сөзи чындык бу дежет.
Килин кара кабагы
Карлагаштый ол дежет.
Ээгинде койу сагалы
Эки де кылы кажайбаган.
Коо кырлан тумчукту,
Кызыл марал јаакту,
Теп-тегерик чырайлу
Тегиндү эмес каан дежет.
Албатыдан алган үйи
Ай кеберлү ол болтыр.
Ала эки онын көстөри
Ак јалбышла күй тургандый.
Ары көрзө, ай ошкош,
Айдары јок эрке јараш.
Бери көрзө, күн ошкош,
Бууры ачык ол туру.
Эрмек айтса, үни эрке,
Эм ого кижі јилбиркеер.
Кебинде тана, топчылар
Күмүш, алтын болдылар.
Төжинде ончо эдимдер
Торт јылдыс мызылду.
Белинде чүм јазалдар
Бастыразы мызыл јүрер,
Јап-јараш кептү болды.
Јондо болзо, онын ады
Алтын-Топчы деп адалды.
Анайып Бай-Кара каан

Алтын-Топчыла бу кожо
Алтайында журтап жатты.
Арт-учында абакайы
Албатыны, Бай-Караны
Айдары жок сүүндирди.
Барлу болгонын кем де
Бу өйгө жетире билбеген.
Бир күн Алтын-Топчы
Багырта уул чыгарды.
Байлу, чүмдү керекти
Баш буурайган эмеендер
Байлап, чүмдеп бүдүрди.
Каан журты, бастыразы
Байрам-жыргалда болды.
Жылкы малдын семизин
Жыга тартып сойдылар.
Жүс казанды тургузып,
Жуулу этти кайнаттылар.
Оок малдан койлорды
Ондо база сойгылады.
Одустан ажыра казанга
Ооктоп бу кайнаттылар.
Ыраактагы айылчылар
Ырысту жыргалга келгиледи.
Келгени учун Бай-Кара
Коркушту тын сүгүнди.
Жууктагы айылчылар
Оройтып та бу келзе,
Алтын-Топчы ачынбайт.
Эт кайнап бышканча,
Элге жаан жакару болды.
Ак жарыкка чыгала,
Агарып тан аткалакта,
Адам деп адазын айткан,
Экинчи күннин учында
Энезин эне деп адаган,
Таш кабайын жара тееп,
Тап ла тура жүгүрген.
«Көрүгөр, туку балдарла

Көкүп, ойноп жүргенин.
Уулыма эмди ончогор
Учурлу ат адагар!» – деп,
Бай-Кара бу каан
Бастыразына жар салды.
«Жараган ат бергежин,
Жарамыкту сый болор бо?» –
Жииттер Бай-Карадан
Жилбиркежип сурадылар.
«Коомой ат адалза,
Кандый кезедү болор?» – деп,
Тал орто жаштулар
Танзыркажып турдылар.
«Учурлу ат бергенге
Ундылбас жаан сый болор!» –
Анайда Бай-Кара айдала,
Ак өргөозине кире берди.
Тал-түш бу жеткелекте
Табакка эттер чыгарылды.
Койдын жымжак эттери
Коштой табакка чогулды.
Айландыра отурган улустар
Ажаныш күндүгө кире берди.
Жииттер жылкынын эдинен
Жылымсу деп жигилейт.
Жарма, көчө курсакты
Жарадып тойо ичкилейт.
Келин, кыстар кой эдин
Коркушту тату дешкилейт.
Койу жакшы мүндерин
Кийнинен ары ичкилейт.
Карган улус казы-картаны
Күүни жеткенче жигилейт.
Тукурумдап чөбчөйлөрди
Тын узатпай ууртаалайт.
Тили жаңы чечилгендий
Туктурулбай эрмектежет.
Толтыра аракылу тажуурлар
Тын удабай божойдылар.

Туудый чогулган ончо эт
Тууза мында жилип калды.
Талайдый жуулган аракы
Табынча үзе бу ичилди.
Жокту кул калап эзиреле,
Жондо бойын каанга бодойт.
Бай улустар калайла,
Бой-бойын таныгылабайт.
Же канчын жииттер анда
Жыргал-ойын баштаалайт.
Жараш-жараш кыстары
Жайа кожон жанарлайт.
Чырайы эрү жиит уулдар
Чого, башка жыргаалайт.
Кезиктери тебек тебет,
Кезиктери кажык ойнойт.
Күрешкендери база бар,
Күлөр токпок база чачат.
Жарышкандары бир уунда
Жыр каткыда, куучында.
Аттарыла жарыш өткүрген
Алыптар анда сүүнчилү.
Үч күннин туркунына
Үзүлбей жыргал ол өтти.
Уулчакты адаган кижини
Улустан эмди чыкпады.
Арт-учында анда
Арзайган тиштү эмеген
Албаты ортодон бу чыкты.
Акту сөзүн айдып турды:
«Бай-Кара, слер каан!
Бастыра жонго слер жарлу.
Өскө ороон слер жуулабай,
Өскө албаты олжолобой,
Алтайаарда амыр жадааар.
Алтын-Топчы абакайаар
Арт-учында уул тапты,
Ат адаар жар чыкты.
Ак тан аткалакта

Адам деген бу уулаарды,
Экинчи күн өткөлөктө
Энем деген эр баланы
Албаты көрүп жүрзин деп,
Алып баатыр болзын деп,
Акту жүректен бу күүнзеп,
Ат адаарга бу чыктым.
Ай-Карагай деп адап,
Айлыма жанып жадым».
Айландыра калын жон
Алакан тыныда чабыды.
«Сүреен учурлу ат!» – дежип,
Сүүне бердилер ончозы.
Албаты алдына Бай-Кара
Анда чыгып, сөс айтты:
«Ай-Карагай деген атты
Айландыра жон жаратты.
Ат адаган карганакка
Алты жакшы жылкы берер,
Алты саар уй сыйлаар,
Алты жоон кой жөмөөр.
Олор ончозы эмди мында,
Олорды алзын ат адаачы!» –
Анайда жарды Бай-Кара
Айткан турды чыгара.
Же ончозынын көзинче
Жылыйып калды карганак.
Көстөри барда, көргүлеген,
Кулактары барда, уккулаган.
Адаган атты жараткылаган,
Аңылу сыйлар жарлалган,
Алар ордына, албаган,
Албаты көзинче жылыйган.
Турган да мынын изи жок,
Туура да басканы көрүлбеген.
Ончозы кайкап арт калды,
Оноң таркап жангылады.

Той-жыргал божоордо,
Токуналу ой башталды.
Алтан башка тилдү жон
Амыр-энчү жаткылай берди.
Бай-Кара каан ырысту,
Биледе сөзүн угар уулду.
Алтын-Топчы абакайы
Алдындаазынан бу сүрлү,
Айткан сөзи сүүнчилү,
Албатыга жакшы айтырган,
Алдындаазынан артык болды.
Ай-Карагай олордын уулы
Анан ары жаандап турды.
Алыптар ортодо ол жүрүп,
Адыжар керекке үренет.
Окжаалардан чечен адып,
Оок алыптарды артыктайт.
Болот үлдүле чабарга
Баатырлардан база үренет.
Жыда тудуп жуулажарга
Жуучылдарла ол таскайт.
Эл-жоннын ортозында ол
Эржине малды ондоп жүрет.
Арка-тууда анчыларла
Андап, куштап тын таскайт.
Жүрүмде кандый болорын
Жаштан ала бойы үренет.
Жаш та болзо, сананат:
«Ай-Карагай деп мени адап,
Атту менин бу болорымды
Ненин учун карганак
Не де айтпай жүр калган?»
Адазы каан Бай-Кара
Ак-боро атту жүрүмде.
Алтын-Топчы энези болзо,
Ас та минзе, Ак-сур атту.
Андый ла болуп ол турды.
Бир күн жаш Ай-Карагай
Бүрүнкүй түнде түш көрди.

Жаан кайа ташту жерде
Жабылгак будакту карагай
Жарт, чокум ол турат.
Ол карагайдын төзінде
Ончо ээр, токум жепселдү
Кара-күрен ат турат.
Ат бажында ай сүрлү
Ак нокто ол көрүнөт.
Ак нокто бу үстине
Алтын үйген суккан эмтир.
Колондордын коргузы
Күнге суркурайт – жес эдим.
Кандый да үн, түжинде,
Кулакка жарт угулат:
«Адына барзан, алдында
Ак койон ол бараадар
Ээчий оныла барзан,
Ээрлү адына жедерин».
Онойдо мыны түженип,
Ойгонгон эди Ай-Карагай.
Сары танла ол түжин
Сананган эди түжине.
Тал-түштин кийнинде
Табылбай калды уулчагаш.
Кызыл энирде Ай-Карагай
Келбеген айлына, жылыйган.
Бай-Кара каан киж
Бастыра жонды бут кырына
Түрген-түкей тургусты.
Түрүлгөн жүс-чырайлу, айтты:
«Кара жаңыс уулчагым
Кайда барган, табыгар!
Таап экелген кижиге
Талдама сый берерим!
Уулчагымды табыгар!!» – деп,
Улу жаан жакылта берди.
Тил билишпес калыгы
Тидир жүгүрүктө болды.
Бой-бойынан суражат,

Билбезис деп айдыжат.
Түнде уйкуда балдарды
Тургуза тартып, суражат:
«Түште Ай-Карагайды
Тен көргөн бедигер?» – деп,
Тынзырап олар жүргүлейт.
Жок! Жок ол дежет,
Жобол билбей жүгүрижет.
Жарынчылар жарын өртөйт,
Жартына чыгып албайдылар.
Төлгөчиле төлгө салып,
Төлгө көргүспейт ол дежет.
Учында манзаарып айдышты:
«Түндүктен келген түнүрлү кам
Тирү, өлгөнүн чын айдар!»
Улу камга жартадылар:
«Бай-Кара жаан, улу каан
Байды, чүмди ол билер.
Жангыс уулы жылыганга
Жакшы эдер барылганы
Жазап айдып беригер.
Жер-алтайга мүргүүрге,
Жылыганды бедреерге
Жажыл жалама ол керек.
Көк айаска ол болзо,
Көк жалама ол жараар,
Ак аясты алкаарга
Ак жалама ол буулагар.
Бастыразына баштанарга
База жаан тайылга керек.
Жаан, семис жылкы мал
Жоболго тын жарайтан».
Камнын бу некектезин
Капшай-түрген бүдүрерин
Бай-Кара улу каанга,
Алтын-Топчы абакайга
Анда улус жетирди.
Анайып бир күн кам
Алтай, Тенери бу ла деп,

Ак-боро жылкы малды
Агаш арада бу тайды.
Анда, мында жаламалар
Ары-бери элбендежет.
Түн ортого жетире
Түнгүр согуп камдаган
Кам учында токтоды.
Бай-Кара бу каанга,
Бастыра анда жуулганга
Бүдүмчилеп айтканы
Бу мындый ла болды:
«Жылыйган ол уулчакты
Жыраа, баргаа ортозынан,
Өлөн дө болзо, кыйбай,
Өргөдөн ыраак ол барбай
Өнөтийин жазап бедирегер,
Өлгөн, тирүзи билдирер».
Канча күнге албаты
Бай-Каранын бу уулын
Өргөдөн ырап ла барбай
Өрө-төмөн баскылап,
Карчий-терчий жүргүлөп,
Канча жерден бедиреелейт.
Табылбаста, кородожот,
Там ачынары бу тынгийт.
Бай-Кара жон башчызын,
Бойына кычырып, жакарды:
«Темир-Бөккө, бу камды
Төгүнчи деп бүдөдим.
Канча бөс, жаламаларды
Күүни жедерден көп бергем.
Эн талдама жоон жылкыны
Экелип база ол тайды.
Башка айылга жадала,
Бастыра этти ол жиди.
Тогус күн өдө берди,
Тайарга база мал сурайт.
Тогус үйеге бистин жон
Түнгүрлү камды билбеген.

Биске де ол керек јок.
Бакпас күчтү Темир-Бөкө,
Мынан оны сен јоголт,
Менин сурагым ол ло болт».
Јон башчызы Темир-Бөкө
Јана эжиктен бу чыкты.
Айлына келип ок-саадакты
Арказы ажыра ол салды.
Ийнедий курч јыдазын
Ийин-сыртка јүктенди.
Јаңыдан јаңы үлдүзин
Јалмажына тагынды.
Таш айлынан бу чыгып,
Таш чакыга базып келди.
Темир-боро адына
Төрт темденип ол минди.
Камнын удурум айлына
Капшай јортуп бу келди.
«Түнүреерди эм алыгар,
Түрген барарга шыйдынгар.
Јобош, боду ат экелдим,
Јобобой јереерге јаныгар.
Јол ортого үйдеш саларым.
Јолыгар ачык, коркыбаар».
Темир-Бөкөнин айтканы
Төптү, кезем, кыска болды.
Табынча кам маңјагын кийди,
Түнүрин сол колго тутты.
Табыш этпей үйден чыкты,
Таш чакыга базып јетти.
Јобош деген атты көрди,
Јобол јокко оны минди.
Јолды алып ичкери јортты,
Јелдире онын кийнинен
Темир-Бөкө атанды.
Тил алышпай бараттылар.
Бара-бара, беш тайганы
Бир унчугышпай аштылар.
Чакпыны јаан беш талайды

А6422

Чек үн жок экү кечтилер.
Темир-Бөкө бир ле көрзө,
Тегерик акка токтой түжүп,
Түнүрин кам сого берди.
Темир-Бөкө угуп турза,
Тескинип кам каргап турды:
«Ээ-уу-ээй, ээ-уу-ээй, эй!
Эмди мени бу үйдешкен
Эрмеги жок Темир-Бөкө
Эм жаман санаазы учун
Эрјине аттан жыгылзын!
Эт-сөөги анда сынзын!»
Кам каргыжын бу ондоп,
Капшай жаазын Темир-Бөкө
Кайра тартып ок божотты.
Кастак келип кам түнүрин
Курч бажыла өдө конуп,
Кам көксине кадала берди.
Кайра чарчап ол жыгылды,
Кара каны үре салды.
Жортуп келип Темир-Бөкө
Жорго адынан бу түшти.
Кыннан үлдү ушта согуп,
Камнын мойнын кезе чапты.
Кара баш тоолоно берди,
Кайра кенерте тоолонуп,
Мойынга ол жапшына түшти.
Маказыраган ол чылап,
Жарсылдада каткырды.
Жаткан бойы кыймыктады,
Бут кырына ол турбады.
Баатыр бойы Темир-Бөкө
Камнын бажын жара сокты,
Канду меези чачыла берди.
Көгүс тужын жыдалады,
Катап каткы угулбады.
Тыны үзүлген кам сөөги
Тымык, амыр жада калды.
«Өчөбөсти сен өчөдин,

Өлөрин бу билбедин!» –
Анайда айтты Темир-Бөкө,
Адына минип, жанып ийди,
Анайда ла болуп калды.

Темир-боро чыйрак атту
Темир-Бөкө жанып келди.
Таш өргөөзи ол ло бойы,
Таш чакызы чачылбайтыр.
Башкарган ол албатызы
Бай-Каранын уулын таппай,
Бууры чала өчүптир.
Байла ол табылбас дежет.
Бай-Кара каан кижини
Бай-Кара ойгор каан дежет.
Бу кааннын чырай-кебери
Башка болуп ого көрүнди.
Ай-Карагай уулы жокто,
Ал санаага түшкен туру.
Ачу-коронго бастырып,
Ар күчи, байла, чыккан.
Албатыдан алган үйи
Алтын-Топчы бу кубултыр.
Ай кеберлү ак чырайы
Арай эмеш жукарган туру.
Күн кеберлү бу бойы
Кугара жүзи тартылгандый.
Темир-Бөкө Бай-Карага
Тегиндү эмес бу келди.
Эжикти ачып киреле,
Эзендежип, бу сурады:
«Бай-Кара улу кааныс,
Бар ба база жакылта?»
«Жок деп канай айдарым –
Жалакай үниле каан айтты. –
Сен камды үйдеш барарында,
Санааркадыс удап турарында.
Ай-Карагайды бедиреп,
Арт-учында мокодыс.

Je канайдарыс эмди бис?
Jүрүмде, байла, мынайда
Карыгып, кунугып жүрерис.
Карып, анайда ла өлөрис», –
Мынайда ачу сөстөрлө
Мында эрмегин ол үсти.
Jon башчызы Темир-Бөкө
Je кунукпагар бу деди.
Ат чылбырын бура тартты,
Айлы жаар ол мантатты.
Албатызы амыр болды,
Алтын-Топчы кунук жүрди.
Тоолу тегин күндер өтти,
Тургун jon тымык жатты.
Мал болзо, ток одорлу,
Калык болзо одын-суулу
Кеен амыр Алтайында
Керсү жакшы журтап жатты.
Бир ле күн сары танла
Бай-Кара угуп жатса,
Амыр аккан ак талайы
Айдыжы жок шуулап жатты.
Андап жүртен тайгалары
Амыры жок күркүрөп турды.
Эжикте жаткан ийттери
Экилези акшып үрет.
Эрлик жерден жуу келзе,
Эм турала, акшып үрер
Озогы чактан ол бери
Ондый жанду болгон эмтир.
Өргөөнин түндүк бойдо
Өрө айасла жуу келерин
Улай ширтеп бу турар
Учар-учпас эки мүркүт
Акшыгылап бу отурат,
Ангылу темдек эдип турат.
Жаман-жуман саптар келер,
Жакшызы жок шок эдер.
Өштүлөрдөн ондыйын билер

Онду, быйанду бу улузы
Ондый-мындый неме айтпайт,
Ончолоры ондый бол калды.

Алтын-Топчы ол абакай,
Айлар өткөн бу соңында,
Бир күн кайкамчылу түшти
Түш јеринде көргөн эмтир.
Ай-Карагай јаш уулчагы
Агаш-таштын аразында
Ак башту карганакла
Ат армакчылап жүргүледи.
Андагы јердин јаражы
Айдып сөслө чүмдеп болбос
Айдары јок солун болды.
Анан ары онын түжи
Акту јерге үзүле берди.
Атпас эдип бу ойгонды,
Кидим түн ортозы эмтир,
Кижии кайкаар тым болтыр.
Ол ло ок бу түнде
Ондый ла түшти Бай-Кара
База түженген ол турды.
Түш јеринде Ай-Карагай
Туйук кара таш ичинде
Таатыра јаандап калган
Туйук кеп, куйак кийген
Баатыр кептү бу көрүнди.
Бажы кажайган карганакла
Јүрек-буурдан бу болгожын
Јуу-чак керегинде эрмекти
Узак улалткан ол болтыр.
Уулы керегинде ол түшти
Учына чыгара бу көрбөди.
Ойгоно чарчап бу келди,
Ол түштин учурын сананды.
Ойгонгоны түн ортозы болды,
Ондоп болбой бу јатты.
Ак талайы шуулап агат,

Ак тайгазы күркүрөп турат.
Ак малы амыр турлуда,
Албатызы тын уйкуда.

Тандакталып тан атты,
Тамырланып күн чыкты.
Каан жоны калын уйкудан
Ту качан туруп, кыймырады.
Бай-Кара каан чай ичип,
Байагы түжин абакайына
Бастыразын айдып берди.
«Бу учурлу түш» – деди.
Оны уккан Алтын-Топчы:
«Ой, ондый ок түшти мен
База көргөм бу түнде.
Балабыс тирү болбозын,
Барып-барып бу учында
Бойы једип келбезин!» – деп,
Калганчыда айда салды,
Карактарынан јаш акты.
«Ай-Карагај јоголгоныла
Албаты да кунукка түшти.
Алтайыстын аржан суулары
Айы јок шуулаар болды.
Анду-кушту тайгаларыс
Ай кулак тунгадый күүлейт» –
Анайда Бай-Кара эжине
Анда куучындап отурды.
«А меге тын угулбай јат:
Аржан суулар араай шуулайт,
Анду туулар тымык турат,
Ай кулагым тунгак болбой» –
Алтын-Топчы тунгак айтты,
Онон ары унчукпады.
Ай ээчиде ай өтті,
Амыр јакшы бир күнде
Бай-Кара алтын ширееде
Бажын јастыкка салар өйдө,
Бастыра онын мал-кужы

Бастыгыжып, үркүп чыкты.
Албатызы чынырышты,
Аайы жок ачу ыйлашты,
Ары-бери кыймырашты,
Айры колдоры сарбандашты.
Таш өргөозинен Бай-Кара
Тышкары чыкты бу кайкап.
Түймешкен калык-жонойан
Түрген билик аларга
Тын кыйгырып бу сурады:
«Түнөй жаткан албатым!
Тын үскедий чак келди бе?
Тыныс корып болорыс па?»
Оңдо жуулган жон-калыгы
Оны жок огыра сокты:
«Эскиде беш бажын кестирген,
Эмди эки башту Желбеген
Элди-жонды бу жударга
Эренис жоктон бу келеет!»
Каан кижин Бай-Кара
Калык башчызы Темир-Бөкөн
Капшай алдына алдыртты.
Канду жууны эм өткүрерин
Каанла кожо шүүжер деди.
Бай-Кара каан бу бойы
Бийик жерге бу чыгып,
Айландыра аярып,
Албатыга айдып турды:
«Эки башту Желбегеннен
Эмди слер коркыбагар.
Беш катап биске тийерде,
Беш бажын кезе чапканыс.
Алтынчы катап келедерде,
Алтынчы бажын кезе чабарыс!
Бака, жылан черүлерин
Бастыразын кыраарыс!»
Анан ары Бай-Кара каан
Алыптарын адап кыйгырды.
Көдүрө ончо кезерлерин

Көндүрө бого бу жууды.
Эренис жок жуулажатаран
Эл башчыларды кычырды.
Бастыра жууда жөнөтөн
Баатырларын алдыртты.
Бастыра жуулган башчыларга
Бай-Кара каан сөс айттырды.
«Жууга озо бис кирерис!» – деп,
Жуунда баатырлар ол айтты.
«Ачап, жуппа Желбегенди
Арадап бис жөнөрис!» – деп,
Анда жуулган алыптар
Аланзу жок айттылар.
«Кекенип келген Желбегенди
Кезе чаап жөнөрис!» – деп,
Кедерлеп билбес кезерлер
Кезем күүндерин угусты.
Бастыразынын кийинде
Бай-Кара каан бойы айтты:
«Жети тайганы бу ажып,
Жети талайды бу кечип,
Желбеген күлүк бу биске
Жериске жууктап келди,
Жууга, чакка бис белен,
Желбегенле жуулажалы!»
Анча-мынча ой өдөрдө,
Ачу-корон үн угулды:
«Бай-Кара каан беш бажымды
Бастыра өткөн жууларда
Бирден кезип, тынымды
Бу үзүп болбогон!» – деп,
Черүзинин алдында
Чынгырып, айдып ол турды.
Желбеген келееткен ол жерден
Жер тоозыны буркурады.
Бай-Кара барааткан бу жерден
Балкаш, тоозын көдүрилди.
Жууктажа, жууктажа келерде,
Жуу-согуш бу башталды.

Отту жуу башталарда,
Озо келген Желбегенге
Бай-Кара удур барды.
Коручыларын Желбеген
Кенерте озо бу ийди.
Курч үлдүлө Бай-Кара
Кыра чапты оморды.
Курчу болгон кезерлерди
Кенерте база тургусты.
Темир сапту жыдала
Тизе-тизе бу сайып
Туура чачты Бай-Кара.
Эки башту Желбеген
Эм ачынды коркышту.
Кийин жанда баатырларын
Кенерте озо тургусты.
Сол колдо бу жыдалу,
Он колдо ол үлдүлү
Бай-Кара оморды
Бастыразын кыра сокты.
Эки башту Желбеген
Эмди көрөр болгожын,
Курчу болгон коручылар,
Коручы болгон кезерлер,
Бек, жакшы баатырлар
Бастыразы кырылтыр.
Мыны көргөн Желбеген
Мынайда кыйгыра салды:
«Баатырларымды бу бастын!
Кезерлеримди сен кестин!
Коручыларымды ол кырдын!
Калганчыда мени жиирге бе?
Күчин сенин жетпес!» – деп,
Эки башту Желбеген
Энзес эдип, Бай-Каранын
Үстине чурап бу ийди.
Үч күн омор согушты,
Үч түн омор жуулашты,
Үзүлбейтир тындары.

Желбегеннин бака черүзи
Жендиртпеедий ол болды.
Келескен деп күлүктери
Кезерлер кептү согужат.
Алтынчы күнде Бай-Кара
Атыйланган Желбегеннин
Алтынчы бажын кезе чапты.
Алгырган бойынча ол бойы
Ары болуп желбес эткен.
Акыр ол өлди бе десе,
Арыскан сөөги көрүлбейт,
Амырап туру ба ол десе,
Андый темдек билдирбейт.
Андыйдын бу бажында
Арткан черүзи жоголды.
Албаты жааны Темир-Бөкө
Бай-Кара каан алдына
Бу једип келген турды.
«Бака ончо черүлери
Бап ла деген бойынча,
Бир ле көрзөөс, жоголды.
Келескен болгон кезерлери
Кенетийин көрүлбей калды.
Жылан деген жылгыр черүзи
Жылыяа бергени кайкалду» –
Анайда баатыр Темир-Бөкө
Айдып турды Бай-Карага.
Алты күн согушкан јерге
Алан кайкап тургулады.
Јети күн жуулашкан јерде
Јетире мыны санангылады.
Јутпа ол Желбегеннин
Жылан черүден кырылганы
Јалан јерде јаткылайт.
Келескен деген черүден
Кестирип өлгөндөри
Көс алдында јаткылайт.
Бака болгон жуучылдардан
Балбакталганы көп болды.

Бай-Кара ла жууктары
Бир шүүлтеге келгиледи:
«Бир бажы арткан Желбеген
Бар тынын алып качкан.
Тирүү арткан черүлерин
Тынын үспей ол кеткен.
Бир бажын бу артырып,
База келбезин Желбеген
Ажындыра, байла, шүүген».
Акта өлгөн өштүлөрдү
Анда жууп өртөгиледи.
Албаты, малга оорулар
Кенертен болбозын деп,
Күлдөрдүн кейге сеидилер.
Бойынын өлгөн жуучылдарын
Байлап, туура апаргылап,
Башка жерге сөөктөдилер.
Боро-боро таштарды
Сөөктү эбизге салдылар.
Сөс жоктон ончолору
Тайгаларды ашкылап,
Талайларды кечкилеп
Жангылап ийбей канайтты.
Бай-Кара каан кизи
Бар жонун беш эбирди.
Турлуда ончо ол малын
Тогуз айланып бу көрдү.
Турлуда турган мал-кужы
Түней жакшы одордо жүрди.
Тургун журтту албатызы
Түней одын-суулу болтыр.
Анайда ла эм жаткажын,
Алан кайкаар табыш болды.
Ак аястын алдында
Ак булуттар кагылышты.
Көк аястын түбинде
Көк булуттар бу көлзөп,
Көк теңериде кагылышты.
Бай-Кара бу кааннын

Ак-боро ады эмди
Ак айасты ајыктап
Окыранып турбайты.
Алтын-Топчы үйинин
Ак-сур ады јаланда
Ас-мас окыранып,
Ак-айасты ајыктайт.
Албаты јааны Темир-Бөкө
Аттардын мындыйын көрүп,
Темир-боро адына минип,
Түрген-түкей Бай-Карага
Једип келип, бу сурады:
«Бай-Кара, јаан кааныс,
Байлу јерис, јуртыс
Бу нени сести, кайтты?
Буурысты билген аттарыс
Буркураган булутты көрүп,
Бышкырып, окыранып,
Одорлуда онду отобойт,
Ондоп, слер нени билдеер?
Ончозын биске айт берзеер,
Ончо јонго јарт болзын».
«Онызын кудай билер,
Онон арыгызын көргөйис» – деп,
Бай-Кара каан айдып турганча,
База ла табыш угулды.
Төмөн көргөн ончо улус
Тенери јаар көргиледи.
Тенеринин тег түби
Текши кара булутту болды.
Јалан кара ол булут
Јарс эткен соңында
Јалтырт эдет ол јалкын,
Күзүрт эткен соңында
Көк јалкын јалтырт эдет.
Јаан саат өтпөди,
Јылу-јылу эзин сокты.
Јымыраган јылу јааш
Јаап түшти булуттан.

Анча-мынча ой бажында
Агарган ак булуттан,
Карарган кара булуттан
Кара-күрөн эрјине атту
Оборы јаан ол баатыр
Ончо јонго бу көрүнди.
Ого-бого јетпеди,
Ол көрүлген јаан баатыр
Бай-Кара каан кижинин
Байлу таш чакызына
Келип тура бу түшти.
Келгенди аттан түжүрерге
Колтукчылар жүгүр келди.
«Колтуктап мени бу аттан
Калак тегин түжүрбегер.
Карган-тижен ол эмезим,
Канчын јиит эм бойым
Капшай, јенил түшкей база» – деп,
Куучындап, кокурлады.
Күлүмзиренип, каткырды.
Кара-күрөн ат белинен
Канча кире кап түжүрди.
«Кандый мындый баатыр бу?
Каптарына толтыра
Карбайта нени суккан?» – деп,
Бай-Кара каан сананды.
Базып келип он колын
Ичкери сунуп, јиит кижиле
Ичинде ару санаалу эзендешти.
«Кийик болзо, түктү,
Кижин болзо, атту, сөөктү,
Кажы јерден келдигер?
Кажы алтайды көстөдигер?
Ады-јолыгар кем болор,
Ада-энегер кемдер болор?» –
Анайда Бай-Кара каан
Анда сурап турбайты.
Алакан јайып, јиит баатыр
Атту-чуулу Бай-Карала

Эзен-амыр бу угужып,
Эзендежип танышты:
«Адам болзо, улу каан,
Ак-боро атту Бай-Кара.
Ак-сур чыйрак атту
Алтын-Топчы энем болор.
Кара-күрен кийик атту,
Качан да мени карганак
Ай-Карагай деп адаган эди!
Адаган атты албаты
Айдары жок жараткан.
Ал-камык сыйла сыйлаткан
Ол карганак сый албаан,
Онойдо ло жүре берген» – деп,
Ай-Карагай айдып турды.
Адазы болзо Бай-Кара
Айдары жок тын сүүнди,
«Ай-Карагай уулым! – деди, –
Айлу-күндү ак-жарыгым! – деди, –
Ада-эненин күн-айы! – деди, –
Айланып, айлына жандын!
Ада-энен, албаты-жон
Айдары жок сүүнип жат!» – деди.
Ары көрүп, көс жажын төгөт,
Бери бурып, каткырып көрөт.
Буру алыжып тургандый,
Буруумды ташта дегендий,
Уулын кучактай ол сокты,
Улу сүүнчиге түшкен турды.
Алтын-Топчы абакайы
Ай-уй бу дегелекте,
Ачу-ачу кыйгыра салды,
Албатынын ол көзинче
Айланып келген уулына
Айдары жок ол сүүнди,
Адалу-уулду бу экүни
Анда кучактай ол сокты.
«Кайда болдын, балам?! – деди, –
Кайдаар барарыңды бу бойын

Калак, биске не айтпадын?!
Каандыктын канча жоны
Калас сени бедиреген туру!
Калас сыктап жүрген турус!
Карын тирүү жан келдин!
Карган бисти сүүндирдин!
Капшай айылга кир, – деди, –
Капшай ончозын айт, – деди, –
Кулактарыс сүүнзин, – деди, –
Курсактан тойо ажан!» – деди.
Эрке жангыс эр уулын
Эки жандай бу жединип,
Эмеген-өбөгөн таш өргөөгө
Эркелеп, сүүнип кийдирди.
Айыл ичинде иштөөчилер
Алтан капты тудунганча
Айыл ээлери ол үчүди
Анда ээчий бастылар.
Адазы, энези эрке уулын
Айыл ичинде бу төргө
Таш тактага отургысты,
Таш бутту таш элейди
Тургуза ла алдына тургусты,
Туй үстине курсак салды.
Албаты башчызы Темир-Бөкө
Алдырткан база мында отурды
«Алтан капта нени суккан?
Айдып берзен, уулым?» – деп,
Алтын-Топчы кару эне
Анда сонуркап ол сурады.
«Байадан билерге тургам» – деп,
Бай-Кара адазы айтты.
Таш тактада бу отуруп,
Талдама аштан тойо жиген
Ай-Карагай эм айтты:
«Анду-кушту тайгаларга
Ай кирези андап жүргем.
Алтан анды анда аткам,
Сыны түней семис сыгындар

Сындарда көп болтыр.
Сегис капта сыгындар эди,
Семис айулар эди алты капта,
Булуттый семис булан эди
Беш капта салынган эди.
Тогус капта текелер эди,
Тонус үзи капшай тонор
Јунмалар эди јети капта,
Беш капта ыштап кадырган
Балыктар эди салынган.
Он капта кара киштер,
Он капта камду терелери.
Бу ончозы баштапкы
Барып менин аткан аңдарым.
Киштин болзо каразыла
Кеп көктөзин кару энем.
Камдунын бек терелериле
Кару адам кеп этирип,
Көгүс-сынга өп лө өй
Каптал, јууркан көктөтсин» –
Анда болзо Ай-Карагай
Ада-энезине айдып отурат.
Арткан өйдө Бай-Кара
Ай-Карагайдан сурайт:
«Ала көндөлөн јылыйып,
Айтсан, кайда бу болдын?
Неге биске чек айтпай,
Не јажытту сен барган?
Ада-эненнен ол болгой,
Албаты да кайкаган».
«Сени бедиреп шыралаганыс,
Сени табарга кам камдаттыс.
Јарынчылар јарын салган,
Јарындары јарт айтпаган.
Төлгөчилер төлгө тургускан,
Төлгөлөри чын базылбаган» –
Тым отурган јон башчызы
Темир-Бөкө база айтты.
«Эненнин эки көзи

Эм ыйлаштан арай соолбогон.
Эм баратан јеринди
Эртеден не айтпаган?» – деп,
Алтын-Топчы анайда
Арай ыйлабай айт отурды.
Ай-Карагай аштан јип,
Адазынын ачурканын,
Энезинин ээчий чугулын
Эмди јакшы ондоп турды.
Ай-Карагайдын ан эдин
Анда албаты кайнат турды.
Бир болчоктон ол ло эт
Бастыразына јеткей не?
Јуукта тургандар једер деп,
Је ыраакта болгондор јетпес деп,
Анда ончозы сананат,
Андый да болзо анчынын
Адып экелген ан эттери
Алтан казанда ол кайнайт,
Албаты-јон сүүнчиде, –
Ай-Карагай јан келгенде.
Бай-Кара кааннын калыгы
База ла амыр-јыргалда.
Бар мал-кужы одорлуда,
Бойлоры дезе оындуда,
Ончо јанынан ашла јеткил,
Омок-седен јаткылады.

Ай-Карагай јиит баатыр
Ада-энезинин сурактарына
Чынаркаш јоктон ак-чек
Чынын айдарга сананды.
«Бир күн уйуктап јадарымда,
Беш талай ары јанында,
Беш тайганын ол јанында
Бийикте јалбак таштын
Бажында ээрлү ат көрүлген.
Бажында ап-апагаш ноктолу,
Ўстине алтын үйген ол суккан,

Ат сыртына көбөн токумды
Арта салган ол болтыр.
Кап-кара калын кејимди
Катай ўстине јаап салтыр.
Арташ жараш ол ээрле
Анда ээртеп салганы көрўнген.
Куйушканын көргўжин,
Куулы, јестерле чўмделген.
Колондордын коргузы
Куулы-јесле мызылдаган.
Јуу јепсели база анда
Јуунадылган ол эмтир.
Јууктап келгенди јыга сайар
Јыда база бар болгон.
Ўстинен төмөн чабатан
Ўлдў кынында жалтыраган.
Көгўске јууда кийетен
Көө куйак белен турган.
Кара-кўрен јуучыл ат
Кайа таштын ўстинде
Карагай агаш төзинде
Карануй тўнде тўжелген.
Капшай ол адына бар деп,
Кулагыма кем де шымырап
Катап-катап айт турган.
Карануй энир киргежин
Кара јангыскан ўйден чык.
Кажайган койон тышкары
Карагына көрўнип турар.
Койон ары болуп баскажын,
Коркпой ээчий ичкери бас.
Койонды ээчий көп сууларды
Кечерге меге келишкен.
Кайыр, каскак таштарлу
Кырларды мен ашкам.
Кара-кўрен атка једеримде,
Кажайган койон јоголгон.
Кенертен ле јанымда
Карган эмеген турганын

Карангуйда јарт көргөм.
Арзак тиштү карганак
Айлына мени кычырган.
Ат турган ол јерден
Айлы онын узак эмес.
Јылым кайага бас келеристе,
Јылым кайа ол эжиги
Эки јара бу ачылган.
Экү эжиктен киреристе ле,
Таш кайа јабыла берген.
Тыштынан оны көргөндө,
Тегин ле каскак таш кайа.
Ичине кирип, ајарза,
Иргеден ары алтын-мөнгүн
Илден јадар ол эмтир.
Кара-күрен адымды,
Карганак ээрин ол алып,
Јаан да ыраак јок akka
Јединип, анда армакчылады.
Јана келип, алтын элейди
Јазап чүмдеп кеелейле,
Јүзүн курсак чоґо салды.
Јаан айылчым, отур деген.
Отурып анда он јүзүн
Ончо аштан амзап јидим.
Онон мени карганак
Орын-ширдекке јат,
Јакшы уйуктап ал деди.
Јаткан бойынча уйуктап,
Алты күн өдүптир,
Анан јетинчи энирде
Амырым једип калтыр.
Аланзу јорктон өрө туруп,
Аржан суула јунундым.
Алтан јүзүн салган аштан
Аланзыбай тойо јидим.
Ат көрөгө үйден чыктым,
Алдындаазына бу көрө
Адым амырап, тойын калтыр.

Ат сыртына көбөн токумды
Арта анда жайа салдым.
Кап-кара ол кејимди
Катай үстине бу салдым.
Алтан колонду бу ээрди
Ат белине арта салып,
Айлана базып колондорды
Алдындаазынан бек тарттым.
Анча-мынча ой өткөндө,
Аайлап болбос үн чыккан.
Куй таштан карганак
Куйулып чыккан тышкары.
Арсайган тиштү карганак
Айткан сөзи меге мындый:
«Бу эки башту Желбеген
Беш күн күнчыгыштөөн
Бачымдап жууга атанган.
Бүгүн бир бажын жылыткан,
Бир башту кайра бурулат.
Бака черүлери кийнинен
Бапылдап жанып отуры.
База оморды бу ээчий
Келескен черүзи бу бараат.
Кезиги омордын жок эмтир.
Жылан черүзи чубажып,
Жылып ээчий бу бараады.
Жуук жылдарда оморло
Жуулажар ой сеге келер деп,
Учында меге айткан эди.
Ундыбадым оны мен» – деп,
Ада-энезине бу болзо
Ай-Карагай айдып отурды.
Анайтканнын соңында
Айлар ээчий айлар өтти,
Жылдар ээчий жылдар жылды.
Жыргалду амыр жылдар
Бай-Кара каан јеринде
База ла өдүп турган болды.
Бир күн Бай-Кара каан

Баш көдүрүп угуп турза,
Ак талайы анданып,
Айдары жок шуулап агат.
Анду-кушту тайгалары
Ак туманы тын бурлап,
Анда эмди күркүрөп турды.
Ак жаланда жылкы малы
Оок кулунынан бу бери
Ончозы мында киштежет.
Одындуда ончо жоны
Оок балдарла бу ыйлажат,
Ого-бого жеткелекте,
Он толукту таш өргөө
Оодыла бергедий силкинди,
Ончозы мында корккыды.
Он күнге тын уйуктаган
Ойгоно берди Ай-Карагай.
Таш эжикти кайра ачып,
Таш өргөөдөн бу чыкты.
Түргөн туура, өрө көрди,
Түймөп турды ончо калык.
Узакта жаткан улустаң
Учурлу табыш келген туру:
«Жеткерлү жутпа Желбеген
Жеристи жуулап келедири!
Жылышкан жылан черүзи
Жылгыр алдында келеедет.
Кийинде келескен черүзи
Кыймыражып бу артпайт.
Бапылдашкан бака черүзи
Бир де артпай келедири.
Арт-учында Желбеген
Атпан-жутпан желбендеген,
Алты бажын жылыткан
Жетинчи бажын көдүргөн
Жууга-чакка келедири!»
Бу жетирүни угала,
Бай-Кара каан кыйгырды:
«Алтай жерин корыйтан

Ал камык черүзин жууп,
Алыптарым бу келзин!
Калык-жонды корыйтан
Кыймыраган черүзин
Капшай-түрген бу ла жууп,
Кезерлерим ол келзин!
Баштап жууга киретен
Баатырларым бу келзин!»
Алтай јерин корыйтан
Алтан мун черүзин жууп,
Алыптар каанга келди.
Јетен мун жуучылын алып,
Јеткерлү кезерлер келгиледи.
Бежен мун черүзин жууп,
Баатырлар бачым ол келди.
Каныркап келген өштүле
Каныркап тын согужатан
Кайра базып билбейтен
Күлүктер база мында болды.
Бай-Кара каан олорто
Башту эрмек өткүр турды.
Бу өйдө Ай-Карагай
Бачымдап адын алдыртты:
«Барып, өштүлер ол күчин
Бастыразын шиндеп көр,
Каныркап келген Јелбеген
Кандый санаалу билип ал.
Канду согуш башталза,
Кайда турарын чокумда», —
Анайда айдып, Ай-Карагай
Айылга кайра ол кирди.
Алтын-Топчы энезине
Айткан сөзи бу мындый:
«Агару, кару слер энем,
Алтайыска өштү кирерине
Акту јерге кунукпагар.
Адам Јелбегеннин алты бажын
Алдында кезе чапкан эмитир.
Арткан жаңыс ол бажын

Атагыда мен кезетен эмтирим.
Арткан ончо јыду черүзин
Алыптарыс кыра чабар,
Кезерлерис кезип чабар.
Күчтери јаан баатырлар
Килемји јоктон бүрте чабар!
Учы-түбинде бу барып,
Улу јенүни бис аларыс!» –
Алтын-Топчы бу энезин
Ай-Карагай бу токунатты.
Анча-мынча өй өткөндө
Айбыга барган кара-күрен ат
Кайра келди кайудан.
Куучындап турды мынайда:
«Јаныс башту Јелбеген
Јаан күчтү бисти јенерге,
Бай-Каранын јер-алтайын
Байлаш јоктон өртөөрис! – дежет, –
Мал-кужын андаарыс!» – дежет. –
Мантап кайра качканын
Ыратпай өлтүре чабарыс.
Ылтам черү, албатызын
Јок этире кырып саларыс!
Јерин өртөп, кубал эдерис!» – деп,
Кекенип, шилтеп келеткенин
Кара-күрен Ай-Карагайга
Көдүрезин айдып берди.
Келгежин, үч күн бажында
Бого једип келетен эмтир.
«Јылан болгон черүзин
Јылан-Коо баатыр башкарар.
Бака черүни, јууга кирзе,
Бака-Коо деген баатыры
Баштап согужар ол болтыр.
Бүдүмчилү келескен черүни
Көк-Кејир баатыр баштаар,
Күлүк бойы Јелбеген
Канчазынын ла кийнинде
Кыйгырып, башкарып ол турар» –

Кара-күрен ол аттын
Калганчы билгени ол болды.
Ай-Карагай лаптап укты.
Анда жууга кирерин шүүди.
Согуш башталар ол тушта
Сүрекей изү күндер турар,
Ондый күндер болорын
Озолодо Ай-Карагай бил турды.
Ай-Карагай Бай-Кара адазын,
Албаты башчызы Темир-Бөкөни,
Алтан мун черү баштаган
Ак-Көбөн жиит баатырды,
Жетен мун алыптардын
Жеткерлү жааны Ай-Керелди,
Калапту, казыр согушта
Кайра базып билбейтен
Күлүктер жааны Келер-Кушты
Кожо бого кычырган турды.
Ай-Карагай жиит баатыр
Анда кажы ла жаандарла
Алдынан эм куучындажып,
Албаты, черү жууда туружып,
Астан ас королто болорын
Айландыра шүүжип отурды.
Бай-Кара каан айдыжыла,
Башчылар өштү башчыларла
Черүлер алдына бу чыгала,
Ченежип, талажып согужар.
Кем анда согушта өлөр,
Калык черү жөнүчинин болор.
Албаты башчызы Темир-Бөкө
Анан башка шүүлте айтты.
Башчы бойынын черүзиле
Бир уунда өштүле бирлик
Күч жеткенче жуулажар,
Күчти кысканбай согужар.
Жангыс башту Желбегенле
Жангыскан Бай-Кара жулдажар.
Онын алты бажын азыйда

Ончо кире табарарда, кескен.
Кара јаныс арткан бажын
Каан бойы ла јууда кессин.
Бастыра келгендер унчукпады,
Бай-Кара јаар көргиледи.
Каан эрмек айтпады,
Кезек отурала, унчукты:
«Ай-Карагай бойы айтсын».
Алып-баатырлар көрүшкиледи,
Аланзышканы билдирди.
Ай-Карагай эрмек улалтты:
«Јелбегеннин јылан черүзи
Јылыжып озо кел табарар.
Јаан башкараачызы опордын
Јаантайын кийнинде болор.
Ол ло тушта келескен черү
Он јанында јууга кирер.
Сол јанында бака черү
Сондобой јууга кел чураар.
Бака черү балкаш, састу,
Басса бадалгак јерле келер.
Бис јууга удур кирзебис,
Бакалар састан ырабай согузар.
Башчызы база тал-ортодо
Башкарып, бапылдап турар.
Эмди јазап бу угугар,
Эртеден шүүп, санангар.
Јылан черүге, Јылан-Коого
Јылгыр, удур ол јууга
Алыптар башчызы Ай-Керел
Аланзу јоктон ол кирер.
Бака черүге, Бака-Коого удур
Баатырларла кожо Ак-Көбөн
Булгалыш јоктон јуулажар.
Бу согушта јенүлү чыксын.
Келескендерле, јааны Көк-Кејирле
Күлүкте јааны Келер-Куш
Күүн-кайрал ол јоктон
Кату јууга бу чыгар,

Кайралду јенү ол алзын!
Албаты башчызы Темир-Бөкө
Ала јашты, карган-тиженди,
Мал-кушты, айыл-јуртты
Мында артып, коруда турзын.
Таш өргөөбис селендебезин,
Таш чакыбыс бек турзын.
Бай-Кара каан адабыс
Бу менле кожо Јелбегенге
Јуулажарга барзын.
Јелбегеннин јетинчи бажын
Ўлдүле јууда кезе чапсын,
Ўргүлјиге амыр јадарыс» –
Анайда ончозына угуза
Ай-Карагай анда айтты.
Бай-Кара колын көдүрди,
Бастыразына көрүп, айтты:
«Кару ончо баатырларым,
Коркыбас омок алыптарым,
Күчтү-чакту кезерлерим,
Кару јаныс баатыр уулым,
Бастырагарга бажыр јадым.
Бастыра көксимнен сурайдым.
Бастырагар јууга бар јадаар,
Бастыра өштүни јенеле,
Бала-баркагарга јаныгар,
Бай, амыр јадарга амадагар.
Мен арткан калык-јонло
Мында ла артып айыл-јуртты,
Одындуда јон-калыкты,
Одорлуда мал-кушты –
Ончозын корулап артайын,
Ончогордон сурап јадым».
Бастыралары төмөн көрди,
Бачым анда јөпсинишпеди.
Ўзеи эмди өрө көрдилер,
Ўн чыгарбай отурдылар.
Учында темир-боро атту
Улу күчтү Темир-Бөкө баатыр

Өрө туруп, күүнин айтты,
Өскөлөри сонуркашты.
«Бай-Кара бистин кааныс
Байла учурлу сөс айдат.
Ак-боро адына минип,
Ак малы-кужын кичеезин.
Алкы бойынын алыптарыла
Айлы-журтын корулазын.
Ак-сур атту абакайына,
Айлы-журтына жуук болзын.
Бис, онын нак баатырлары,
Бис, бирлик жүрген алыптары,
Бис, онын бек кезерлери,
Бис, онын алмын күлүктери
Бака, жылан черүүлөрлө,
Барып өлгөнчө жуулажарыс!
Жуулап келген Желбегеннин
Жангыс бажын кезе чабарыс!»
Тым отурган башчылар
Темир-Бөкөннин айтканын
Тургуза ла жараттылар.
«Алкыш болзын слерге!» – деп,
Анда айтты Бай-Кара.
«Айтканаарла болзын!» – деп,
Ай-Карагай бу жөпсинди.
Ончозы отурган жеринен
Ондо тура жүгүргиледи.
Жууга белен черүүлерине
Жүгүрип, таркап баргылады.

Анча-мынча өй өтти,
Албаты-жон көлзөп чыкты.
Мал-жабага киштешти,
Моомо-ноомо мөөрөшти.
Жылан, бака көп черүлү
Желбеген күлүк жедип келтир.
«Бай-Кара, жуулажалы!
Бай бойын жоксыраарын!
Бойыма жакшы кул болорын!

Бастыра јонын олјолоорым!
Бар малынды айдаарым!» –
Једип келип Јелбеген
Једер једимин тоолой сокты.
«Сақы, сақы!» – деп, Бай-Кара
Санаазын ойкөдө кыйгырды.
Бай-Кара сөзи Јелбегенге
Бачым бу јеткелекте,
Бастыра бар черүлери
Барып алдына тура түшти.
Јутпа, торо Јелбегеннин
Јылып, октолып, чагар черүзи
Јылып ичкери бу баргалакта,
Јылан-Коо бу јааны
Јууга кирзин деп айткалакта,
Јалтанбас јүректү Ай-Керел
Јылан черүнин алдына
Јалкындый түрген тура түшкен
Бака-Коо бака черүзин
Бачым јууга кирзин дегелекте,
Бай-Каранын баатырлары
Башчызы Ак-Көбөңлө кожо
Бүткүлинче тура түшти.
Күчсинип келген Јелбегеннин
Келескен деген черүзи
Көк-Кејир деген башчызыла
Көдүре јууга киргелекте,
Бай-Каранын кезерлери
Башчызы Келер-Кушла
Бир сөсти айткалакта,
Бастыразы мында болды.
Јелбеген јуук коручыларыла,
Јендиртпес баатырларыла
Кийин јанында Бай-Каранын
Күчтү Темир-Бөкө баатыры
Темир-боро адына минген
Ту качан тура түшкенин
Јаңы ла бу көрди.
Јалтанбас бойы јалтанды,

Коркыбас болгон жууктары
Куды чыгып коркыдылар.
Канайда бу жуулажарын
Кажызы да ондоолобойт.
Ондонып база көргөжин,
Он жанында, кийинде
Кара-күрен атка минген
Канчын жиит баатыр турды.
Бай-Каранын баатыры деп,
Бастыралары бу билди.
Темир-боро атту Темир-Бөкөнин
Тегинде өткөн жууларда
Күчтүзүн Желбеген билетен,
Күчине жетпей өлтүр болбоон.
Же кара-күрен атту баатырды
Желбеген жаңы көргөни бу.
Адын көрзө, ай-канатту ошкош,
Акту бойы бу баатыр эмди
Жүлди үзүлүп жууда өлбөөдий,
Жүрүми жер үстинде бек болгодый.
Көстөри көк тенериде
Көк чолмондый көрүнөт.
Коо кыран тумчукту,
Кош аркадый кабакту,
Кара-күрен чырайлу
Калапту бүткөн баатырдый
Кап туурада ол турды,
Катуун тартынып алтыр.
Анайтканнын соңында
Амыргы тартып ийерде,
Андагы алтай торгулды,
Арка, туулар күркүредди.
Желбеген кайкап турганча,
Жеткерлү жуу бойына келип,
Өскө кааннын жеринде
Өчөлгөндий башталды.
Желбис жутпа Желбеген
Жедип келген жуучылдарды
Жемге бодоп жудуп турды.

Сайарга келген баатырларды
Сангыт чылап чайнап жудат.
Темир-боро атту Темир-Бөкө
Турганча ла Желбегенди
Тудунган үлдүзиле чабарда,
Тал-ортодон үлдү сынды.
Жыдазыла кадаарда,
Жыдазы сынып чарчалды.
Ойто тескери бололо,
Ок-жаазын ала койды.
Ончо ийдезин тартынып,
Огын анда божотты.
Тынду огы Желбегенге
Тыгынып куйагын өтпөди,
Тегин жерге бар түшти.
Темденип Темир-Бөкө
Канду огын Желбегенге
Кадалар эдип бу атты.
Куйак өдүп кадалбады,
Кара жерге чарчалды.
Жер тоозыны көдүрилип,
Женил кейге ол чыгат.
Туулар баштай бийиктен
Туман төмөн ол түжет.
Жети күн согушкан ба дезде,
Жети ай болгон болтыр.
Жети ай өткөн бө дезде,
Жети жылдан ажа бертир.

Жылан-Коо жылан черүзин
Жер үстиле бу болгожын
Жылдырып, калыдып, чактырып,
Жарымдай Ай-Керел черүзин
Жыга базып өлтүриптир.
Жылан черүнин астаары
Жети жылга билдирбей турды.
Жылан-Коо ло Ай-Керел
Жуучылдардын ортозында
Жуукташкалак ол болды.

Бака черү беш жылга
Бапылдажып жуулашкан.
Бай-Кара кааннын баатырлары
Багынбай бек согуштыр.
Ак-Көбөн лө жылан жааны
Алты жылга Бака-Кооло
Анда чек жуукташпайтыр.
Јети жылга бу болзо,
Јендежери билдиртпейт.
Јелбегеннин келескен черүзи
Јети жылга корогоны
Тал ортодон ас болды,
Тал ортодон көп кезерлер
Калапту жуу-согушта
Корогоны билдирди.
Кезерлер жааны Келер-Куш
Келескендердин Көк-Кејириле
Кабыжып келип согужарга
Келишпей турган эмтири.

Бай-Кара каан өргөөгө
Бир де кирбей ол жүрет.
Оштүлөр толгон Алтайын
Өлгөнчө жайымдаар күүни бар.
Алган үйи Алтын-Топчы
Амыры база јок жүрет.
Ай-Карагај олордын уулы
Ачап, јутпа Јелбегенле
Јети жылдан бу ажыра
Айлашпас јаан бу жууда
Јендежери бу билдирбей
Јетинчи жылга согужат.
Бай-Каранын алтан мун
Баатырлары бек тартыжат.
Јетен мун черү алыптары
Јендиртерин көргүспейт.
Кайра качан да баспас
Кезерлери эрчимдү согужат.

Бир күн Ай-Карагай
Билбести билип ийди.
Сеспести сезип койды.
«Сени акыр мен!» – деди.
Жыланла ол согушкан
Ай-Керел жаан алыпка
Анылу жакылта салды:
«Жыланла жуулашкан жерде,
Жар салбай, жажытту
Салам жайыгар бачым.
Калыны карыштый болзын.
Андый ишти Ай-Керел
Жылан-Коого сестирбезин.
Качан жайган соңында
Кайра барзын ол саламнан.
Бакала калапту жуулашкан
Багынбас Ак-Көбөн баатыр
Оштүзин көлгө жуук жуулажарга
Өнөтийин туйка кылынзын.
Бака-Коого билдиртпезин.
Келескен черүни кезерлер
Колоско, састу жерге жуук
Согужарга кынай тутсын.
Келескен жааны Көк-Кежирге
Келер-Куш оны билдиртпезин».
Ай-Карагайдын сүмезин
Анда башчылар кайкажат.
Айткан сөстөн кыйышпай
Айтканы аайынча иштеелейт.
Арт учында бу мында
Ай-Карагай болот үлдүүн
Кейге көдүрүп кыйгырды:
«Күн изүзи күүн табысла
Кызып, жуу өткөн бу жерге
Көрнөтип бу түшсин.
Желбегеннин бака, келескен,
Жылан черүзи чыдашпай
Кургак өлөң, салам алдына
Кызыл тынын алып кирзин»,-

Анайда Ай-Карагайдын
Айткан сөзи бүде берди.
Аайы жок изү анда
Артыктан артык бу түшти.
Ай калапту жылан черү
Артык барар јерин таппай
Анда јайган салам алдына,
Азыйгы кургак өлөн ортозына
Жылыжып кирип алдылар.
Жылан-Коо до ол башчызы
Јууга келгенин ундыды,
Јажынып кирди салам алдына.
Кызып түшкен изүден
Кызыл тынын аларга,
Канду јууга келгенин бу
Каныркак бака черүлер
Капшай ундып салала,
Кара балкаш суулу саска
Калып, тынын корыырга
Көрөргө, угарга јеткелекте,
Көрүнбей анда јажынды.
Күлүк Бака-Коо башчызы,
Көк јарамас, кийнинен
Көк баларлу саска калыды,
Көрүнбей калды ончозы.
Келескен черү бу изүге
Кејири кургап чыдашпады.
Кезиги кургак салам алдына,
Кезиги какшак өлөн ортозына,
Кезиги сас јакада кулузынга
Келип киргилеп јажынгылады.
Кызып күн там чалыды,
Кей изүге тынчып баштады.
Көө куйак кийимдү Јелбеген
Көксинен канча кат кебин
Көстин көскө чупчуп чачты.
Колтукчы болушчылары,
Курчу болгон коручылары
Катай кеп-кийимдерин

Капшайлай суурып чачат.
Бу ла өйдө Ай-Карагай
Бастыра салам, өлөн, кулузынды
Бачым-түрген өртөзин деп,
Башчы баатырларга жакарды.
Бир уунда жайган салам,
Былтыргы кургак куу өлөн
Буруксың, кызыл жалбышка
Бу мында алдырып куйди.
Салам алдында жылан черү
Саргарган куу өлөн ортодо
Санаазы кирбей ол куйди,
Салкын кўлин көдүрип учуртты.
Балкашту саста бакалар
Балар была алдына кирип,
Бапылдажып турдылар.
База мында келескендер
Баргаа ошкош кулузында
Башка үндү чынырыжат.
Башчы болгон Келер-Куш
Базып келген бойынча,
Бастыра куу кулузынга
Бир ле чагып отыкла
Бир чедирген от чыгарды,
Бурт этире кулузынга чачты.
Куудан кулузын куй чыкты,
Куйбеген келескен суулу саска
Куйрук чычандап калыды.
Көк-Кежир болгон башчызы
Куйген болор жалбышка,
Көскө көрүнбейт бу мында.
Көрбөсти көргөн Ай-Карагай
Көгүстен ачу кыйгырды:
«Көк тенгериде кара булут
Көлзөп, жык тура берзин.
Корон ачу, ачу соок
Кар жокко бу тўшсин.
Суулу сас бу жерди
Сындыра, жара тонурзын.

Жутпа, опо Желбегеннин
Жылан, бака, келескен
Жескинчилү ончо черүзин
Жырс этире тонурзын,
Же өлбөй бого артырган
Желбеген тынын кыйарыс!»-
Мындый күүнди, санааны
Мык сананган Ай-Карагай.
Чын да көк түптү тенери
Чаала берди булутла,
Суулу, баларлу, балкашту
Саста анда ушта тонды.
Жарым түш соок турала,
Жылып баштады катап ла.
Жылан, бака, келескендер
Жара тонуп кырылгандар.
Жер Алтайда өштүлөр
Жендиртип анайда өлгөндөр.
Жыландардан эки-жангыс артып,
Жер үстінде өскөн дежет.
Жара тонгон суулу састан
Жангыс-эки бака артып,
Жангыдан өскөн ол турбай.
Жалбыштан, сооктон бир, эки
Келескен артып ол өстир.
Башчы жылан Жылан-Коо,
Башчы бака Бака-Коо,
Башчы келескен Көк-Кејир –
Бастыра кырылган черүзиле.
Бай-Кара кааннын ол болзо,
Баатырлар башчызы Ак-Көбөн,
Багынбас алыптар жааны Ай-Керел,
Бек кезерлер жааны Келер-Куш
Бого ончозы жуулдылар,
Жууда жыгылган жуучылдарды
Жууп, жангыс жерге салдылар.
Жер казып, сөөктөрүн
Жерге көмүп жуудылар.
Сөөктөр айландыра таштарды

Сүрледип эптү салдылар.
Күйген өштүлөр кубалын
Кей-салкын бу учуртты.
Канду жууда жыгылганды
Карыгып анайда үйдешти.
Канча черүни ээчидип алып,
Көндүгип бастылар ичкери.
Желбеген турган бу јерге
Јеткилеп келди ончозы.
Албаты башчызы Темир-Бөкө,
Ай-Карагай мында болды.
Јангыс башту Желбеген
Јалынган чылап мында
Ай-Карагай алдында
Аамайтыган бу турды.
Темир-Бөкө ол баатыр
Тууразында отурды.
Ай-Керел јиит баатыр
Айкара тудуш кабакту,
Коо кырлан тумчукту,
Кара-күрен чырайлу
Ичкери базып ол айтты:
«Ичи куртту Желбеген!
Бай-Кара кааннын јерине
Байып аларга алты катап,
Алдында јуулап келген!
Кажы ла катап келгенде,
Куртту бир баш јок
Коркып, кайра качатан!
Катап ла күч алынып,
Бай-Кара баатырдын
Бай јерине табаратан!
Алты катап јууга келип,
Алты бажын јылыйткан.
Јангыс башту артала,
Јетинчиде бу келдин.
Јок туру! Бери ук!
Јетинчи бажынды кезерис!» –
Ай-Керел сөзин божотколокто,

«Акыр, акыр! – деп, Ак-Көбөн
Анда ичкери бу чыкты. –
Алдында Бай-Кара баатыр өйдө,
Желбегеннин алты бажын
Жуулап келерде кезе чапкан!
Сиркелү онын жетинчи бажын
Сананзам, Ай-Карагай
Кезе чапсын эмди ле!»
Келер-Куш ичкери базып,
Кезем сөзүн кыскарта айтты:
«Ай-Карагай Желбегеннин
Аамай бажын кезе чапсын!»
Албаты башчызы Темир-Бөкө
Анда база кыска айтты:
«Жескинчилү Желбегенди,
Жуулап келген учун,
Ай-Карагай баатырыс
Аланзу жоктон өлтүрзин!»
Черү баштаган баатырларга
Чике көрди Ай-Карагай.
Күүндери учун алкыш айтты.
Кайра күүнүн база айтты:
«Албаты башчызы Темир-Бөкө!
Албаты-жондо сен тоомжылу!
Адамла кожо Желбегеннин
Алты бажын кезе чапкан!
Арт учында жетинчизин
Арга бередис – кезе чап!»
Темир-Бөкө айдат:
«Тегинде онын алты бажын
Бай-Кара баатыр тушта
Болот курч үлдүзиле,
Бир де сөс тегин айтпай,
Бирден азыйда кезе чапкан.
Алмас мистү үлдүзиле
Ай-Карагай Желбегенди
Мында эмди өлтүрзин!»
Жууда катай кийетен кебин
Желбеген кийип каткырды:

«Слерлер бу ончогор мында
Сүрекей коркынчак эмтиреер.
Ай-Карагай да, ол көрзөм,
Адазындый ла, күчи жок!
Согу жар болзо, согу жар,
Солыжып сөсти не айдар!
Ай-Карагай, бери чык!
Алып болзон, согу жалык!»
Ай-Карагайдын көстөри
Айдары жок кандала берди.
Эди-каны изип чыкты,
Эр күчи ийдилеп келди.
«Чын да, жескинчилү өштүле
Чынаркажар ойис жок.
Чирик сөөгин мында оодылар,
Чын согушты баштайлык!»-
Анайда кезем бу айдып,
Ай-Карагай Желбегенле
Алмыс мистү үлдүзиле
Анда чабыжып тура берди.
Алтан күн чабышты,
Аргалузы билдирбеди.
Жетен күн тудушты,
Жендежери сезилбеди.
Калганчыда Ай-Карагай
Кабыра тудуп Желбегенди
Көк тенериге бу көдүрди.
Корсойгон таштар үстине
Канча бар баатыр күчиле
Желбегенди экелип чачты.
Желбегеннен не де артпады:
Эди-каны ончозы тыдылды.
Эргекчеден сөөктөри сынды.
Аккан кыссылтым каны бу
Анда кумакка шин калды.
Жыт та анда жытанбады,
Жыдымар Желбеген базылды.
Ай-Карагай жиит баатыр
Ай чырайын сууга јунды.

Кара-күрен ол адын
Капшай женил мин ийди.
Канча бар баатырларды,
Кайра баспас алыптарды,
Кынгыс этпес кезерлерди,
Күүни жанбас күлүктерди
Кууй тудуп, ээчитти.
Каан адазына көндүкти.
Ончозынын кийнинде
Ончо калык башчызы
Темир-боро ол атту
Темир-Бөкө келеетти.
Ак жалаң жерлерле
Айланып жанып келеетти.
Желбегенди жендеелейле,
Жерине олар эбирди.
Жедип келип көр турза,
Жон-калык оларды
Жуулып, уткып ол турды.
Жүстери кызыл өрттий,
Тыныжы куу тумандый,
Тенери күркүреп тургандый
Тын табышту болдылар.
Турган жон бу алдында
Ак-боро жараш атту
Албаты кааны Бай-Кара
Алыптарды, баатырларды
Алакан жайып ол уткыды.
Кезерлерди, күлүктерди
Колын көдүрип уткыды.
Ай-Карагай баатыр уулын,
Албаты башчызы Темир-Бөкөнү
Колын сунуп, эзендешти,
Кучактай согуп ол сүгүнди.
Калык-жоны мыны көрүп,
Кыйгы, табыш көдүрди.
Албатынын арт учунда
Алтын-Топчы ак-сур атту
Ай-Карагайга бу жууктап,

Анда түрген келеетти.
Келген бойынча уулын
Кемзинбей јон көзинче
Кабыра согуп эзендешти,
Көзинен јаш мөлтүрешти.
Албаты кааны Бай-Кара
Ак-боро аттан түшпей,
Айланды турган јонына,
Алтайын корыган черүзине,
Опордын күчтү баатырларына
Оморкоп айтты мынайда:
«Јети катап бу јериске
Јуулап, тоноорго бу биске
Јер үстинде јескинчилү
Јутпа, ачап Јелбеген
Табарганын билереер.
Тап учын эм көрөдөөр:
Ай-Карагај баатыр бу
Ал камык черүлерле,
Алыптарла, баатырларла
Ачап, јутпа Јелбегенди
Ак айастан јоголтты.
Алган јенүни темдектеп
Алтан күнге јыргайлы,
Албаты текши турушсын.
Јединген јенүни кереелеп,
Јетен күнге байрамдайлы.
Мал семизин өлтүригер,
Манзаарбай ла иштенигер.
Талай кире ачу ашты
Табыш јоктон белетегер».
Ончозы бу јакарудан
Ондо тура калбады.
Менин, сенин бу дешпей
Мал семизин сойдылар.
Кааннын дежип үркүбей
Казылудан өлтүрдилер.
Алтан алты каптарда
Алтын тажуурда аракы

Албаты ичкедий ол жулды.
Анда бышкан ончо этти
Түлүп, табакка саларда,
Туудый бого чогулды.
Туурамдап ичкен аракы
Туузылбай узак чыдашты.
Анайып, анда ол албаты
Алтан күнге жырады.
Жуулган үзе калык-жон
Жетен күнге байрамдады.
Мында жыргайла мал-кушка
Малчылар жанып, таркады.
Коркушту бу байрамдап,
Койчылар турлуга бурылды.
Жалы жок жалчылар
Жангылап, ишке чыктылар.
Жуу-жепселдү жуучылдар
Жуулдылык жерине бардылар.
Жаан журтту Бай-Кара
Жаан-жашты жыргалдан
Жандыра үйдежип ол турды.
Жакшы амыр жадыгар дейт.
Жон башчызы Темир-Бөкө
Жанды мында эн учында.
Желбегенле жуулашканын
Жетире жазап куучындашкан
Жуучыл баатыр, кезерлер,
Жүреги коркпос алыптар,
Жүрүмин кысканбас күлүктөр
Женил өрө эм тургулап,
Каандык жерине журтаарына
Калганчыда жандылар.
Ак-боро атту Бай-Кара,
Ак-сур атту Алтын-Топчы
Кара-күрөң атту Ай-Карагай
Калык жыргалын түгезип,
Таш өргөөгө кирдилер,
Таш элейди айландыра
Үчү отура бердилер.

Үйелери үзүлбес јон-калыгын
Ўезин олор јыргаткан.
Ўч чөөчөйдөн арајанды
Аш бажы бу дејип,
Анда ууртап ијдилер.
Эмди ада Бай-Кара,
Энези бу Алтын-Топчы
Экче алтын кайырчактан
Эм торколо орогон
Сенин јүрүмин мында деп,
Судурды Ай-Карагајга
Суй тудуп бердилер,
Сүүнчилү айдыштылар:
«Карудан кару уулыбыс!
Канын бистин канла тудуш.
Сөөк-тайагын бистийиле
Сүрлү јүрүмде бек колбулу.
Эне-аданнын судуры
Эмди сенийинен чек башка.
Ичинде онын айдылганын
Ичин ачып кычырбааныс.
Ак јарыкка багыр чыгарында,
Адын адаар той-јыргалда,
Арзайган тиштү карганак
Ай-Карагај деп сени адап,
Онын судуры болзын деп,
Ол тушта берген эди.
Эмди сен јаандап өстин,
Эр кемине јеткен учун
Бу судурды сеге бередис.
Бүткүл јүрүмин бу мында
Бичилген деп сезедис.
Бойын ачып кычырзан,
Бастыразын бил аларын.
Баазы јок судур бу.
Билерге турган сурагын
Бичилген деп база айдадыс».
Ай-Карагај алтын судурды
Ада-энеден чүм алды.

Тышты, ичи бу алтын
Төрт толукту кайырчакка
Эбинче анда чебер салды,
Эки катая эжигин жапты,
Белен ачылбас бу этире
Бек сомокло сомоктоды.
Таш жаңыртык алдынан
Тайыс орочок ол касты.
Агаш кайырчак жазапла,
Алтын кайырчакты ого сукты.
Артык кижги ачпас этире
Алты түлкүүрлү сомокло
Ада-энези бу көзинче
Анда сомоктоп ийген турды.
Таш жаңыртык алдында орого
Туура салып, жажырды.
Тургуза ла таш, кумакла
Туй бүркеп, көөп койды.

Таш элейди айландыра
Такып үчү база отурды.
Тату аштан мында жип,
Таркап, уйуктап бардылар.
Тенгеринин текши жылдызы
Тен суркурап турдылар.
Ол күн Бай-Кара каан
Орында уйуктап түженди.
Түш жеринде кандый да каан
Турган жерине табарыптыр.
Амыр журтаган калык-жоны
Айдары жок түбекке түштир.
Одорлуда ончо малы
Одорын таштап мантаптыр.
Одындуда жаткан калыгы
Ондонбой түймөп турдылар.
Эжик бойдо сескир ийттер
Эм серикпей үргүлөптир.
Маарашкан оок малдары
Меестерде сунгулайт.

Мөөрөшкөн уй-бозулар
Мантап, огурып токтобойт.
Жал-куйругы жайылып,
Жылкылар тудуш киштежет.
Танары жуукта Бай-Каранын
Түштери токтоп, жылыйды.
Турарга жетире түш учурын
Тудуш сананып ол жаткан.
Алтын-Топчы – каан абакайы
Аланзулу түш түжөндү.
Чечектеген төрөл жаланла
Чек жиит бойы барып жатты.
Жединип алган балазы – кыс,
Жер үстинде омор жаныс
Учы жок ырысту болтыр.
Узун түжи танары жуук
База үзүлүп токтоды.
Жер жарыганча учурын
Жетире сананып ол жаттыр.
Жүрүмде андый ла болзо,
Жүрөргө меге, Бай-Карага,
Жаныс уул Ай-Карагайга
Жаан ырыс болор эди.
Ол ло түнде Ай-Карагай
Оморкоор, оморкобос түш көрди.
Жанчын жиит бу бойы
Жанду жууга алдыртыр.
Жанча мун өштүлөрле,
Жаны агып, жуулажыптыр.
Жаандык жерди корулап,
Жайралы жок согуштыр.
Жалганчыда ла кижини
Жалыктан алып журтаптыр.
Жатап ла аржайган тиштү
Жарганак түшке кириптийр.
Жижини алза, судур бичиктен
Жычырзын деп жакыптыр.
Жайдан барып аларын
Жөргүзүп, айдып салбайтыр.

Карганак јаткан куй ташка
Кирип барарын база айттыр.
Сан башка тўжин баатыр
Сары тан атканча санантыр.
Тандакталып тан атты,
Тамырланып кўн чыкты.
Бай-Кара калык кааны
Бастыра јонын бу болзо,
Таш өргөөдөн чыгала,
Тапту лаптап көрүп алды.
Одорлу малы тойу эмтир,
Одынду јоны амыр болтыр.
Канатту куштар үндери
Кижиге кулагына угулат.
Ары-бери учушканы
Албаты көзине көрүнөт.
Шуулап аккан суулары
Шуулаганча ла ол агат.
Көп јоны кыйгы салбай
Коотту амыр јуртап јатты.
Улаадан уйлар сарзуны
Улай ичип туратан эмтир.
Эжикти ачып, киргилеп,
Эли аш јийтен болтыр.
Бай-Кара деп каан кижиге
Бай Алтайда јуртап јатты.

Бир кўн ажанып отурала,
Буур-ичтен Ай-Карагай
Ада-энезине айдыптыр:
«Аданын угын улалтарга,
Албатыдан кыс аларга
Арга-күчим эм јетти.
Кара-күрен адым бар,
Калыктан кижиге алар керек.
Јортуп јурерге эрјинем бар,
Јоннон талдап кижиге алтам.
Күүнигерди айдыгар,
Кўн өткүрбей барайын.

Санаагарды чыгарыгар,
Саат божотпой көндүгейин!»
Бай-Кара каан адазы
Баш көдүрип өрө көрди.
Ойто төмөн бу энип,
Очокты ол ширтей берди.
«Эр кеминге сен, уулым,
Эмди жеткенин көрүнөт.
Эбире жаткан элистен
Эпшини эм албазан,
Алтай үстүндө алтан каан,
Анан талдап, алгайын.
Жер-телекейде жетен каан,
Жерине жүрүп, көрүп алгайын». –
Анайда адазы айтты,
Анан ары унчукпады.
Эки алаканын эм уужап,
Энези эрин ээчий айтты:
«Ай-Карагай, кару уулыс!
Акту санаасты айдадыс:
Эр жажына эштү жадарга
Эмди бисти кудай жайаган.
Укту-төстү кижин алзан,
Угын улайга жакшы болор.
Баскын-тоскыннан эш алзан,
Бастыра жүрүмин жокту өдөр.
Кылыгы жакшы кыс алзан,
Калыкка, биске не жаман.
Айтканын сананып ал,
Артык айдар сөзис жок!» – деп,
Алтын-Топчы Ай-Карагайга
Анда сүүнүп ол айтты.
«Адамның айтканы ал санаага
Айдары жок жарады.
Энемнин айтканы бу менин
Эт-жүрегиме энчү шиниди.
Сананары менин болзын,
Санааркаары сперде болбозын» –
Ада-энезине бу тужында

Ай-Карагай айдып салды.
Ай-Карагай өрө турды,
Алдында суккан кайырчакты
Таш жаңыртык ол алдынан,
Таш жабынтызын арчыйла,
Анда чыгарып бу алды.
Агаш кайырчактын ичинен
Алтын кайырчакты чыгарды.
Алтын сүрлү судурды
Анан кодорып кычырды.
Алдында бичилгениле болзо,
Ай-Карагай элден озо
Алты тайга аржанында,
Алты талай ол жанында
Азыйда жүрген жерине
Аланзу жоктон келзин деп,
Алтындап бичиген жолдыктарды
Анда лаптап кычырды.
Атанар ойди, жолды сананды.
Ак ноктоны сол колго алды,
Алтын үйгенди он колго тутты.
Таш өргөөдөн тышкары
Таш чакыга бас келди.
Алтын үйгенди таш чакыга
Алты катап сабай сокты.
Анча-мынча ой өтти,
Ак тепсенде отогон
Кара-күрен эржине ады
Казаладып мантап келди.
«Канду жуу келди бе?» – деп,
Кара-күрен ат ээзинен
Кыскарта ла сурады.
«Керек бар» – деп, Ай-Карагай
Ат бажын сыймай сокты,
Ак ноктоны ат бажына
Түргөн эптү бу кийдирди.
Түш жарыкка мызылдаган
Алтын үйгенди ээчиде ле
Ат бажына ол сокты.

Ак көбөн токумды
Арка-белге жайа салды.
Кара-күрен тере кејимди
Катай үстине арта жайды.
Арташ ээрин эн үстине
Арта анда бу салды.
Куулы, мөнгүнле кееркеткен
Куйушканды куйрук алдына
Капшай сугуп чүмдеди.
Колондорды бек тартып,
Көндүргени де чалый тартты.
Торко болгон чылбырды
Таш чакыга буулап ийди.
«Атанар алдында амыра» – деп,
Ай-Карагай адына айтты.
Бойы кайра таш өргөөгө
Басканча ла кире конды.
Элей-столго эне-адазы
Эн тату курсак чоктыр.
«Жорукка барар алдында
Жазап тойо ажан» – дешти.
Үч толукту элейге
Үчү отуруп ажандылар.
«Жолго бараткан кижиге
Жазалду курсак керек» – деп,
Энези эки кап азык белетептир.
Эки капты Бай-Кара алып,
Эжиктен чыгып, чакыга
Эм жууктап, оморды салды.
Ай-Карагай куйак-кебин
Арка-белге бек кийинди.
Чой өдүгин эки бутка
Чөйө тееп бу кийди.
Солону сүрлү бу жаазын
Сол жардына арта салды.
Саптары түней окторын
Саадакка бек салала,
Он жалмашка тагынды.
Оны жок курч жыдазын

Арказына туура жүктенди.
Айыл эжигин кайра ачып,
Ат чакыга бас келди.
Адазы мында ок турды.
Энези Алтын-Топчы
Ээчиде бого бас келди.
Ай-Карагай ада-энезине
Анда жууктай базып, айтты:
«Ак жарыкта кару адам,
Айыл-журтта эрке энем,
Ай-Карагай бар жат деп,
Акту жерге ачынбагар.
Куру жерге кунукпагар,
Кайра келерим, эрикпегер.
Албатыбыс амыр жатсын,
Ак малыбыс тойу жүрзин.
Жарт жерден жуу кирбезин,
Жон-калыгыс энчү болзын!»
Он жаактан окшошты,
Он колыла эзендешти.
Чой үзениге Ай-Карагай
Чек тееп адына минди.
Барар жер жаар тискинди
Бура тартып атанды.
Араай жортуп барарда,
Ак тоозын буркурайт.
Түрген, түрген жортордо,
Туйгактар алдынан тобрак
Тудуш буркурап жайылат.
Казаладып бараатса,
Койу кара бу тоозын
Куйулып кийнинде ол артат.
Кайа көрбөй Ай-Карагай
Ат маңын бу тыгыдат.
Алты жаан ак тайганы
Ажыра ады калып турат.
Алты жаан талай, сууны
Кечире калып, ат көндүгөт,
Кийнинен көргөн энези

Көс жажын ычкын калды.
Килеп көргөн бу адазы
Ала көстөн жаш ычкынды,
Абакайга билдиртпеди.
Ада-энези арт калды,
Ай-Карагай жүре берди.

Кара-күрен атту Ай-Карагай
Кайра көрөрүн ундыды.
Кажы Алтайга ууланганын
Канду көгүсте сананбайтыр.
Бир ле көрзө, куу кайа-таш
Бу алдына једип келтир.
Кенертен чолмон көзине
Кажы тушта карганак
Как алдында бу турды.
Каткырынып ол айтты:
«Кижиле алар бу дейле,
Кайдаар бараатканын билбес
Канайып бу сен өскөн?
Кай, кирзен бу айлыма,
Көгүстен эм куучындажалы,
Кийин-алдын сананалы».
Кайа-ташка јууктай басты,
Как јерден эжик ачылды.
Арзайган тиштү карганак
Ай-Карагайды озо божотты.
Бойы кирген тужында
Бек јабылды кайа эжиги.
Ай-Карагай аттан түжүп,
Алтын чакыга оны буулады.
Азыйдаазына бу көрө
Айылдын ичи чүм болды.
Айылдын ичи бастыра бу
Алтынла мызылдап турды.
Арзак тиштү карганак
Айылчызын алтын элейге
Анда экелип отургусты.
Алтан башка тату ашла

Ай-Карагайды ашкарат.
Ажаныш божогон соңында
Акту ал санаазынан
Айткан сөзи мыңдый болды:
«Ак жарыкка чыгарында
Ай-Карагай деп адынды
Адаган кижин мен болорым.
Адаган ат жонго жараган,
Адан көп сый жарлаган,
Албай оңон жүре бергем.
Адынды база ла мен
Анылап Кара-күрөң деп,
Алтын үйгөн бажына суккам,
Арташ ээрди, токум, кәжимди
Ат арказына арта салгам.
Алып-баатыр болзын деп,
Алкап-үлкөп сеге күүнзегем.
Алмыс мистү ол үлдүни,
Ай билдирлү көө куйакты,
Алтын сапту курч жйданы
Анда ончозын белетегем,
Алып келзин деп бу бого
Ак койонды сеге ийгем.
Анан арыгызын билерин.
Албатыдан кижин аларга
Атанганынды билерим.
Адан-энен кандый жадыры,
Айдып берзен кыскарта» – деп,
Арзак тиштү карганак
Ак тулундарын сыймай согуп,
Ай-Карагай баатырдан
Анда сурап, угуп отурды.
Алтын элей-столго ашты
Анда жип, тойгон соңында
Ай-Карагай карганактын
Анда сурагына кару берет:
«Алтын-Топчы энейим,
Адам Бай-Кара каан
Амыр-энчү жаткылары.

Албаты-јоны одындуда,
Ак малы одорлуда
Ак жарыкта кыймыраган
Ак үлгенге быйанду
Алтайында жадып, жүрүп, өзөт.
Жериске јутпа Јелбеген
Јуулап кирип, јендирткен» – деп,
Карганактын сурагына
Кыскарта айтты Ай-Карагай.
Аштын учын божодо јип,
Айткан сөзи мындый болды:
«Ак жарыкка чыгарымда
Албатаа јараар ат ададаар.
Алтайга јортуп жүрерге
Аттан артык ат бердеер.
Ада уулы мен чыдап,
Айылду болорго санандым.
Эне уулы мен јаандап,
Эш аларга тергеендим.
Судурды ачып кычырзам,
Сурадып јаткан эмтиреер.
Оны ондоп јеткелдим,
Ойгор сөзөөрди угайын».
Ай-Карагайдын айтканын
Арзак тиштү карганак
Эмди јакшы ондоды,
Эм санаазын јаратты:
«Эр кемине јеткенин
Эрмек-сөзиннен билдирет.
Эмди сеге айдып жадым,
Энделбеске бек санан.
Тандакталып тан атканча
Таш өргөөмдө амырап ал.
Туруп, барар ол јолын
Тын ла јуук дебезим.
Алтан тайга ар јанында,
Алтан талай ол јанында
Ак-сары атту Кан-Сары –
Айдары јок јаан каан –

Алтайында журтап јат.
Алдында сени ле ээчий
Онын үйи кыс баланы
Ол каандыкта чыгарган.
Адын адаар јыргалда
Алтын-Ай деп адагам.
Чыккан слердин јылыгар
Чын да јаныс јыл болор.
Ак јарыкка чыкканыгар
Айдын сегис јаныда болор.
Эмди сүүнчилү туштажар
Экилеерге өй јеткен.
Анаар амадап бараатсан,
Алдында көп буудактар болор.
Ченелтелү буудактар
Чек көптөн бол турар.
Ўезин јендеп ол чыксан,
Үйелерге адын артар,
Албатын оморкоп јүрер.
Ада јашка эске артар» –
Анайда карганак айдып,
Айыл ичинде таш орынга
Ай-Карагайды уйукта деп,
Анда төжөк салып берди.
Тан атканча уйуктаар киж
Тын уйуктап, үч конуптыр.
Турган бойынча тын керилди,
Түрген соок суула јунунды.
Таш элей-столго отурып,
Талдама ашла ажанды.
Кайа таштын таш эжиги
Кайра анда бу ачылды.
Ай-Карагайдын кара-күрен ады
Анда ээрлү ол турды.
Арзак тиштү карганак
Айлынан чыгып, үйдежет:
«Једер јерге түрген јет,
Једимдү јүрүп айлына јан».
Ай-Карагай айан алаканын

Анда јайа соккон бойынча,
Арзак тиштү карганакла,
Ада-энезиле бу чылап,
Акту күүннен кол тудужып,
Айыл эжигинде айрылышты.
Јуу-јепсели ончозы белен,
Јуунак јакшы тагылтыр.
Чой үзенини чөйө тееп,
Чүрче адына мине соктыр.
Алтын үйген-чылбырын
Анда тендей ол тутты.
Ары болуп барарда,
Арткан изи бар болды,
Акту бойы көрүнбей калды.
Арзак тиштү карганак
Таш өргөөнин эжигинде
Табынча туруп, өргөөгө
Талбырт эдип кире конды,
Тышкары болгоны билдирбеди.
Кара-күрен атту
Кайра болбос кылыкту
Ай-Карагай баатыр
Алты тайга бу ашты,
Алты талай ол кечти,
Алды-кийни ару болды.
База да көп суулар кечти,
База да көп туулар ашты.
Кара-күрен ат болзо,
Катап, катап бышкырат.
База да эмеш тайгаларды
Бастыразын ажыра баратты.
База да эмеш талайларды
Буудак јоктон кеч турды.
Бара, бара кара-күрен ат
Бышкырып, тура түшти.
«Канча көп јол өткөнис,
Качан да тура түшпеген.
Кандый јеткерди сестин?
Капшай бого айт берзен!» –

Ай-Карагай бу адынан
Анда некеп тура берди.
Кара-күрен ат суулукты
Карчий-терчий бу чайнап,
Кара жерди ойо чапчып,
Каруу эдип Ай-Карагайга
Айдып турганы бу мындый:
«Жер алдынын Эрлик-бийи
Желбеген деген жуучылын
Бай-Кара адан баатырды
Барып жендезин деп ол
Жети катап ийген эди.
Жети бажынын алтызын
Жуулап келерде, алтызын
Жулдай кезе чапкан эди.
Жетинчи бажын бу бойын
Жеткерлү жууда кезе чапкан.
Ол тушта Эрлик-бий
Онон ондонбой жүрген эди.
Эмди ол жакшы ондонды.
Эң күчтү Жутпа-Кара деп
Баатырын жууга ийиптир.
Кара чымалыдый көп черүзин
Кылыш-үлдүле жепсейле,
Бай-Кара жаан каанды
Бактырып экелзин деп жакарган.
Жутпа-Кара күчтү баатыр
Жолдын көп жанын өдүптир.
Кайра көрүп бу качпас
Каныркак жуучылдар ол эмтир» –
Кара-күрен ат анайда
Каруу ээзине айткан турды.
Ай-Карагай эржине адынын
Айтканын чокум ондоды.
Кижиге тилдү кара-күрен адына
Каруу эдип мынайда айтты:
«Алдырбас, Кара-күрен адым!
Алдыгы жердин Жутпа-Каразы
Эң де күчтү болгожын,

Экүлөп оны женип саларыс!
Чүрмежиннен мун кылды
Черү эдип кубуларыс.
Чүрмештен бүткөн оморды
Чике өштүге мен баштаарым.
Куйруктан жулган кылдардан
Кезерлер эдип кубуларыс.
Куйруктан бүткөн оморды
Кара-күрен адым, сен баштап,
Кийин жанынан өштүни жуула».
Кара-күрен бу шүүлтени
Анда жарадып «је!» деди.
Ай-Карагай «ичкери!» деди.
База да экү канча сууны
Буудак жоктон кечкиледи.
Бийик-бийик тууларды
Баштарына тееп ашкылады.
Эн жаан тайга бажына
Экү једип тура түшти.
Он көстү турнабайла
Одоштой тууны көргиледи.
Одоштой бийик туу бажында
Олјочылар чыккан турдылар.
Ай-Карагайды көрүп ијеле,
Алгырып анда Јутпа-Кара
Айткан сөзи мындый болды:
«Азып јүрген Ай-Карагай!
Адын бу ла бу мында
Ак јаланда өлүп јыдыырын!
Адангы ак-боро адыла,
Ар албатызын олјолоорыс!
Ар јөөжөзин коштоп,
Ак малын бис айдаарыс!
Алтыгы ороонго апарарыс,
Ада-Эрликке табыштырарыс!»
Ай-Карагайдын көстөрине
Айдары жок кан чагылды,
Ак-сур сурбулјын оды төгүлди.
«Эрлик-бий сеге ле Ада-Эрлик,

Эмди биске ол өлүмтик.
Жутпа-Кара бу ла бойын
Жууда өлүп, јаланда јыдыырын!» –
Ай-Карагай Жутпа-Карага
Анда удур айткан турды.
Кара-күрен ат чүрмежинен
Кылдарды анда ээзи јулды.
Ары-бери чайкап ийерде,
Алтан мун черү бүтти.
Кара-күреннин јалынан
Кылдарды јулуп, экчеерде,
Јетен мун черү бүтти,
Јеткерлү јууга белен турды.
Ары болзо, аркалары түйей,
Аттары да кара-күрен өндү.
Бери көрзө, бүдүштери түйей
Бүдүмчилү баатырлар болды.
Кара-күреннин куйругынан
Кылдарды баатыр бу јулды.
Ары-бери чайкай согордо,
Алыптар анда тура берди.
Јүс мун кал јуучылдар
Јык мында тура берди.
Канду јууга оморды
Кара-күрен ат бойы апарар.
Одоштой турган эки туунын
Ортозында јаан јалан болды.
Ол јаланга Жутпа-Кара
Ончо черүзиле чубаш түйшти.
Кара-күрен ат јүс мун черүни
Казыр Жутпа-Карага сестирбей
Кийин јанына баштап экелди.
Канду јууга Ай-Карагай
Качан кирерин јакарза,
Кижн кеберин алынган
Кара-күрен јууга кирер.
Казыр, калју олјочыны
Килеш јоктон ого кыраp.
Куйрук кылдан ол бүткен

Онын черүзи бек болор.
Олут бербей быжу согужар
Ай-Карагай бийик кырдан
Ачап Јутпа-Карага удур
Ачу туманды озо тўжўрип,
Анда согушка белетенди.
Оштўлер соок одум туманга
Ойи јок кўжўлене берди.
Ай-Карагай удур јанынан
Аайы јок сыгыр божотты.
Јутпа-Каранын кийин јанында
Јўс мун черў сыгырды укты.
Јўс мун ок јааны чойо тартты,
Јаныс уунда адарга белендер.
Соок туманды база катап
Соодо тўжўрди Ай-Карагай.
Туман ажыра нени де кўрбўй
Туманга тумчаланат оштўлер.
Јутпа-Кара соокко кўжўйт,
Јуучылдарында ўн де јок.
Бу ла тушта Ай-Карагай
База сыгырды јуу баштаарга.
Јўс мун бойынын јуучылы
Јаа кирижинде окторын божотты.
Олјочы оштўнин кийин јанынан
Ол ло тарый октор адылган.
Кара-кўрен кубулгазын ат
Канча јўзўн кубулгазын аттарла
Јутпа-Каранын чымалыдый
Јуучыл черўзин аткылай берди.
Бийиктен тўшкен октор бу
Бирде мўндўр јаап ийгендий.
База бирде кўрўп турза,
Булуттан јааган јааштый ол.
Анча-мынча ой ордўрдо
Ак туманды Ай-Карагай
Айазар эдип алакан чапты.
Ай-уй деп айткалакта,
Кўс учына јетпес јалан

Көрүнүп мында јада берди.
Жутпа-Караның черүзинен
Жыгылган, өлгөни көп лө болды.
Жутпа-Кара Ай-Карагайды
Жарт көрди, жалтанбады.
«Кара канынды агыспай
Карануй жерге, Ада-Эрликке,
Көрүп ал, сени апарарым!
Кызыл канынды агызарыс!
Кызыл тынынды кыйарыс!
Кылайып куу сөөгин де артпас.
Капшай күчүкти тудагар!
Күлүп, кижендеп ийигер!» –
Жутпа-Кара кал черүзине
Жаан жакару берген турды.
Ай-Карагай айдып турды:
«Күчүк те болзо, азылу!
Күндү жерде адалган атту!
Жутпа деп чоло адын
Жутпа, ачабынды айткан эмес пе?»
Бу сөстөрди айдарда ла
База ла согуш башталды.
Ай-Карагай жуучылдарыла
Арылык билбей согужа берди.
Жутпа-Караның черүзи
Жут соок туманга алдырып,
Мөндүрдий жааган окторго
Мында көп өлгөн болтыр.
Он колго үлдү тудунып,
Сол колго жыда алып,
Ай-Карагай кыймыраган өштүлө
Аланзыбай мында согужа берди.
Сол колында курч жыдала
Сунуп сайза, одус муннан
Жутпа жуучылдар кадалып өлөт.
Жалтырт этире үлдүлө чапса,
Жетен муннан өштүлөр кырылат.
Жутпа-Кара мыны көрүп,
Жин-карды курыла берди.

Jaан күчтү Ай-Карагайга
Чурап келип жыдазыла
Чырмайып сайарда, онызы
Сынып, бортылып жада калды.
Сайган жерде шырка да жок.
Темене де үйдиндий үйт
Тежиктелип бу көрүнбеди.
Jутпа-Кара курч үлдүлө
Жаба једип, Ай-Карагайды
Jитке тужына бу чапты.
Jиткеге тийген үлдүзи
Јети жерден бу сынды,
Тегин јерге јерге калды.
Томонок тиштегенине ол
Тоололбогондый бу болды.
Jутпа-Каранын кийнинде
Јуучылдары астаганын
Јуу јеринде ол сеспейт.
Кара-күрен јуучыл ат
Кару эзинин кеберин алып,
Канча мун јуучылдарыла
Кырып турды өштүлерди.
Карануйдан келген омордын
Кызарган каны чек көрүнбейт.
Кижии күүни булгалар јыт
Кайда ла эбире јытанат.
Калганчыда Јутпа-Кара
Кабыра тутты Ай-Карагайды.
Јака бойдон эки баатыр
Јаба тартыжып согушты.
Јарын туштан тудушты,
Јыгылбай турды кажызы ла.
Курлаадан ала койыжат,
Кемизи де барып бу јыгылбайт.
Јаан эки кырларга
Јаба јөлөнижип келгенде,
Јылым таштар кыпталып,
Јалаңга тоолонып ол түжет.
Јаан, кичинек талайларга

Жыгыла, жыгыла баскылаарда,
Жалан балкаш такымдарга
Жылгыр базарга ол бербейт.
Талажып, тудужып турала,
Такыр, кату жерге чыктылар.
Тоқырчакту ол жерлерди
Тактап, жулдай баскылады.
Арт учында Жутпа-Караны
Ай-Карагай ак айаска
Анда көдүрүп, алып чыкты.
Ары-бери аяктап турала,
Арзак, кодыр ташту жерди
Артыктап жазап көрүп алды.
Жутпа-Караны бу ла жерге
Жуудынып алып, ол чачты.
Кодыр, арзак ташка ол
Келип түжеле, үзүлип өлди.
Кодууш киреден каны чачылды,
Корголдолып эт-сөөги бортылды.
Жиит жүрүминде Ай-Карагай
Жутпа-Караны анайда жеңди.
Жутпа-Каранын жеерен ады
Жер алдына бачым түжерже
Жалы жайылып кайра мантады.
Жаан да оны анда узатпай
Кара-күрөң ат жеңди,
Как мандайына чапчыды,
Кардын жара ол тепти,
Каны-жини ага берди,
Жер алдынын жеерен ады
Жутпа-Карала тең өлди.
Ончо керекти Ай-Карагай
Ондо жакшы бу көрүп,
Ойгор жакшы шүүлтезин
Ончозына бу айтты:
«Чүрмештен бүткен алтан мун
Чындык жуучылым жуулыгар!
Жалдан чыккан жетен мун
Жалтанбас баатырым келигер!

Куйруктан туулган јүс мун
Коркыбас кал јуучылдарым,
Түрген-түкей чогулыгар!
Јутпа-Карала јуулажып,
Јетен күн өткөнин билбедис.
Јерде јаткан онын черүзин
Јерлер сайын чого салып
Јалар јалбышту бу отло
Јок этире өртөп ийелик!
Јеерен адынын ончо бойын
Јоголто база өртөп салгар!
Јаңыс ла Јутпа-Каранын
Јер сайын чачылган сөөгин
Јуубагар, анда ла јыдызын».
Јаан анда ой өтпөди,
Јууда өлгөн өштүлерди
Јууп, ончозын өртөдилер.
Калганчыда кубалдарын
Кейге чачып, учурдылар.
Јаан керекти анда бүдүрип,
Јаан талайга јунундылар.
Ай-Карагай саат бажында
Алтан мун черүни Кара-күрен
Ат чүрмежине челий сокты.
Алтан мун черү эмди чүрмеште.
Јетен мун черүни ат јалына
Јенил челип ийгежин бу
Кара-күрен аттын јалына
Капшай шинип јогол калды.
Кара-күрен ат Ай-Карагайга
Кайдаар барарын ол сурады.
Канду јууга кирип, согушта
Кайдаар барарын ундыган ба деп,
Ай-Карагай каткырды,
Адына минип, чокумдады:
«Ажар алтан тайганын
Ашканыс јүк лк эки тайга.
Кечер алтан талайдын
Кечкенис јүк ле эки талай.

Ак-сары атту Кан-Сары
Арт учында једер кааныс». Алмыс мистү үлдүзин ол
Анан бек тартып, тагынды.
Сабы узун бу јыдазын
Сол јанына бек буулады.
Чой эки үзенгизин
Чөйө тееп, атанды.
Арыскан јаан тайгаларды
Ажыра калып ады бараат.
Ай-Карагай баатыр бойы
Алды јолын ајыктап турат.
Төмөн көрзө, тууда андар
Томонокчо ло көрүнөт.
Чакпынду јаан ол суулар
Чичке учуктый билдирет.
Јабыс кырлан ла кырлар
Јаан төндий ле турат.
Кара-күрен ат болзо
Канатту куштый бараадат.
Одус тайга ашты та јок,
Ойто ло ады тура түшти.
Алын колын баскан јерден
Анда алып көдүрбөйт.
Кийин будын төпкен јерден
Көдүрип ичкери тартынбайт.
Он кулакла өрө аяасты
Ондо тындап өрө тудат.
Сол кулагын јабыс тудуп,
Сонуркап јерди тындап турат.
Ай-Карагай адынан түшпей
Анда энчейип сурап турды:
«Кара күрен кару адым,
Кан төгүлип өлөристи сен,
Калак, эртеден бу билдин бе?
Коркыбай меге айдып бер.
Өрө аясла барып јада,
Өзөристи сен сестин бе?
Өткөн јолыс там узады,

Өдөр жолыс там кыскарат.
Нени билдин бу бараадып,
Нени сестин ол ырымдап?»
Кара-күрен кару ат
Кийин будын ичкери тартты.
Алын колын бу көдүрүп,
Анда чике тургузып, айтты:
«Өлөристи бу айасла
Өдүп бараадып билбедим.
Өзөристи ичкери жорукта
Өнөтийин мен сеспедим.
Же сескеним чек өскө,
Жетире кыскарта айдайын.
Төртөн кырды бу ашсабыс,
Төртөн талайды бу кечсебис,
Шодон-кара жорго атту
Шулмус-Кара деп адалган
Коркушту жаан обоорлу,
Коркушту бөкө күчтү,
Карануй жер алдынан,
Эрлик-бийдин бойынан
Эм келген баатыр болор.
Ак-сары атту Кан-Сарынын
Алтын-Ай деген ол кызын
Экелзин деп жакарган,
Эш эдерим деп айткан.
Же Шулмус-Кара баатыр
Жангы сүмө сананган:
Кан-Сарынын баатыры болуп,
Кан-Алтайын коручызы болуп,
Керектү бүдүмчиге кирген.
Камык берген черүзин
Каран кырып жоголткон.
Керектү өйдө Алтын-Айды
Качырып, коруп турус дежер.
Качырып апарар жери
Карануй жер алды болор».
Кара-күрен ат айтканын
Ай-Карагай бу баатыр

Айлап, ондоп ол алды.
«Комудаба, кара-күрен адым,
Коомой бо озо билгенин?
Шодон-кара жорго атту
Шулмус-Кара жажыдын
Эмди бис билгенис жакшы,
Экүлеп аайына чыгарыс.
Алын жолдо буудак барын,
Акыр, бойым билип турайын.
Кийин жолдо некелте жогын
Кару адым бойы билзин.
Капшай өштүге жолугалы.
Канду жуудан коркыбайлы!» –
Ай-Карагай анайда айтты,
Адын ичкери бу учуртты.
Эрјине укту кара-күрен ат
Элес эдет жалкын кептү.
Көк тенериде көк булут
Кожөгө кептү ол турат.
Карануй жаны кара жерде
Көлөткөлөнип бу жылат.
Канча кайыр кырларды
Канатту куштый кейле өдөт.
Канча жаан талайларды
Калып үстинче өдө берет.
Анча-мынча барганда,
Алын колын кара-күрен ат
Көдүрбей ле тура түшти.
Кийин будын тартынбай
Кенертен ле токтой берди.
Ачу санаа сананган
Ай-Карагай бу адынан,
Кезем болгон үниле
Кыскарта ла сурады:
«Өлөристи сестин бе?
Өзөристи билдин бе?»
Кара-күрен эрјине ат
Каруу эдип капшай айтты:
«Өлөристи сеспедим,

Озөристи билбедим.
Эки талай алдыста болор,
Эм күчсинбей кечерис.
Энчейген эки туу алдыста,
Экилезин чек ажарыс.
Бийик үчинчи туу бажына
Бис экү тура түжерис.
Ончозын ширтеп көрөлө,
Онон нени эдерин шүүрис».
Бу сөстөрдин кийнинде
Булар ичкери сундылар.
Келе, келе бийик тууга
Једип мында тура түшти.
Тогус көстү турнабайла
Тургуза ла Ай-Карагай
Алдында јаткан јерлерди
Алдына јылдырып ајыктады.
Бойы турган бийик кырдан
Бастыразы көрүне берди.
Чала јабыс туу бажында,
Чын да, шодон-кара атту
Шулмус-Кара бу турды.
Јес-кара чырайлу эмтир,
Јетире јаан обоорлу болтыр.
Көргөн көзи карачкыл болтыр,
Кабагы көскө түжүре өстир.
Кап туурада, кийнинде
Казыр, калју черү турды.
Шулмус-Кара турнабайла
Шиндеп көрди Ай-Карагайды.
Кара-күрен чырайлу эмтир,
Кап-кара кабакту болтыр.
Көк тенериде көк јылдыстый
Көндүре суркурап тургандый.
Төш јалбагын јазап көрзө,
Төртөн айгырлу мал јүргедий,
Јардына онын эм болгожын,
Јүс кучалу кой отогодый
Јалбак јарынду эр болды.

Jaан күчтү баатыр болгодый,
«Бийик кырдын бу бажына
Бир ле бойы не турган?» – деп,
Шулмус-Кара бойында
Шүүп база сананды.
Андап жүрген болор бо деп,
Аланзулу көр турды.
Тагынып кийген кийимин
Тангынан көрзө, тегин эмес.
Андап-куштап жүрген дезе,
Алтын сапту јыданы бу
Тегин јерге не эдинген деп,
Шулмус-Кара шүүп турды.
Ченелтелү керек пе бу деп,
Чыдашпай кыйгыра салды:
«Андап жүрген кижн болзон,
Агаш јыданы не тагынган?
Алып-баатыр сен болзон,
Ала јаныскан не жүрген?
Алып жүрген алыптарымды
Ајыктазан, кандый көп!
Јуулажар болзо, јууктазан,
Јулдажып, согужып көрөли.
Кымыскадый черүүмнен
Кызыл тынын үзүлөр.
Кылыш, үлдү мизинен
Кызыл канын төгүлөр!»
Шодон-кара јоон атту
Шулмус-Каранын айтканын
Шак ла јазап угуп алып,
Ай-Карагай омок үниле
Айткан сөзи мындый болды:
«Алтыгы орооннон јер үстине
Ачап-сыйаптар не чыккан?
Айткан сөзи јер үстинин
Албатызынын сөзи эмес.
Куу башту јуучылдарын
Кубал болуп күй калбазын.
Күлүксип чыккан бу бойын

Күйүп, кубал болуп арпазын!»
Мындый сөстөрдү угала,
Маатыркап чыкты Шулмус-Кара.
Алтыгы орооннон келгени
Алтай үстінде жажыт болгон.
«Ады-чуу жок бу баскын
Айры эрмекти не айдат!
Алып болзон, јаланга түш!
Алдырып ийген баатырды
Адыш, согушта көргөйс!
Јендиртип ийген күлүкти
Јуу-согушта билгейс!» –
Анайда Шулмус-Кара
Айда салды кыр бажынан.
Бу өйдө төмөн көргүлөп,
Буркурап түшти олјочылар.
Туулар ортодо ак јаланга
Тудужарга мендедилер.

Анча-мынча саат болбой
Ай-Карагай ат чүрмежинен
Алтан кылдан көп кылды
Анда јулуп, черүлер этти.
Јалдан кылдар јула сокты,
Јүс муннан көп алыптар,
Јайкап ийерде, тура түшти.
Куйруктан кылдар јулала,
Куйулта согуп, серпип ийди,
Көптөн көп бу јуучылдар
Кыр бажына јык толо
Тура бергени анда јарт,
Тургуза ла јуу-согушка
Кирерге мында үскедейт.
«Куйруктан бүткөн көптөн көп
Куйулып јуулажар алыптар!
Шодон-кара бу атту
Шулмус-Каранын кийнинен
Јууны, согушты слер баштагар!
Јууга кирер јакылтаны

Меннен чокум алараар.
Жалдан бӱткен жуучылдар
Жарымнан экиге бӱлинер.
Бир бӱлӱги он тууразынан,
Бир жарымы сол жанынан
Ӗштӱлерди жуулап баштаар.
Ӗштӱнин чике јӱзине удура
Чӱрмештен бӱткен алыптарла
Чике жууга мен барарым!» –
Ай-Карагай бу ончозына
Анда јакару берген турды.
Жуу башталган кӱннен ала
Јыдала сайар согуш болор.
Онон ары жуу ӱтсӱ,
Ончозы ӱлдӱле жуулажар,
Калганчыда јааларла
Килемји јоктон аткылаар.
Анайда жууны ӱткӱрерин
Ай-Карагай жакар салган.
Килемји билбес жуучылдар,
Кемге де сестирбей, ӱштӱни
Тӱрт жандай туруп алды.
Ай-Карагай амыргы ӱнди
Анда чӱйӱ салган ӱйдӱ,
Шодон-кара јорго атту
Шулмус-Кара баатырдын
Јер алдынан чыккан черӱзин
Јыдалап сайар жуу башталды.
Ары болуп јыдалаза,
Алтан жуучыл тизиле кадалат,
Аккан каны кӱрӱнбей турат.
Бери бурулып јыдалаза,
Бежен жуучыл тизиле сайылат.
Тестелип аккан каны јок,
Тегин ле кургак сӱӱк болот.
Андый да болзо куу сӱӱктӱр
Анда ойто тирилип турбайт.
Бир јылга јыдалашса да,
Башталган жуу токтобойт.

Экинчи жылга үлдүлөшсө де,
Эркиндеп жетгени билдирбейт.
Үчүнчи жылда Ай-Карагай
Үзе черүзине жакару берди:
«Жер алдынын желбистерин
Жетире аярып өлтүригер.
Аттарын да ол болзо,
Аыктап өлтүрө чабыгар».
Бу ойдө Ай-Карагай баатыр
Баатыр Шулмус-Каранын
Бел-арказынан он колло,
Балтырлу бир буттан ла
Ала койып өрө көдүрди.
Анда да жок Шулмус-Кара
Андана соккон бойынча
Алчас эдип бут кырына
Тура түшкөн ол болтыр.
Катап ла экү тудужа берди.
Кабра кату туткан жерден
Эргекчеден эт үзүлет,
Экчей-бүкчей тудушканча,
Эбине ойто эттери бүдет.
Кызыл эттен бу кезикте
Кан сызылып агар болды.
Балтырларлу буттары
Бадалып турат кату жерге.
Тын согужып, ныкышса,
Такымга жетире жерге чөнгийт.
Карыш кире кылышла
Карындарына сайышса,
Куйактарына тыгынбайт.
Мандайларла да сүзүшсө,
Мандай сөөктөри жарылбайт.
Эрлик-бийдин атандырган
Эжилген чымалыдый черүзин
Ай-Карагайдын алыптары
Көп нургунын кырып турза,
Көксимек кызыл кан агар.
Кара жерге акса да,

Капшай кургап јогол калар.
Кезек јуучылдарын өлтүрзе,
Каны бут кажыкка јет турар.
Канду бу јуу-согушта
Кайкаар солундар бар ла болды.
Өлгөн јуучылдар сөөктөри
Өндөйө туруп јуулаш турды.
Өлгөн аттардын сөөктөри
Өрө туруп ээлерине
Катап миндирип, ичкери
Канду јууга чураар болды.
Катап ла олорды үлдүле
Кадай чаап, олор өлтүрет.
Калганчыда билдирди.
Јер алдынын јуучылдары
Јендиртери күч болды.
Катап мында Ай-Карагай
Кату јаан јакылта берди:
«Тыт агаштарды бу кезип,
Тын јалбышту от салзын.
Јыданын курч баштарын
Јалбыш-коско тын кызытсын.
Кызыткан ол јыдаларла
Карамјы јоктон өштүлерди
Кара буурына сайып турзын.
Капшай кайра уштыбазын!»
Бу јакылтаны ончо черүзи
Бүдүрип ийбей бу мында.
Ай-Карагай Шулмус-Караны
Ак булутту ак айаска
Анда көдүрип ал чыкты.
Айткан сөзи бу болды:
«Өчөбөсти өчөп келген,
Өлүминди эмди билип ал.
Өйкөк, курч таштарга,
Өрө јажына турбас эдип,
Өнөтий мергедеп јадым!»
Ай-Карагай Шулмус-Караны
Ак айастан төмөн чачты.

Козыр ташка таштаткан
Күчсинип келген олјочы
Мында өлди мак јокко.
Мыны көрүп јуучылдары
Мендеп, качып јүгүришти.
Көжөгөлү јер оозы јаар
Көндүрө чубажып бараатты.
Көлөткөлү кара тамыга
Калыырга белен ол эмтир.
Мыны көргөн Ай-Карагай
Мындый јакаруны анда
Бастыра јуучылдарына берди:
«Качып барааткан өштүлерди
Кийнинен ок-јаала адыгар!»
Уккур, капшуун онын черүзи
Укканча ла ок-јааны тартып,
Санаазы чыккан омордын
Сын-арказына аттылар.
Эрлик-бийдин ийген черүзи
Эм кырдырды ончозы мында.
Ол өлгөн куу сөөк јуучылдарды
Өнөтийин Ай-Карагай
Көжөгөлү јер оозынан
Көлөткөлү кара тамыга
Мергедегер деп јакаруны
Мында берген ол турды.
Јаланда өштүлер сөөгин
Јалбышту отло өртөдилер.
Күл, кубалын бу јерде
Кейге учурып ийдилер.
Ас-мас јуучылдар мында
Арткан эмтир, кайкалду.
«Слер не качпадаар?» – деп,
Сурап турды Ай-Карагай.
«Бис Кан-Сары кааннын
Баатырлары, јуучылдары.
Шодон-кара јорго атту
Шулмус-Карала бу кожо
Алтайысты корызын деп

Аткарган эди улайына.
Шулмус-Кара бу баатыр
Шокчыл, олјочы деп билбегенис.
Бистен көп жуучылдарды
Бурулап өлтүр ол турган.
Шулмус-Кара ол баатырды
Шургун жалбышла өртөөргө
Биске јайым берзегер» – деп,
Ай-Карагайдан ол јайнап,
Анда озор сурагылады.
Ай-Карагай озорго айтты:
«Андый болзо, бачымдагар!
Шулмус-Кара баатырды
Шодон-кара адыла кожо
Мында өртөп, күл, кубалын
Мергедеп чачыгар кей-эзинге.
Кан-Сары кааннын јерине
Көндүгер јолым узады» – деп,
Ай-Карагай айдып турды.
Анча-мынча болбоды,
Эрлик-бийдин Шульмус-Каразын
Энчиликке јок этире
Кан-Сарынын баатырлары
Кызыл жалбышла олјочыны
Өртөп, күл-кубалын анда
Өрө кейге буркуратты.
Омок, јакшы жуучылдар деп,
Олорды Кан-Сарынын јерине
Озо једип јаныгар деп,
Ондо Ай-Карагай јакарды.
Ого-бого бу ла јетпей,
Олор аттарына мингилеп,
Озолодо јангылап ийди.

Кара-күрен јорго адын,
Көксин, сыртын бу сыймап,
Ай-Карагай мактады:
«Ак јарыкта аргымак адым!
Ак аяста канадым!

Ак санаалу эр најым!
Сен барда, өлбөзим,
Сен тирүде өзөрим!
Чүрмештен эткен черүлер –
Чүмеркебес бек баатырлар.
Жалдан чыккан алыптар
Жалтанбазы тын эмтир.
Куйруктан бу бүдүрген
Коркыбас күчтү баатырлар –
Ончозы тын жуулашкан,
Ончозы тирү арт калган.
Ончозында – сенин кылыгың,
Ончозында – сенин жуучылың,
Ончозында – сенин ойгорың,
Ончозында – сенин бүдүмин» –
Анайда бойынын адын
Ай-Карагай бу мактады.
Аржан суула јунунгылады,
Атанарга белен болгылады.
Кей-кебизин жуучылдарды
Катап чүрмеш ле јалга,
Куйрукка анда Ай-Карагай
Капшай таркада јажырды.
Чой үзениге чөйө тееп,
Чүрче минди адына.
Тискин, чылбырды тен тудуп,
Турган јеринен сурт этти.
Турган изи артып калды,
Барар јери јарт болды.

Ого-бого бу јетпеди,
Октый учуп Ай-Карагай
Элес эдип бар јадат.
Энчейишкен тууларды
Эн бийигиле өт турат.
Јабыс-јабыс кырларды
Јабызай түжүп ол ажат.
Јаан-јаан талайларды
Туйгак тийбей ат кечет.

Тенгеринин ол түбиле
Тейлеген чилеп уч барадат.
Анайда барып жадала,
Ай-Карагай ат тискинин
Анда кайра тарткан турды,
Айткан сөзи мындый болды:
«Өзүп жүрген бойыма
Өлбөскө арга бередин.
Түште болзо – канадым,
Түнде болзо – нөкөрим.
Айылдан чыгып баргалы
Алтан жылга једип калт.
Акыр, эмеш амыраза,
Акту бойыска ол туза», –
Анайда айдып, ат ээрин
Анда түрген алган турды.
Кайран эрјине Кара-күрен
Калын өлөнгө үч катап
Анданып ийеле, силкинди.
Алты өлөнди үзүп јиди,
Агып јаткан аржаннан
Алты катап амзап ичти,
Алтын түги сергий берди,
Арыган күчи ордына кирди.
Ай-Карагай баатыр ајдат:
«Айылдан чыгып баргалы
Ажанбаганым удады.
Арысканду арка јерди
Агыртып келзен, эрјинем».
Арт јерде бойы отурды,
Ады агыртып келерде,
Алтан сыгын аркадан
Алтындалып бу чыкты.
Ай-Карагай ол баатыр
Алтан сыгынды анда
Адып алды јангыс окло.
Кургак агашты кезеле,
Кызыл јалбышту от салат.
Јыдадый курч тиш эдип,

Жаңыс тишке алтан анды
Жазап тиштеп, ол быжырат.
Өзөгинде чийи жок эдип,
Өйинде жазап ол быжырды.
Тыштында күйүги жок болуп,
Тапту саргарта бу тиштеди.
Анча-мынча өйлөр өтти,
Ай-Карагай ажана берди.
Жымжак этти жылгыр жип,
Жаан сөөкти оостон быкырат.
Оок деген ончо сөөкти
Тумчугынан бүкүрет.
Тиштерине эт кысталбайт,
Тиштерин ол чукчыбайт.
Алтан аннын эдин жип,
Аштаган бойы бу тойды.
Арыган сыны женилип,
Атанарын сананды.
Кара-күрөң жорго адын
Капшай мында ээртеди.
Чой үзенини чөйө тееп,
Чек женил адына минди.
Тискинди тендей тутты,
Турган жерден сурт этти.
Ат изи артып калды,
Барган изи жок болды.

Кара-күрөң жорго ат
Көк тенери алдыла,
Ак булуттын үстиле
Ай канатту куш чылап
Кан-Сары каан жерине
Көндүгип түргөн бараатты.
Сүрекей бийик учканда,
Суулар учуктый көрүнөт.
Жаан, бийик ол туулар
Жымырткадый ла бодолот.
Кийин жол узундайт,
Келетен жер там жууктайт.

База эмеш бараатса,
Баатырлар атту көрүнди.
Кан-жеерен, Ай-Карагай
Кан-Сары кааннын алыптарын
Анда көрүп, таныдылар.
Анан ары бойлоры
Амадулу бар жадат.
Ай-Карагайдын санаазы
Ачык-жарык сүүнчилү.
Алтан жаан тайгаларды
Ажып эмди түгезет.
Алтан жаан талайды
Ажыра кечип божодот.
Арт учында ак тайга
Алдында онын тура берт.
Адын анда токтодып,
Ай-Карагай турнабайды
Төш-койнынан кодорды,
Тогус онын көзиле
Тургуза ла тартырып көрди.
Тенериге түртүлип калган
Туу анда бу көрүнди.
Туунын алдыбыла
Түрүлип аккан талай жадат.
Тудуш жаан ак жалан
Бери жанында чөйилиптир.
Бу ла мында таш өргөө
Бастыра жонды кайкаткан,
Бүткүл бойы мызылдаган
Ай-Карагайга көрүнди,
Адына көрүп, ол айтты:
«Кан-Сары кааннын өргөөзи
Көс алдында суркурайт.
Бистин келер жолыста
Бежен мун черү туру.
Жууктап келзе адатан
Жаа-окторы белен эмтир.
Жети баатырды тизе сайар
Жыдалары курч болтыр.

Кан-Сары кааннын өргөөзине
Кайтса да бис барарыс» –
Ай-Карагай анайда айдып,
Адын ичкери этти бастырып.
Кара-күрен жорго ат
Кару ээзине айтты лаптап:
«Жайылган жалымнан, куйруктан
Жулуп, жуучылдар не этпес?
Кан-Сары кааннын кызын
Көстөп, сөстөп келгенис».
Каруу эдип Ай-Карагай
Кара-Күренге эрке айдат:
«Өлөрди сен озолоп сезедин,
Өзөрди база озолоп биледин.
Жууга белен ол жуучылдар
Жакару жоктон жуу баштабас.
Онын ордына омок-седен
Олордын жанына жорт келерис.
Онон ары не болорын
Ончозын кудай ол билзин».
Бийик кырдын бажынан
Бижелеп түшти Кара-күрен.
Ай-Карагай күчтү баатыр
Алты жүзүн кайлап келди.
Жууга белен жуучылдар
Жаазын тартып, көдүрдилер.
Окторын божодорго турарда,
Омок кыйгы мында чыкты:
«Окту жаагарды божодыгар!
Ончогор бери уугар.
Слердин бу алдыгарда
Сүрекей күчтү Ай-Карагай
Бисти өлүм, олжодон ол
Шодон-кара жорго атту
Шулмус-Кара баатырдан
Аргадап алган ол эди.
Айлыска кайра жандырган эди».
Бу кыйгырган жуучылдарды
Ай-Карагай көрүп, таныды.

Чын да оморды јерине
Чыгым этпей јандырган эмей.
Согушка белен каан черүзи
Сүгүне берди танып оморды.
Колдон тудуп, эзендешти,
Коштой туруп эрмектешти.
Шодон-кара ол атту
Шулмус-Кара баатыр
Эрлик-бийдин элчи баатыры.
Кан-Сары кааныстын кызын
Караннан качырып, Эрликке
Кичү үйи эдерге сананган.
Кан-Сарынын баатыры болуп,
Кан-Алтайды корыыр болуп.
Јаан бүдүмчиге кирген ол,
Кан-Сары каан ого бүдүп,
Көп јуучылдар берген эмей.
Шулмус-Кара оморды каран
Кайда ла бойы өлтүре кырган.
Канча кире тирү артканын
Көрүп јадыгар бу дешти.
Ай-Карагај эмес болзо,
Алтын-Айды апарар эди.
Ада-энезин, айса болзо,
Ада-Эрликке јетирер эди.
Бу керекти ончозы угуп,
Барып Кан-Сарыга айдышты.
Кан-Сары каан кату кижи,
Калык айтканын бу угуп,
Түндүк јаар бир көрди,
Турунду отко бир көрди.
Күмүштелип чыккан күн
Кырды ажар өй јеткен.
Каандык керекти көрөргө,
Катап күн чыкса, шүүр деди.
Таш өргөө ичинен анда
Табыш угула берген турды.
Ай-Карагај Кара-күрен атка
Айткан сөзи мындый болды:

«Албаты башкарган каан
Андый жанду болгондо,
Эртен күн өксөп чыкса,
Экү бого келгейис ле,
Арка-туунын эдегине
Амырап, конуп алгайыс.
Анайда сүүнчилү Ай-Карагай
Ат тискинин тендеп тутты.
Он жанында каскак кыр
Оны бойына эм кычыргандый.
Кара-күрен ат жараш жорго
Кыр эдегине бу ууланды.
Jүзүн чечекти жайа баспай
Жалы жайылып бараатты.
Жаан талай жаказында
Жап-жажыл терен жайканат.
Кара-күрен желгенче
Комдолгон талай жаказына,
Көк бүри көк торкодый
Кейге жараш жайканган
Күмүш өңдү бай терекке
Келип бого токтой түшти.
Ай-Карагай аттан түжүп,
Арташ алтын ээрин алды.
Кежимди алып жерге жайа
Кургазын деп бу салды.
Токумды болзо ат белинен
Түрген алып ару кейге
Жайа салып кургат койды.
«Комдолып аккан талайдан
Күүн жеткенче ичип ал.
Көбөн жажыл жаш өлөннөн
Күч кийдирип отоп ал.
Арка-белге анданып ал,
Алысталып ырабай жүр» –
Андый жакылта береле,
Ай-Карагай от салды.
Алтын алгынын ала койып,
Ак талайдан суу алып,

Койу курсак азып ичти.
Күүни онын жарый түшти.
Кейге жаткан кејимди
Кере жайа ол төжөди.
Катай үстине токумды
Кургаган деп жайа сокты.
Алтын арташ ол ээрин
Анда жастык эдип салды.
Ак айаста алтын, мөңүн
Аайы жок көп жылдыстар
Амыры жок мызылдашты,
Амыр уйуктаар ой жетти.
Тенгериде түмен жылдыс
Тын уйкуны буспады.
Ак айаста алтын жылдыс
Амырын берип мызылдады.
Мөңкү терек бүрлеринде
Мундар тоолу бу куштар
Тан атканча амырап,
Табыжы жок кондылар.
Кара-күрөң табылу ат
Качан тойо ол отойло,
Карарган агаш аразында
Күчи кирип амырап жатты.
Ай-Карагай калын түшти
Алтын бүрлү терек төзінде,
Тандакталып тан атканча
Таатыра жакшы көргөн эмтир.
«Калын жакшы ол түшти
Кан-Сары кааннын жеринде
Көрүп жатканы түптү бе?
Куру калас неме бе?» – деп,
Ай-Карагай бир сананды,
Айса коркушту жакшы ба деп,
Элбеде сананып бу жатты.
Ак-сары атту Кан-Сары
Алтын-Ай деген жараш кызын
Кудалап келген баатырларга
Кече жарлап, жакыптыр:

«Кем тапдама анчы,
Кеп куучынчы, чечен сөсчи,
Калык алдында бијечи,
Комус согор комусчы,
Топшуур согор топшуурчы,
Тын, јакшы кайчы –
Олор ончозы маргаанда
Озолоп турза, баламды
Ол ло кижиге бергейим» – деп,
Ончо айалганы јартаптыр.
Мыны ончозын тўш јеринде
Мынайда Ай-Карагај тўженди.
Тўн өдүп, тан јарыды,
Тўжин айландыра ол сананды.
Тура јүгүрип јети керилди,
Тогус тарый јўзин уужады.
Талайга барып јүс јунды,
Алгыйга суу сузуп, чай асты.
Ажанган, тойгон сонғында,
Алтын үйгенди ала койды,
Алты катап терекке сокты.
Кара-күрен ат ыраактан
Кару табышты ук салды.
Ай-Карагај ээзи алдына
Јалбырт эдип тура тўшти,
Јал-куйругы јайыл турды.
«Барар јолго мен белен!» – деп,
Буур, көксинен ат айтты.
«Тандакталып тан атты,
Тамырланып күн өксөди.
Кан-Сары кааннын бойына
Капшай барар өй јетти» –
Ай-Карагај јорго адын
Айландыра базып, ээртеди.
Эн учында Ай-Карагај
Энчейип атка бу айтты:
«Чүрмежиннен бежен кылды
Чупча согуп экчейдим.
Чөөчөйчи, кожончы улус болзын.

Жалдан бежен кыл јулуп,
Жалан бијечи улус эдейин.
Куйруктан јулган бежен кыл
Кайчы, топшуурчы уулдар болор.
Айакка толгон арајан
Алтан тажуурга эм толор» –
Ончозын мында Ай-Карагай
Ондо јазап ийген турды.
Бежен тўней кара-кўрен атту
Бежен кожончы белен болды.
Жалан ак-сары аттулар
Јон кайкадар бијечилер эмтир.
Кара-кўрен атка мингендер
Кайчылар, топшуурчылар болтыр.
Ончозы оттый јалбыштанган,
Ончозы керекке бачымдашкан
Кара-кўрен јорго атту
Ай-Карагай баатырлу
Анда ончозы ак-сары атту
Кан-Сары кааннын өргөөзине
Көнү јортуп бу ийгиледи.
Јүстерин көрзө, чек јалбыш,
Јүгүрүк тўней кезиги атту.
Бир канчазын омордын көрзө,
Бир уунда бўткен улустый,
Шулмус, чечен улус болды.
Шуркуражып, Кан-Сарынын
Турган бек бу јуртына
Јеткилеп келбей кайттылар.
Ай-Карагай улузына айтты:
«Ак-сары атту Кан-Сарыга
Озо мен кирип көрөйин.
Ончозын таатыра билип алайын.
Онон сөсти слерге јетирерим,
Ончо керекти бўдүререеер» – деп,
Чакыга адын буулап, айтты.
Чек базып, өргөө эжигин
Чўрче ачып кирген турды.
Чўмеркебей, јакшылашты,

Эр жанына отура түшти.
Алтан бутту таш ширеде
Анданып уйуктаган каан киж
Кан-Сары каан жаңы туртыр,
Көзин-бажын жаңы јунтыр.
Кан-Сарынын абакайы
Кызыл-марал чырайлу,
Кимир јараш эрмектү
Ай-Тана деп атту болтыр.
Айылчы киж киерде ле,
Алтын аякка чегенди
Анда уруп берген турды.
«Көксим сүреен кургаган,
Көөрчөктү чегеннин јакшызын!» –
Ай-Карагай алкыш јетирди,
Ајарузын Кан-Сарыга салды:
«Каан киж кандый јаткан?
Калык-јоны амыр ба?»
Төрдин чике бажында
Төртөн кат ак ширдекте
Каан кебин кийинген
Кан-Сары каан киж
Кем јок дөп бу айдала,
Канза азып, айылчыга,
Он колло сунуп, бу берди.
Оңойып, Ай-Карагай
Канзаны тартып, ајыктаза,
Кан-Сары каан кижинин
Эки көзинин ортозында
Одус кучалу кой тургадый,
Төш јалбагын бу көрзө,
Төртөн букалу уй отоодый.
Јарын јалбагын ајарза,
Јетен айгырлу мал јүргедий
Јетире талалу ол болтыр,
Јон ортодо тоомјыда болгодый.
Канза азышкан ол тушта
Кан-Сары каан айтты:
«Бу менин баламнын энези,

Ай-Тана деп јондо атту.
Јангыс кызым Алтын-Ай.
Јатка барар өйи јеткен.
Слер кайдан келдигер?
Ады-јолыгар не кижиге?
Кайдаар јорык туттыгар?» –
Каан кижиге табылу сурады.
Канзазынын когын кагып,
Каруу эдип, каан кижиге
Ай-Карагай айдып турды:
«Јетен тайга мынан ыраада,
Јетен талай ары јанында
Ак-боро јорго атту
Бай-Кара деп кааннын
Бу уулы мен эдим.
Ак-сур чыйрак атту
Алтын-Топчы энем болор.
Ада-энеден чыккалы
Ай-Карагай баатыр болорым.
Минген адым Кара-күрен» –
Мынайда Ай-Карагай
Манзаарбай ла айт берди.
Анан ары айдарга турарда,
Айыл эжиге ачылган эмей.
Бери көрүп кир келерде,
Бүдүм, кебери күн ошкош,
Ары көрүп бу базарда,
Ай бүдүми јарт көрүнди.
«Бу бистин бала – Алтын-Ай» – деп,
Байадан унчукпай отурган
Ай-Тана абакай айтты.
Ай-Карагай ла Алтын-Ай
Анда јылу, эрке көрүшти.
Азыйдан таныш деп бодолды.
«Айдарда, кайдаар јол алдар?» –
Кан-Сары каан катап сурады.
Кара-күрен атту Ай-Карагай
Келишкен өйди тузаланып,
Капшай ла айтты Кан-Сарыга:

«Алтын тажуурдан ашты
Амзап, ичип ийеликтер.
Амадулу јол-јорукты
Айдып, јартап аларыс».
Баштапкы чөөчөйди каанга
Бу толтыра уруп берди.
Бойы дезе тизе бажына
Бачым мында отура тўшти.
Кан-Сары чөөчөйди ууртап,
Капшай сөзинди айт деди.
«Баштан слерге баш болзын!
Бала азырап чыдаткан ада.
Эжеерге баштан баш болзын,
Эркелеп кызын өскүрген учун!
Кыс азыраган бай кааным,
Кыйа мени көрбөгөр, кааным.
Тиземле алдаарга чөгөдөп,
Тилимле слерге бу јайнап,
Күйү болорго келген эдим,
Куда болуп киргем слерге.
Көзигердин ол одындый,
Көксигердин бу канындый
Көргөн јангыс кызыгарла,
Көк тенери бу алдында
Јангыс күн јайалган эдис.
Јангыс күнде киндигибисти
Јаан улус кескен эди.
Јангыс күнде көстөристи
Јарыкты көрүп ачкан эдис.
Јангыс күнде јар үнибисти
Јаныста эне-ада уккан эди.
Јангыс күнде јыланаш бойысты
Јылу чуула чуулаган эмей.
Ондый болордо, бис экүнин
Орын, төжөгибис ол јангыс,
Ончозын сананза, бис экүнин
Очокто јалбырап күйетен
Одыбыс кожо күйзе, кайдар.
Онын учун кудалап келдим,

Ончо айткан бу сөстөрди
Ондозоор, жаан бай кааныс.
Алкыш сөзөөрди айтсагар,
Ай кулактарыс бу уксын.
Алтын-Ай кызыгар бу отуры,
Алтын жүреги чечектеп чыксын» –
Кудалаган сөстөрүн божодып,
Катап чөөчөйгө аракы уруп,
Кан-Сары жаан бай каанга
Колы женил Ай-Карагай сунды.
Кан-Сары ачу аракыны
Кылт этире ичип, чөөчөйди
Кайра берип, кату айтты:
«Куда сөстөрди чике айттын.
Кудалаш мыныла божобос.
Арыскан жаан тайгам бар,
Ангы-кужы азыйдан көп.
Анду-кушту јеримнен
Ан адып экелзин деп
Јаан јөпти берип јадым.
Канчаны адып экелерин
Кажы ла кижы бойы билзин.
Кеп-куучынчы, кеп, чечен сөсчи
Калык алдына солун айдар,
Каан оны база ајарар.
Калын калык ол јуулза,
Кудачы кижы бије көргүзер.
Комус согуп билерин көрөр,
Топшуурчы, чатканчы
Талдама ойноп билери јакшы.
Топшуур согуп бу кайлаар
Тын, јакшы кайчы керек.
Ончо маргаанды өткөн эр
Онон кызымды аларын көргөй».
Алтын-Ай кысты сөстөгөндөр
Ары-бери таркап бардылар.
Ай-Карагай тышкары чыкты,
Чүрмештен бүткен бежен кожончыны,
Јалдан бүткен бежен бијечини,

Куйруктан жазаган бежен
Кайчы, топшуурчы уулдарды
Кайра жал-куйрукка, чүрмешке
Капшай анда жайкай сокты.
Болгон бойлоры бу жоголды.
Бежен түней кара-күрөн аттар,
Жалан ак-сары ол жоргозор
Жаба мында көрүлбей калды.
Жаңыс кара-күрөн жорго ат
Жаңыскан артты ат чакыда.
Ай-Карагай омок баатыр
Андап барарын адына айтты.
Чой үзениге эмди болзо
Чөйө тееп түргөн минди.
Андап-куштап ары болды,
Арыскан тайга көрүн турды.
Ай-Карагай артка чыкты,
Ады болзо агыртып барды.
Анча-мынча өйлөр өтті,
Алтын түктү алтан сыгын
Аркалары теги мызылдаган
Артка жууктап келетти.
Ай-Карагай жаңгыс окло
Андарды тизе адып алды.
Кара жышту аркага кирди,
Кара түней алтан кишти
Капшай база таап атты.
Арыскан туунын эдегиле
Анданып аккан ак талайдан
Ай-Карагай балык тутты,
Алтан капка тустап сукты.
Алтан алтын түктү сыгын
Ат жалмаштай артылды.
Алтан түней кара киштер
Артылган жаны ээр алдында,
Алтан кап ол балыктар
Анда коштой база артылды.
Арыскан туудан бу андап,
Адын кайра бу бурып,

Ай-Карагай Кан-Сарыга
Анда эмди бу эбирди.
Кайра јанып келедерде,
Карануй бозом тун кирди.
Көрүп турза, комдолгон
Көк талай анда көрүнди.
Күмүш ондү бай терек
Көрүмжилү бу мында
Катап кон деген чилеп,
Көк бүриле јайканды.
Ай-Карагай мөнүн терекке
Адын токтодып бу түшти.
Артынчакты терек төзине
Анда түжүрип чога салды.
Ат ээрин түрген суурып,
«Амыра, суу ичип, өлөн отоп,
Ак јалаңда јайым јүр» – деди.
Акту бойы алгый алып,
Аржан суудан чай асты.
Аштаң-тустан ажанала,
Арташ ээрин ол јастанып,
Ат токумын төжөнип,
Ат кејимин арта јамынып,
Айыл кептү терек төзине
Амыр јадып уйуктай берди.
Амыр, калын уйку јеринде
Ада-энезин, јер, сууларын
Алтын түш ажыра көрди.
Ак-боро атту Бай-Кара
Албатызын башкарып јатты.
Алтын-Топчы кару энези
Ай-Карагай уулын сақып,
Анда эмеш кунукта јүрди,
Айланып келерин сақыптыр.
Ак малы јакшы одорлуда,
Албаты-јон јеткил одындууда
Амыр, јеткил јаткан эмтир.
Алып бүткөн ол баатырлар
Алтай јерин коруда туттыр.

Ай-Карагай атангалы
Андый ла ончозы амыр болды.

Тандакталып тан атты,
Тамырланып күн өксөди.
Талдама амыраган баатыр
Тура жүгүрип, өрө турды.
Туура колдорын бу чөйип,
Турган жерине керилип ийди.
Түргөн базып сууга жетти,
Тизе энип жүзин јунды.
Алгыйга сууны суза согуп,
Айланып, терекке жетти.
Јалбышту отты ол салып,
Јакшы аштан азып ичти.
Адын чүрче ээртеп ийди,
Андар эдин атка коштоды.
Кара киштү каптарды
Катап алды јанына
Коштоп, бек буулады.
Кара-күрөнгө бу минип,
Кан-Сары каан өргөөзин
Көстөп, бачым јелдирип ийди.
Јаш өлөңди јайа баспай,
Јараш јорго келеедет.
Көк өлөңди көмө баспай,
Көнү келип, өргөөгө жетти.
Кара-күрөңнин чүрмежинен
Кылдарды јулуп, Ай-Карагай
Ары-бери чайкап ийди.
Анда эмди бежен кожончы
Ай кеберлү келиндер бүтти.
Јалдан јулган кылдардан
Јайкап ийсерде бежен бијечи
Јүс-бүдүмдери бир түңей
Јанында тура бербей кайтты.
Јетсен кылды куйруктан
Јула тартты: ат ээзи.
Јылгыр јайкап бу ийерде,

Жакшы бежен топшуурчылар
Жергелей тура бердилер.
Жангыс улу ол кайчы
Жалбырт эдип анда турды.
Он талдама комусчылар
Омок-седен тура тўшти.
Тогус жакшы чеченчилер,
Тили тўней куучынчылар
Тышкары эмди ончозы
Тургулай берген ол эмтир.
«Албаты слерди көргөлөк,
Амыр-тымук отурыгар.
Кан-Сары каан керектезе,
Калак, белен болыгар!» – деп,
Ай-Карагай жаан баатыр
Анда оморды жакып салды.
Арыскан туудан адып алган
Алтын тўктў алтан сыгынды,
Кап-кара алтан кишти
Каптарыла кожо тўжўрди.
Тузап кадырган балыктарды
Тургуза да база аттан алды.
Озо келген аңчы кудалар
Онду да аңдар атпайтырлар.
Эки-жангысты аткылайла,
Эмди Ай-Карагайга кўйўнгилейт.
«Аткан аңыгарды көргўзигер.
Арык па, семис пе, оморды
Аткан жерлерди адагар!» – деп,
Кан-Сары каан өргөөдөн чыгып,
Кичееп, быжулап ол сурайт.
Алдына салган аңдарды
Ажыктап, жарадып ол турды.
Калганчы учында ол анда
Кара-кўрен атту Ай-Карагайга
Жууктай базып, аңдарын
Жаан Арыскан деген тайгадан
Жангыс окло тизе атканын
Жўректен ондоп, ол таныды.

Түнөй кара алтан кишти
Түнөй кара каптардан көрди.
Агын суунун балыктарын
Анда көрди тузап кадырганын.
«Талдама!» – деп айдала,
Туура басты Кан-Сары каан.
От-калап одус баатыр
Ончозы Кан-Сарынын коручызы.
Андап жүргөн баатырлардын
Андап экелген аңдарын көрди.
Арт-учында Кан-Сарыга
Ай-Карагайды мактадылар:
«Алтын түктү алтан сыгынды
Арткандарынан эн көпти
Арыскан туудан андаган
Ай-Карагай адып экелди!
Ўстине алтан кара кишти
Ўс, чел жок этире кургадып
Алтан ок капка толтыра
Ай-Карагай адып экелди.
Ак-сур кайсыракту балыкты
Алтан капка тен толтыра
Тустап, кургадып бу алала,
Экелген баатыр Ай-Карагай.
Баштапкы жаан бу мөрөйди
Баатыр Ай-Карагай алды!»
«Жакшы!» – деп, жаңыс сөслө
Жаан каан Кан-Сары айтты.
Кудалап келген баатырлардын
Кырдан аткан аңдарын
Алтын-Айгв база көргүстилер.
«Айдыш жок бай алулар!» – деп,
Алтын-Айды алты жакшы баатыр
Ай-Карагайдан озо кудалап,
Кан-Сары кааннын жерине
Келгени жарт болгоны чын.
Жети кудалап келгендерден
Жетире эмди бу ончозына
Ай-Карагай баатыр жарады.

Ажанып, тойып алар јерге
Ай-Карагайды анылап отургускан.
Эмди јар аайынча болзо,
Эл-јоннын элбек алдына
Бижечилер чыгар учурлу.
Бижеге алты куда алдынан
Бир ле кижиге – баатыр бойы
Бу мында чыгып бижелейт.
Калганчыда каан алдына
Кара-күрен атка мин жүрген
Ай-Карагай бижелеп чыкты.
Ат манын көргүс турат,
Куш чылап ол айланат.
Куйун чылап куйул турат.
Калганчыда бежен бижечи
Кан-Сары каан алдына,
Алтын-Ай кыска көргүзе,
Ай-Тана энезине јарада
Бежен бижечи кижиге чыкты,
Бел-сындары түнгей болды.
Јирме бежиге јиит кыстар,
Јирме бежиге јиит уулдар
Јиркиреде тееп бижелейт.
Јенгилдери кей ошкош,
Јун чылап кайкалап турар,
Јердин јараш чечектериндий,
Јүзүн јараш кеп-кийимдү
Јүс-чырайлары бир түнгей,
Бирде кейле учкан куштый,
Бирде суула јүскен куудый.
Колдорын туура сунгажын
Кейде теерген тарбалјындый.
Талбыда согуп бижелегежин,
Талбынып учкан турналардый.
Јииттер бижелеп токтоордо,
Јаңыскан калык алдына
Кожондоп чыкты Ай-Карагай.
Коолодо үнин ол чөйип,
Аң-кужыла бай јерин,

Айлу-күндү Алтайын
Анда чүмдеп кожондоды.
Анча-мынча ой өткөндө,
Бежен кожончы бу чыкты.
Бежен кожончынын жарымызы
Жалан жиит кыстар болды,
Жарымызы десе жиит уулдар.
Кыстар болзо, Алтын-Айды
Калыкта жараш, сагышту деп,
Кеен, эрке үндөр чөйип
Кеендик кожон кожондодылар.
Уулдар улуркак чөйө үниле
Узун чачту Алтын-Ай кысты
Улу ада-энези жайаандап,
Уулга берерге чыдаткан деп,
Мактап, улуркадып турдылар,
Мыны улус жарадып уктылар.
Олор токтогон соңында,
Ойто ло Ай-Карагай чыкты.
Отурган улусты оморкодып,
Ойной берди темир комусты.
Онон он комусчылар чыкты,
Он жүзүн комуштап ийдилер.
Олор отура ол берерде,
Тогус чеченчи, куучынчы
Тургуза ла жуулган калыкка
Кеп сөстөрүн озо айттылар.
Кеберкек Алтын-Ай бу кысты
Кеп, чечен сөстөрлө кееркетти:
«Кыс бала энезине болуш,
Уул бала адазына болуш;
Күүни бирлик ырашпас,
Күчи бирлик жуулашпас;
Көп сөстө чын жок,
Кеп сөстө төгүн жок:
Кыстан кижиге өзөр;
Кыс бала кижиге барар;
Кысту жерде кудалар көп;
Санаазы түңей – таныжар,

Салымы тўнгей – алыжар;
Учурлу сости угарга јакшы,
Акту сости айдарга јакшы;
Учуры јакшыны угарга сўўмји,
Кебери јарашты кўрўргў сўўмји;
Эштў эр эрикпес,
Эрлў эмеген эрикпес;
Таш таштаган јерде јадар,
Кыс барган јуртта јадар».
Кеп, чечен мында сўстўрди
Чеченчилер айдып тўгести.
Куучынчылар тура јўгўрип,
Кўгўстен айдышты сўўнип:
«Ийт айдар дежет:
Кижинин балдары
Кўп лў болзын!
Колынан курсак келижер».
Киске айдар дежет:
«Кижинин балдары чы
Ас ла болзо, јакшы.
Балдарынын ордына
Бала болор эдим» – деп.
Уйлар айдыжар дежет:
«Јас келип, кар кайылза,
Кўўлмўктўн суу ичсем,
Суум тапту канар эди» – деп.
Эмчек бала айдар дежет:
«Суузап, ыйлап турзам,
Суу суразам, эмчек берер.
Алтын-Ай, эмчек балазы ыйлаза,
Ап-ару суу да бер турзын».-
Анайда чеченчи, куучынчы айттылар.
Анда бежен топшуурчылар,
Ай-Карагай озо топшуурлап,
Анаң арткандарына ой берди.
Бежен јараш јиит кыстар
Бўлинип, јарымнан айрылды.
Јирме беш јиит ол уулдар
Јараштыра ойноп баштадылар.

Уулдар соккон топшуурлар
Улуркак күүлү жынырады.
Баатырлар жүрүмин кылдар
Бастыразына чүмдеп тургандый.
Байлу Алтайда албатынын
Баатырлык тартыжын айткандый.
Жирме беш кыс топшуурлап,
Жүректи жымжада күүледет.
Алтын-Айдый жиит тужын
Агару, ару деп чүмдегендий.
Азыраган энези Ай-Тананын
Анда база эркези бардый.
Адазы Кан-Сары кааннын,
Албатынын үни угулгандый.
Уулдар, кыстар биригип ойноордо,
Улуркак күүлөр томулып турды.
Ого-бого бу жетпеди,
Ондо кайчы чыгып келди:
Чаткан ойноп бу баштайла,
Чактан арткан чөрчөкти
Сөстөрүн чокум айдып кайлады.
Сүүнчилер башка-башка болды,
Түүкилик согушты жаандар угуп,
Тудунып, көс жажын ычкынат.
Жииттер оны жарт уккулап,
Жилбиркеп, оморкоп турдылар.
Эл алдына жаан кайчы
Эмеш-умаш кайлап токтоды.
Табыш этпей уккан улустар
Табышту алакан чабыштылар.
Арт учында албаты алдына
Ай-Карагай бойы кайлады.
Топшуур көзүн кийдире соголо,
Тын кайы торгулып чыкты.
Кан-Сары кааннын жөнүзүн
Калыкка кайла чүмдеп айтты.
Ай-Тана үйин, Алтын-Ай кызын
Албаты чөрчөгине чүмдеп ийди.
Ак-чек черүлөр тутканын

Агару керек деп айдат.
Жаныс жараш, сагышту кызын
Жер алдынын Эрлик-бийи
Шоодылганду сананып, бойына
Шулмус-Кара баатыры ажыра
Алдыртып аларга сананган.
Жескинчилү, төгүнчи баатыры
Жер үстінде жоголто бастырды.
Желбеген деген жеткерлү элчизи
Жендирткен эди Бай-Кара жеринде,
Канайып та оштүлөр табарза,
Кайылта чаптырар жеристе.
Каандыктарда албаты
Качан да жадар амыр-энчү.
Мындый сөстөрлө кайын
Мында божотты Ай-Карагай.
Кан-Сары каан жон-калыкка
Карузып айтты мынайда:
«Алты жакшы кудалар,
Ай-Карагайды көрдигер!
Алтын-Айды ол кудалап,
Албатыга угустыра ол жарлаган
Алтан алтын түктү сыгынды,
Алтан түней кара киштерди,
Алтан капка балыктарды,
Айдыгар, кемигер экелди, кудалар?
Ай-Карагай жаныс экелди!
Алты куда керек дезе
Кожончы, бижечи, чеченчи,
Комусчы, топшуурчыларды,
Куучынчы, кокурчы улусты,
Кайчыны да тургуспагандар.
Көгүс-буурдан жакшы сөсти
Көрүгер, кемигер де айтпаган.
Кудалаштын жанжыгузы
Көндүгип жат анан ары.
Туружар кудалар турушсын,
Турушпазын деп сүрбей жадым!»
Ай-Карагайдын ады болзо,

Ат чакыда бек буулалган.
Кан-Сары каан таш өргөөгө
Кызы Алтын-Ай, үйи Ай-Тана,
Күйүзи болгон Ай-Карагай
Каалгалу таш эжикти ачып,
Таш өргөөгө төртү кирди.
Төр бажында ак ширдекке
Кан-Сары каан чыгып отурды.
Каткырып, сүүнип Ай-Танага
Курсактын жакшызын сал деп,
Кару жараш кызын Алтын-Айды
Ада-энезинин бу ортозына
Анылу, жазап отурзын деп,
Ай-Карагайды эр жанына
Ак кийиске ол эмди
Отургузып, тыныда айтты:
«Ойгор санаалу Ай-Карагай,
Оморкоп турум бу сенле!
Ончо кудалардан сен артык.
Алтын тажуурын эм чыгар,
Алтын-Ай учун чөөчөй ур.
Азыйда сен сөстөп койгон,
Алтыннан баалу сөстөр айткан.
Ай-Танала бис экү
Айткан сөзинге жөп учун
Алтын-Айды сеге берерге
Акту сөзис айдып жадыс:
Алышкар, журтагар,
Ак-жарыкта амыр жадыгар!» –
Алтын тажуурдан аракыны
Ай-Карагай бачым урды.
Кан-Сары каан кайнына
Калайы алтын чөөчөйди
Тизе баштан бу отуруп,
Туда бербей канайтты.
Каан кижги Кан-Сары
Кылт этире ичип ийди.
Экинчи чөөчөйди урала,
Кайын энезине бу сунды.

Ай-Тана аякты алып,
Айткан сөзи мындый болды:
«Кан-Сары эжимнин
Күүнзеп айтканына жөмөйдим:
Кыс бала кижиге баратан,
Кудалап, айткан сөзигер
Көгүс, жүрекке жараган.
Кызыбыс Алтын-Ай база
Күүнзеген эди бу слерге.
Күүнигер бирлик болзын!»
Ай-Тана алтын бу чөөчөйди
Анда учына жетире ичти.
Мыны көрүп Алтын-Ай
Мынайда айтты ада-энезине:
«Эне-ададан кыс бүткөмде,
Эрге барарым жарт жүрүмде.
От-жаларым болгожын
Ай-Карагайла бирге күйген.
Орын-төжөгим ол болзо,
Онойыла жаңыс салынган».
Алтын-Ай айдып божоордо,
Алтан алтын тажуурды
Ай-Карагай аланзыбай
Ада болгон Кан-Сары алдына,
Эне болгон Ай-Тана алдына
Жергелей бого тургузып ийди,
Жерине кайра отура түшти.
Тургускан алтын тажуурды
Тудуп, көрүп, Кан-Сары каан
Тургуза ла бого айтты:
«Баштапкы күнде бу слерге
Барып андазын деп жакыгам.
Бир де сыгын аткан болзо,
Баламды слерге берер эдим.
Алтын түктү алтан сыгынды
Адып алып экелдигер.
Алтан түнөй кара киштерди
Артынып алып бурулдаар,
Алтан капка балыктарды

Анда тудуп, артын келдеер.
Күүнимнен чыгара айдадым:
«Кандый да шаалта шаабазым».
Эмди мында ончозы
Эптү-жөптү эрмектежет.
Кандап эткен алты үйелү
Канзаларын бой-бойларына
Колдон колго алыжат,
Коотту жакшы куучындажат.
Катап алтын тажуурдан
Калайлу чөөчөйгө аракыны
Кырына жетире ургулап,
Кижиден кижиге чөөчөйлөжөт.
Ачу аштан ичкилеп,
Ачык-жарык айдыжат.
Алдакыда Кан-Сары каан
Адалык сөсти айда салды:
«Жаңыс балам Алтын-Айдын
Жыргал-тойын бойымнын
Жон-калыкту жеримде ле
Жазап туруп өткүрерим.
Эмчек сүдин эмистирип,
Эркелеп азыраган энези
Эмди нени айдарын
Эмеш угуп ийелик» – деди.
Ай-Тана тулунгын сыймап
Айтканы бу болды:
«Эртеги чактан энчиленген
Элдин жаңын буспайлы.
Эрге кысты бер жатса,
Эне-ада журтында
Той-жыргалы озо өдөр,
Токыналу жүрүм мынан башталар».
Үйинин сөзүн керекке алып,
Үйден чыкты Кан-Сары каан.
Эбире элин эм аярып,
Эн учурлу жар этти:
«Ада-энеден эм жаңыс
Алтын-Ай кызым кижее барды.

Айландыра јаткан эл-јоным,
Алты айдын тойын эдерис.
Барган кижизи Бай-Кара кааннын
Баатыр уулы Ай-Карагай.
Бала аларынын маргаанда
Бастыра јенүни ол алган.
Булут болгон казылуларды,
Буура болгон јалдуларды
Болотон тойго сойыгар!
Бу тойго ончо калыкты
Бачым-түрген слер јуугар!
Ого-бого јеткелекте
Ончо јондор јуула берди.
Казы-карта јизин деп,
Калын малдан јылкыларды
Кайра јыгып сойдылар.
Күлер јаан казандарга
Кайнадып, чыгарып турдылар.
Койлор, эчкилер ол эдин
Коштой мында кайнадат.
Көп уйлардан өлтүрип,
Јес казанга кайнадып,
Јайуларга чыгарадылар.
Тойго келген калык-јон
Түгезе јакшы јизин деп,
Тууга тегдеп, ооктоп салат.
Туурамдап јеткил ичсин деп,
Талай кептү јуулган аракыны
Тажуурларга тен ургулады.
Туудый чоккон этке коштой
Тургускылап салбай канайтты.
Мал сойып, кайнатканча
Маргаандар мында көп өтті.
Ат жарыжар маргаандар
Анда токтой түшкен эмтир.
Јенүде чыйрак аттарды
Јетире мактап темдектедилер.
Арка-белине бу болзо,
Арта салат көбөн токумды.

Оныла маргышкан кижини
Оморкоп, сыйлап турдылар.
Жойу жарышкан жииттерди
Жон мактап, кол чабыжат.
Женүү алгандарын анда
Жендүү кепле кайралдайт.
Кожондо жендеген кыстарга
Көрөргө жараш жинжилер бергилейт.
Кандый маргаан болбоды деер,
Кажызын анылап эм айдар.
Калыкты мында бу ончозын
Келип ажанзын деп жарлады.
Туудый чогулган жуулу этти
Тогус жылга жон жигиледи.
Тажуурларда аражанды
Талдама эрлер ичип таралжыды.
Жажы жаан каргандар
Жыргалда көөрөп тойлоды.
Той түгенди дешкилеп,
Тарап-таркап жон баштады.
Ырысту болды Ай-Карагай,
Ырыстан сүүнчилүү Алтын-Ай.
Кан-Сары каан күйүзиле
Калык алдында омок болды.
Ай-Тана онын абакайы
Айдары жок оморкоп турды.
Өштүү келип табарза,
Өчкө чыгар күйүзи бар.
Олжочуларды оодо чабар
Ойгор, жуучыл Ай-Карагай бар.
Анайда Кан-Сары каан,
Абакайы Ай-Тана,
Кызы Алтын-Ай мында
Калык көзүнче омок жүрдилер.

Анча-мынча өйлөр өтти,
Айлар, жылдар бу селишти.
Ай-Карагай бу баатыр,
Алтын-Ай онын жараш үйи

Бир күн жарыш эдижип,
Буур-көгүстен айдыш турды:
«Кабайга салып өскүрген
Кайран кару энебис!
Карызына кучактап азыраган
Кару, эрке адабыс!
Көгүс-буурдан айдадыс:
Кайтса да, Ай-Карагайдын
Кысты алып жанар жолы бар.
Кайтса да, эжи Алтын-Айдын
Ээчий кожо барар учуры бар.
Той-жыргалдын кийнинде
Тергенип алганыс жанарга.
Бурулып жанар бойыбыска
Буурдан айтсаар алкышты».
«О-ой – деп, Кан-Сары каан
Ондо айткан эм турды. –
Эки балама экилөзине
Эт-жүрегистен алкышты
Эм айдып жадыбыс:
Эдегерге балдар бассын!
Эжиктен ары мал өссин!
Эл-жоннын алдына бу
Эң артык болуп көрингер!
Койдый семис жүрүгер!
Койондый кажайганча журтагар!
Жер-журтыгарга амыр једигер,
Жон ортодо атту-чуулу болыгар» –
Анайда Кан-Сары каан,
Абакайы Ай-Тана алкады.
Алтын-Ай деген кызына
Ак малынын кап ортозын
Айрып, айдап апар ол деди.
Алкы јөөжөзинин сүрлүзинен
Аттарга, төөлөргө коштоды.
Атанардын алдында
Аскан аштан ажангылады.
Ай алакандарын јайгылап,
Кыс эне-адазыла,

Күйү куда-кудагайыла
Айрылыжып эзендешти,
Аттарына бу мингиледи.
Айрып берген албатызы
Алдында баргылап ол жатты.
Кошту аттар ла төөлөр
Кийин жанында бараатты.
База эмеш браадала,
Байагы бежен кожончыларды,
Бежен түнгей аттарды,
Бежен түнгей бијечилерди,
Коолодо согор комусчыларды,
Кайкада ойноор тошуурчыларды –
Ончозын, ончозын Ай-Карагай
Ойто түрген жоголтып ийди.
Чүрмешке чачар кылдарды
Челий согуп таштады.
Жалдан алган кылдарды
Жандыра эбиртип бу чачты.
Арказы түнгей кара-күрен
Аргымак аттар жоголды.
Куйруктан јулган кылдарды
Куйрук бойына мергедеди.
Кайчы, икиличи, чатканчы
Көрүлбей калды бу мында.
Кан-Сарынын берген јонында
Кара-калтар бу атту
Кан-Сабар деп адаткан
Күчи јаан баатыр бар болды.
«Кара-калтар атту Кан-Сабар,
Камык јонын баштап алып,
Канча малды чоґо айдап,
Көндүгип ичкери бар.
Бежен тууды ашкалакта,
Бежен талайды кечкелекте
Бу слерге једиш келерим,
Бойым баштап јериме једерим.
Бир эмеш андап ийейин,
Бир эмеш киштеп көрөйин.

Бир эмештен балыктайын,
Бардан адып алайын» –
Онойдо Ай-Карагай
Ондо жакып, айдып койды.
Кара-калтар атту Кан-Сабар
Кайа көрбөй ичкери жортты.
Кара-күрөң атту Ай-Карагай
Кара жышту тууга ууланды.
«Аң чыгып бу келетен
Арташ жерге мен тозойын.
Жыш бүткөн арканы
Жазап агыртып сен келзен» – деп,
Алтын-Ай абакайын
Айбылап, жакарып ол турды.
Ак-сур атту Алтын-Ай
Аңду-кушту арка жаар
Жалкын кептү жүре берди.
Жалбак арташ ол жерге
Ай-Карагай бу једип,
Ай-жаазын тартып алып,
Тозуда эмди отура берди.
Тымып, тындап сакыды.
Анча-мынча ой өтти,
Арка јерден алтан сыгын
Арказы суркурап эм чыкты.
Ай-Карагай јаныс окло
Олорды мында бу шыкап,
Ончозын кыра адып алды,
Терелерин сыйра сойып,
Јирме капка бу тыктады.
Төртөн капка кызыл эдин
Түлөп ооктоп, бу сукты.
«Акыр, мында отур» – деп,
Алтын-Айды жакарды.
Кара жыш аркага ол
Капшай түргөн кире конды.
Јарым түш јеткелекте
Јалан кара алтан кишти
Јыга адып, терелерин

Жүктенип алып аркадан чыкты.
Алтын-Айга једип келип,
Алтан капка байлап сукты.
Алтын-Айдын ак-сур адына
Анда эмди коштоп ийди.
Алтан аннын эттерин
Адына арта ол салды.
Јирме кап терелерин
Јазап ээр бу алдына
Арта салып буулады.
Чой үзенилерине бу экү
Чөйө тееп атка мингиледи.
Артынчакта ан эттери
Атка тын да уур болбоды.
Ай-Карагай ол баатыр,
Алтын-Ай онын үйи
Бай-Кара каан јерине
Бачымдап бу јорткылап ийди.
Энчейишкен бийик кырларды
Экү јенил ашкылап келетти.
Чайбалышкан јаан талайларды
Чончойлор тийбей кеч келетти.
Јаландарда жүзүн чечектерди
Јалбара аттары баскылабайт.
Ай-Карагай јиит баатыр
Алты жүзүн көөмөйлөп кайлайт.
Сыбыскы-сыгыр ол кайды
Сегис башка кайлап келеедет.
Каргыраа кайды беш жүзүн
Кайлап, чүмдеп јан келеедет.
Алган эжи Алтын-Ай
Алтын үндү чөйө јанарлайт.
Јалан јерле келеедип,
Јаш өлөнди јайа баспайт.
Көнү јорго келеедип,
Көк өлөнди көмө баспайт.
Кай, кожон ажыра
Көп јерди өткөн эмтир.
Куучын, каткы өткүрө

Канча тайгалар ашкан туру.
Арт учында көргүлезе,
Адазынын јерине јет келтир.
Озо ийген калык-јонына
Ондо јаба јеткен эмтир.
Кара-калтар јорго атту
Кан-Сабар ойлу баатыр
Ончозын ондоп, Ай-Карагай
Ого једип келерин билген.
Эмди ончозынын алдында
Эр бойы Ай-Карагай,
Эжи болзо, Алтын-Ай
Келип јатпай канайтты.
Анча-мынча болбоды,
Ай-Карагай, Алтын-Ай
Ат чакызына бу јеттилер.
Аттан јенил түшкүлөп,
Арчымак, каптарын түжүрөт.
Бай-Кара каан адазы,
Бу ла кожо энези Алтын-Топчы
Таш өргөдөн бу чыккылап,
Таш чакыга јууктай базат.
Јалан кептү алакандарын
Јайа тудуп јакшылажат.
Јаактарын бу болгожын
Јөлөй тудуп окомдожот.
«Ак-боро јорго атту
Адам – Бай-Кара каан» – деп,
Ай-Карагай адазыла
Алтын-Айды таныштырат.
«Ак-сур атту энем бу» – деп,
Алтын-Топчыла таныштырат.
Ай-Карагай база катап
Адазына баштанат:
«Алтан түнгей сыгын адып,
Алтан түнгей кара киш өлтүрөп,
Јолой андап келгенис.
Јараш кепти киш терезинен
Энем ле Алтын-Ай болзо,

Эптү, жараш кеп көктөзін.
Эпжоксынбай бу кийип,
Эл-жонго сүрлү көрүнзін.
Алтан сыгын терезинен
Алып-баатырлар кеп этсин.
Куйак болзо, куйак этсин,
Каптар болзо, каптар этсин.
Жымжак жакшы бу эттерин
Жажы жаан адам жизин.
Жиликтерин жарып жизин» – деп,
Ай-Карагай айткан турды..
Адазы уулына баштанат:
«Келеринди эртеден билип,
Калык-жон канча жылга бу сагып,
Казылу малды ол сойып,
Канча күнге кайнаткылап,
Келеринди сагыгылайт,
Келгенине сүүнгилейт» – деп,
Бай-Кара сүүнип айдат.
«Экелген бу баланы
Эжикке узак тутпагар,
Үйге түрген кийдирип,
Үрүстеп, жазап азырайлы» – деп,
Алтын-Топчы Алтын-Айды
Анда колтуктап үйге кирди.
Төргө жуук мында отургузып,
Төбө-башка бөрүк кийдирди.
Алтын чара аяктан
Айран-чеген амзаттылар.
Жен тудатан кезерлер
Жеткилеп келип колтуктап,
Ай-Карагай баатырды
Айылга ээчий кийдирдилер.
Адазы коштой бир төргө
Алыптар оны отургусты.
Элей-столды жуук тургузып,
Эн тату аш салдылар.
Ай-Карагай, Алтын-Ай
Анда тойгон ол соондо,

Бай-Кара адазы үйден чыгып,
Бастыра жонго жар салды:
«Ай-Карагай кижиге алды!
Алтын-Ай деп аттуу кыс.
Адазы Кан-Сары каан,
Ай-Тана деп энези адалган.
Албаты-жонды тойго кычыргар,
Аттуу-чуулу тойду баштагар!»
Бай-Каранын жон башчызы
База мында бу болды, –
Темир-боро адына минип,
Темир-Бөкө бу баатыр
Тойго калык жуулдын деп,
Тын жакылта мында берди.
Кан-Сарынын барган жоны
Келген бойынча, той ижине
Кирижип, ончозыла жөптү,
Керектерде туружа берди.
Конок болды ба, болбоду ба,
Калык-жон тойго жуулды.
Түнге-түшке үзүлбес
Той-коот көндүкти.
Тогус жылга той-жыргал
Токтобой ло өдүп турды.
Тогус жылдын учында
Токтобой той токтоду.
Үзүлбес жыргал үзүлди,
Үзе улус жанар дешти.
Кыймыраган албаты-жон
Калганчы чөөчөйин туттылар,
Кижиге алган Ай-Карагайга,
Келин болгон Алтын-Айга
Алкыш сөстөрүн айттылар:
«Журт төзөгөн эки бойыгар
Жүрүмдө ырысту журтагар.
Эдегерге бала бассын,
Эжиктен ала мал өссин.
Үрер жакшы ийт туткар,
Үүрлү, укту мал азырагар.

Жаактуга айттырбагар,
Жарындуга туттурбагар.
Амыр-энчү жадыгар,
Албаты-жоныгарды башкарып,
Алдындаазынан артык жадыгар.
Эртеезинен элбек болыгар!».
Калганчы чөөчөйлөрүн ичкилеп,
Кыймырап, анда жандылар.
Арсак тиштү карганак
Албаты-жонго таныш эмей.
Ўзеги жана берерде,
Ўлбес эдип көрүнүп келди.
«Ўргүлжиге мынан ары
Ўзүлүшпей журтагар!» – деп,
Кыска алкыш сөстөр айдып,
Көрүнгөн бойы көрүнбей калды,
Турган онын изи жок,
Туура басканы көрүнбей калды.
«Айткан алкыжаарла болзын!» – деп,
Ай-Карагай ла Алтын-Ай
Айдып анда артып калды.
Ай-Карагайга алтын өргөөни
Албатызы амадап тут салтыр.
Абакайлу жада берзе,
Анда жажына жадар дештир.
Кеелгелү канча кат эжикти
Келип Ай-Карагай кайра ачты.
Алтын бийик бозоголорун
Алтап кирди Ай-Карагай.
Алтын-Ай жараш абакайыла
Амыр-энчү журтай берди.
Анча-мынча жаткылаарда,
Алып жүргөн ичиндеги бала
Ай бажында чыгар эмитир.
Энеден чыкса, эмчек эмер,
Эки конуп энем деп айдар.
Алты алтын күн өтсө,
Адам деп айдар уул дежет.
Ай-Карагай жиит баатыр

Алтын-Ай деп эжин эркеледи:
«Акыр, эм тургуза бу мыны
Албатыга сөс этпейли.
Адам-энем эм бойлоры
Алдынан шүүп, билип албай», –
Анайда экү жоптөшкиледи,
Амырап анда отура бердилер.
Ак малы одорлуда бу
Арыгы жок телкем жүргүлейт.
Албаты-жоны одындуда ол,
Аргалу жакшы ырысту жадат.
Бу чөрчөкти тогус жаштуда
Бөдөс ака кайчыдан уккам.
Үлгерлеп улуска ол айтса,
Үч түнди ажыра айдатан.
Топшуур согуп, кайлап айтса,
Төрт күннен ажыра кайлайтан.
Алтын-Ай уул тапканда,
Ат адаарга Ай-Карагай
Айдары жок жаан жыргалды
Алтайында ол өткүретен.
Анан ары айдарын мен,
Албаты сураза, кайлап берерим.
Топшуур согуп, кайлазам,
Тогус күнге чүмдеп кайлаарым.

КАН-ШИНГЕЙ

Топшуур көзин кийдире
Толгоп, согуп ойнойын.
Отурган улуска элтере
Озогы чөрчөкти кайлайын.
Озодон озогы өйлөрдө,
Отурган бистер жок тушта,
Эртеден эрте өйлөрдө,
Эмдиги бистер жок тушта,
Жер-женесле кожо бүткен,
Жер суузын суузынга ичкен,
Жер анын курсагына жиген,
Кара-калтар атка минген
Кара-Куш деп күчтү баатыр
Калык башкар жаткан эмтир.
Арка-мойнын бош салбас
Ады эмди согумтыкта.
Алкы бойы бир унчукпас,
Айдары жок кунукта:
Алтан жаштан ажыптыр,
Жетен жашка једиптир.
Бир өйдө јиит болгон,
Бир де неден коркпойтон.
Каанга кирзе, кемзинбейтен,
Бийге кирзе, јалтанбайтан.
Каан алдына кичинек болбойтон,
Бий алдына бийик болотон,
Тили јенил чечен айдар,
Тизези бек – чөөдөп отурар.
Кааннан кайрал алатан,
Бийден билгир алатан,
Билдирлү јаан баатыр болгон.
Албатыдан алган үйи –
Адар танга эш болгон,
Ада јашка айлына
Албатыны кычырган,
Алама-шикирле азыраган,
Ары көрзө, ай чырайлу,

Бери болзо, күн чырайлу
Бир жараш тужы болгон.
Эмди болзо, энчейип,
Эди-каны апчыйып,
Алтан јаштан ажала,
Јетен јашка једеле,
Кара-Куш эм абакайына
Карыдым деп комудайт.
Анайда экү јадып,
Айдары јок комудагылайт.
Кажайган тиш саргарганда,
Кандый каан табарбас дежет.
Кой тиштер астаганда,
Көндүре кем јуулабас дежет.
Уулду болзоос, кайдар дежет,
Уур санаа болбос эди дежет.
Учында јыгыл калзаас,
Уй-малыс тур калар дежет.
Анкас эдип јыгылзаас,
Алтайыс ээн артар.
Азыйдан туткан албатыыс
Азып-тозуп эм барар.
Арга јоктын кереги ол дежет.
Бир күн кара булут
Көк тенгерини бүркеди,
Күн көзи бөктөлө берди,
Ай көзи ачылбай барды,
Кара-Куш алан кайкады,
Алтын-Топчы анда чочыды.
Күзүрт эмес күзүрт угулды,
Кайа-таштар јангылана берди.
Ат бажынча таш мөндүр
Айдары јок јаан түштир.
Анча-мынча турала,
Айаза берди тургуза ла.
Јакшыны кереледи бе?
Јаманды сестирди бе?
Экү кайкап, аланзыйт,
Эли-јоны неме айтпайт.

Онойтконнын согында
Орчылан ичи шынырады.
Ончо јон кайкажып калды,
Оны ондоп болбой калды.
Тенери түби күүлеп турды,
Тен кызыл таңдак турды.
Анча-мынча ой өтпөди,
Ак јаланнан Кара-калтар
Алын колын казаладып,
Кийин буттарын бијеледип,
Ат чакыга тура түшти,
Ачу-корон бу киштеди.
Кижн сөзиле эрмектенди,
Кара-Куш угуп, серенди.
«Угуп сөзинди артатан
Уулын кайда, Кара-Куш?
Орчылан үстин тудатан
Ойгор уулды тап, Кара-Куш!
Агаш-ташка, агын сууга
Айылдан чыгып не бажырбас.
Бир аайы јарталар,
Бир сүмези угулар» –
Андый эрмек айдала,
Мантай берди ыраада.
Кара агаш жабынган
Кара сойок тайгазына
Кара-Куш келип бажырды,
Күркүреп аккан талайына
Көнкөрө багып айдынды:
«Ак тайгам ажулу эдин,
Агын талайым кечүлү эдин.
Аткан октон суртту болбоом,
Агын суудан түрген болбоом.
Салкындуда ыжык болгон,
Сүмер јаан тайгам.
Аштаарымда суузын болгон,
Агып јаткан талайым.
Карып јажым јеткенче,
Карузып бала азырабадым.

Орчылан үсти табышту,
Оны тудар сагышту
Уул баланы карыгамда
Учурлап берзен бу кайдат», –
Алты катап тайгазына,
Јети катап талайына
Ада бажын эңилтип мүргиди,
Јакшы једер деп иженди,
Јанып, айлын көстөди.
Јүзүн малын аралап,
Јойу базып келетти.
Камык јонын јоктоп,
Капшай јанып мендеди.
Кезек-кезек булут чыкты,
Кезем-кезем эзин сокты.
Оо-боо јетпей јүрүп,
Ойто тымый бербей кайтты.
Одындуда јоны амыр,
Одорлуда малы ончо
Озогы ла бойы болтыр.
Каалгазын кайра ачып,
Төр бажына јеткелекте,
Карып калган Алтын-Топчы
Төжин, бажын тудунды,
Тургуза ла чык деди.
Кайтты деп Кара-Куш
Кайра түрген чыккалакта,
Јаш баланын ыйлажы
Јаңыла бербей канайтты.
Кайра көрзө, јаш бала
Карбандап јатты эдекте.
Ачу-ачу чыңырат,
Ары-бери анданат.
Ары анданза алаканла,
Бери анданза эдекле
Энези мыны токтодот.
Адазы јууктап, тын кайкайт.
Ан терезинен чуу јазап,
Анда экү кабайлайт.

Экү анда оны жайкап,
Элди жуур деп айдыжат.
Эн жакшы ат адаар,
Элди жакшы жыргадар.
Анча-мынча ой өтти,
Албатызы жуула түшти.
Тайга кептү эт туурап,
Талайча аш ургылап,
Тил билишкени куучындажып,
Тил билбези кол жанып,
Түней ончо жыргай берди.
«Эки коноло, энем деген,
Эне кабайды жара тепкен,
Алты коноло, адам деген,
Ада кабайды сайа тепкен
Жаш балага ат адаар» – деп,
Жанылана берди жаңы жар.
Ат табылбай алты күн өтти,
Жакшы ат табылбай
Жети күнге жетти.
Арт учында өлөргө жеткен,
Азу сагалы курлаа өткөн,
Эк сагалы тизеге жеткен,
Эр кеми ту качан өткөн,
Эл ортозынан жаан өрөкөн
Чыгып келип, ат адады.
Чын, учында андый ла болды.
«Жарындуга бастырбас,
Жаактуга айттырбас,
Жаан сөөк-тайакту,
Жон башкарар сагышту,
Орчылан үстин бек тудар,
Оборы жаан күчтү баатыр
Кан-жеерен аргымак атту
Кан-Шиней болзын» – деди.
Төмөн көргөн улус анда
Тенери жаар көс көдүрди.
Тенери жаар көргөни мында
Төмөн көрүп бир сүүнди,

Туура көрүп каткырды,
Ичкери көрүп айдынды:
«Аткан октый жеңил бол,
Агын суудан түрген бол.
Жаактуга айттырба,
Жарындуга бастырба,
Орчыланды бек тудар
Ойгор жаан баатыр бол».
Алкышту сөсти айдыжып,
Алты айга жыргадылар.
Жакшылу сөсти угустырып,
Жети айга байрамдадылар.
Ат адаган карганга
Ат жакшызы берилди.
Алкап айткан албатыга
Амыр жүрүм күүнзелди.
Тил жеңил алкагандары
Тойдон ончозы жандылар.
Энчү күүнзеп айткандары
Эн учында таркадылар.
Кара-Куш ла Алтын-Топчы
Канчын жииттий жүрдилер.
Кабайдагы Кан-Шиней
Күндөр сайын жаандап турат,
Күч кожулганы билдирет.
«Көзибистин жарыгы – дежет, –
Көксибистин ойгоры» – дежет.
«Адым менин кайда?» – деп,
Кан-Шиней сурап турды.
Адазынын армакчызын алат.
«Ээрим менин кайда?» – деп,
Эне-адазынан энчикпей сурайт.
Ары болуп басканда,
Алдында жер селендеп турат.
Бери болуп басканда,
Бийик туулар жайкан калат.
Арай түрген баскажын,
Агын суулар чайбал турат.
Капшай базып баргажын,

Канча туулар селендеп турат.
Араай тынган тыныжы
Араай соккон эзиндий.
Тыныда тынган тыныжы
Тыныда соккон салкындый.
Айткан эрмегин уксан,
Ай кулагын торгыл турар,
Эрмегин онын тындазан
Эт-жүрегине өдүп турар.
Кан-жеерен эржине ады
Канча тайга кырында
Көк өлөңди отойтон болды.
Көк талай сугады болды.
Көрүп турзан, жарадында
Бирде отоп жүрер болды,
Бирде кырга чыгар болды.
Кош аркадый кабакту,
Коо кырлан тумчукту,
Кызыл-күрен чырайлу,
Көө-куйак кийимдү,
Чапса, мизи арзайбас
Чакка эдинер үлдүлү.
Сайза, бойы мыйрылбас
Сабы агаш жыдалу,
Жуу кирзе, жуулашкадый,
Жуу-жепсели бу белен
Жеринде журтап жатпайтты.
«Түймөп жаткан малысты
Түгезе айдаар өштү бар.
Түней жайым жонысты
Түгезе кырар калжу бар.
Жуу-жепселин белен сенин» –
Жүректен болзо, адазы айдат,
Жаантайын жакар салат...
Алты жашту Кан-Шиней
Андайтам деп бир ле күн
Кан-жеерен аргымак адын
Капшай ээртей соккон турды,
Андап кийер кийимин

Арка-белге кийген жүрди.
Адып жаспас ок-жаазын
Ач белге кийе сокты.
Ок салатан ок-саадагын
Он жалмашка эдинген турды.
Ан эдин салатан
Арчымактарды артынды.
Ада-энезиле эзендежип,
Андап-куштап атанды.
Ак мал одордо калды,
Албаты-жон иште артты.
Кан-Шиней жаш баатыр
Канча тайга ажа берди,
Канча талай кече берди.
Калын жыш аркалардан
Кара кишти адып жүрди.
Сыны жаан тайгалардан
Сыгындарды көп өлтүрди.
Элбек кажу жерлерден
Эликтерди адып бу жүрди.
Эн учында бай терекке
Эбирip келип одуланды.
Адазынын бай тереги
Азыйгы ла бойы ыжык,
Эзин соксо, бүр шуулайт,
Эртен-энир, түжиле
Куштар үни серибес эмтир,
Кунук түжүрбес жер эмтир.
Энир чолмон чыгарда,
Эттен, мүннен ажанала,
Токумын төжөк эдип,
Кејимин жууркан эдип,
Кан-Шиней жаш баатыр
Кангыл терек төзине
Уйку салып амыраптыр.
Кан-Шиней андагалы
Канча жылдан ашканын
Карган ада-энези
Караннан кайкап жүргиледи.

Бир күн Алтайында
Бажына кижичыгып болбос
Беш айры табыш чыкты.
Билип мыны аларга,
Кара-Куш баатыр
Айылдан чыкты.
Кара-калтар адына минип,
Көс жедерден көрүп турды,
Кан-Шиней болор бо деп,
Туштаган кижиден сурагажын,
Тыркырап неме айтпас болды.
Төртөн көстү турнабайын
Толгоп эмди көргөжин,
Тымык жаткан калык-жон
Түймөп турганы коркушту.
Чым жаткан албатызы
Чымалы чылап ончозы
Кыймыражып ол турды.
База ичкери түргөн жортуп,
Бастыра алтайын айкадады.
Бадыш талазын бу көрзө,
Богоно сөөк борт эткедий
Бого жуу кирип калтыр.
Чыгыш жанында калыгы
Шык ла эткен бу болтыр.
Өргөө жанында улустар
Өрө-төмөн кыймыраптыр.
Мыны көргөн Кара-Куш
Мендеп ийди айлына.
Жер-алтайында жуу-согуш
Жеде конуп кирип калтыр.
Кара-калтар адын эмди
Камчыбыла согуп ийди.
Каалгалу эжикке жеткелекте,
Кара армакчы түрүл келип
Көксине онын ороло берди.
Кара-калтар адыла кожо
Кайра сүүртеп апараатты.
Алтан жаштан ашкаалы

Анайда кем де сүүртебеген.
Жетен жашка жеткеели
Жүрүмде анайда кем де этпеген.
Кара-калтар ат болзо,
Карыйла, эмди – согумтыкта.
Кара-Куш баатыр карыйла,
Каткыга киргенин бу билди.
Ат чыдалы атка жетпес,
Эр чыдалы эрге жетпес.
Экү эмди армакчыга
Эрик жокто киргилеген,
Элекке түшкени бу болды.
«Жиит болзо, жалчыга жарагай,
Баатыр болзо, жууга турушкай,
Абакайыла бу кожо
Айылга казан азып жүргей» –
Анайда айдып, ыржайып
Армакчыны бойына жылдырып,
Ала-сары атка минген
Алмыс-Сары каан каткырат.
Ак-сары черүлери болзо,
Албатыны кырып турат,
Ак малды айдап жууйт.
Багынбастын бажын кезет,
Багынганды олжого алат.
Ай-уй деп айткалакта
Айдуга калык барып жатты.
Алтын-Топчы ла Кара-Куш
Ат кылы армакчыга күлүткен,
Албатызынын кийнинен
Албан-күчле айдаткан
Алмыс-Сары кааннын алдында
Арай-керей жыгылгылабай
Алтайынан баргылап жатты.
Кан-Шингей уулы керегинде
Кынгыс та олор эткилебейт.
Кырда андап жүрерде,
Казыр анга туттурган болор бо?
Тенериде учар куш айса

Тенери јаар тееп апарды ба?
Анайда эки карган болзо
Араай шымыранып барааттылар.
Кан-Шиней калын уйкуда
Канча айга уйуктап калтыр.
Кан-јеерен ат одордо
Күндер өткөнин сеспей калтыр.
Оозы-мурды тартканын
Озолондыра жаңы сести.
Оркыранып киштейле,
Одуга түрген мантап келди.
Кан-Шинейдин үстинде
Кејимди анда антара тартты.
Төжөнгөн токумды
Тургуза ла ушта тартты.
Кан-Шиней ойгонды.
«Кандый коркушту
Уйуктагам – деди. –
Калак-кокый, не болды?» –
Кан-јеереннен кайкап сурады.
«Кулун тужым јоголзо до,
Кудай, неме билбес кайттын?
Кичинек баатыр болзон до
Кинчек сеспей не уйуктадын?
Он кулагыма мал тибирти
Онду јакшы угулды, уктым.
Сол кулагыма јон кимирти
Солун, кайкал угулды, уктым.
Ада-эненин сөстөри
Алыс јерден ачу угулды.
Алтайыста амыр эмес,
Аткан октый не јанбас» – деп,
Кан-јеерен киштеп айтты,
Капшай ээрте деп сурады.
Оо-боо јетпей, ат ээртелди,
Октый түрген јангылып ийди.
Јаан-јаан талай, суулар
Јарадынан ажынып турат.
Бийик-бийик јаан туулар

Бу кийинде артып калат.
Кан-жеереннин кўчи киртир,
Кан-Шиней өскөн эмтир.
Анча-мынча ой бажында
Алтайына једип келдилер.
Адазынын ак өргөөзи
Айдары јок бузулып калтыр.
Албатынын айлы-јурты
Анда база сайал калтыр.
Јон јуртаган бу Алтайда
Јурт, өргөөзи көрүнбеди.
Кижиден мыны сурайын дезе,
Кижизи мынын көрүнбес болды.
«Андап не удадым не?» – деп,
Кан-Шиней буруланды.
«Албатыны, ада-эненди
Алмыс-Сары каан
Айдаган болор» –
Бадыш јаар көрүп, Кан-жеерен
Баркырада ачу киштеп, айтты.
«Сеспести сескен болзон,
Сөзине мен бұдейин» –
Кан-Шиней айдала,
Кан-жееренди бадыш јаар
Капшай, түрген уч деди.
Экү эмди учуп ийди,
Эзин-салкын сыылай берди.
Калык барган јолды көрзө,
Капталга јетире казылыптыр.
Ат барган исти көрзө,
Ат торсыгына јетире казылтыр.
Канча јаан тайгалар ашты,
Канча-канча талайлар кечти.
Келе, келе, көрөтөн болзо,
Алмыс-Сары каан јолдо,
Арыган-чылаган, амыраарга,
Алтан јерге от салдырган,
Алты күнге ажанышка,
Ачу-корон амзашка

Алдыртып эмди калаалап,
Анан ары барарга
Аттарын минип турган эмтир.
Албатыны кыйгыбыла,
Ак малды камчыбыла
Айдаарга анда көдүрип турды.
Аданын жаңыс уулы ачынып,
Алмыс-Сары каанга тыгынып,
Ат чылбырынан ала койды.
«Ада-энем кайда?!» – деп сурады.
Алмыс-Сары каан кайкады:
Алдында жаш бала турды.
«Алты коноло, адазын адаган
Ачурман болбой бу! – деди, –
Балтыр эди катпаган,
Баатыр ады чыкпаган.
Кан-жеерен мынын ады
Кулун ла бойы бу турбай!
Эки коноло, энезин адаган,
Эмчек эмип токтобогон!» – деп,
Канду көстөри кылайып,
Кежир-тамагы кырлайып,
Алмыс-Сары каан ачынды,
Алаканла оны тарс салды.
Кан-Шиней сылт этпеди,
Кан-жеерен кыймык этпеди.
Чакту онын колдоры
Чылбырды анда божотподы.
«Каан жок калык деп,
Калыкты айдап апар жадын.
Каан болгон адамды
Карган деп тоободын!
Адазынын адаанын алар
Ада уулы жок деп пе?!
Адыжар болзо, адыжар!
Ада чагы менде бар!» –
Анайда айдып, Кан-Шиней
Алмыс-Сары каанды, килебей
Ат чылбырыла орой сокты,

Алмыс-Сары оптолып чыкты.
Ала-сары ады арай жыгылбады.
«Каан кижини каанга тообос
Кандый өлгөннин ач үрени!
Каны-јини төгүлерин ондобос,
Канайып тынзыган неме эди!» –
Алмыс-Сары ачу кыйгырды,
Алдында баланы ала койды.
Айдуда албаты кайа көрди,
Айдары јок аланзый берди.
«Кан-јеерен атту Кан-Шиней
Каанла согужып кайтпагай?
Катпаган сөөги оодылар,
Кызыл тыны кыйылар.
Кайткан бала бу!» – дешти.
Кайкап, килеп тура тўшти.
Кан-јеерен ат карайлап,
Кату туйгагыла Ала-сарыны
Килеш јогынан чапчып,
Күч јеткенче Кан-Шинейге
Болужып турды анда.
Бийик туулар согуштан
Јайканыжып жыгылат,
Јалан болуп јада калат,
Кажатка толо аккан суулар
Кажадынан чыгып ажындылар.
«Энеден чыккан эт бойын
Эмди менен өлөрин! – деп, –
Ададан бүткен ач бойын
Албаты көзинче базыларын,
Акка сөөгин артар!» – деп,
Алмыс-Сары каан айдат.
Кан-Шинейге кадалат,
Катап ла кайра чарчалат.
Көө куйактан кел тутса,
Көги-јиги сөгүлип турат.
Балтыр эттен ала койзо,
Бир тутамнан үзүл чарчалат.
Јер тоозыны тенериге чыгат,

Тенери булуды јерге түжет.
Тен-түннен экү күрежет.
Тын күчтерин ченежет.
Тудуш бажынан чечеркежет:
«Јаан мен каан дееринде,
Јардында күч јок күчүк!» – дейле,
Кан-Шиней келеле,
Кабыра тутты Алмыс-Сарыны.
Көксинен тыныш чыкпай,
Каан кижн унчукпай
Күчин салат, Кан-Шиней
Кара чачту бажынан алат,
Кара чачы онын јулунат.
«Керде-марда јенерим деп,
Кенје танма өчөгөн!» – деп,
Алмыс-Сары тыныш алынып,
Анда ајдат алгырып.
Јыдала сайза, јыда кирбес,
Јуу-јепсели јок Кан-Шиней.
Ўлдүле чапса, ўлдү кеспес,
Ўстине куйак кийбеген змей.
Соғужа, соғужа келерде,
Солуктап аттар баштады.
Сын јенилтип амыраар дезе,
Сыга базыжып токтобос болды.
Аттар тери – суу төгүлди,
Акту бойлоры арыгылап јүрди.
Черү болзо, јонло соғужат,
Чек албаты санаазы чыгат.
Кара-калтар атту Кара-Куш
Коркып турганы коркуш:
Колын кайра күлүбеген болзо,
Кан-Шинейге элден ле озо
Күч јеткенче болужар эди.
Күчсинип келгенди базынар эди.
Күүн-күч јокто көрүп турат,
Көөркий Алтын-Топчы көс јыжат.
Он јылга соғуш улалат,
Озолон турганы јарталат:

Балтыры кежик јаш баатыр
Бакыра базып жүрер болтыр.
Арт учында Кан-Шиней
Алмыс-Сарыны кучактай
Кезе тудуп, күчин чыгарды.
Көк кайага көнкөрө чачты.
Арыскан јаан сөөк-тайагы
Анда оодылып чарчады.
Акпас каны ага берди,
Агару тыны анда үзүлди.
Өч-өөн бедреп келген,
Өчөштөн тыны үзүлген.
Кенје танма деп электеген,
Кенједен каны төгүлген.
Кан-јеерен ат
Кан-Шинейге айдат:
«Ала-сары ады озо
Андана согуп өлбөгөн болзо,
Алмыс-Сарынын өлөри
Андый ла белен болбос эди.
Адында онын тыны болгон,
Ады ээчий бойы божогон.
Аржан сууга барып јунун,
Албатынын јанар јолын,
Ада-эненди јайымдап,
Алтай јеринге бачымдап,
Аланзыбай түрген јан» –
Кан-јеерен јети катап,
Кара јерге анданып,
Тур чыгала, силкинди,
Тери кургап, сүгүнди.
Кан-Шиней талайга
Капшай басты јунуарга,
Көнкөрө јадып суу ичти,
Кол, жүзин јунуп, күчти
Балтыр эдине база алынды.
Барып, ада-энезине јолыкты,
Күлүген бууларды үзе тартты.
«Күчсинген күлүк базылды», –

Кан-Шиней оморды
Эки жаактан окшоп, айтты.
Ээртегер деди эки атты.
«Черү тутпаган бу бойыс
Черүлү болуп эм калдыс», –
Адазы јаш уулына ајдат.
Албатыла кожо черү айланат.
Алмыс-Сарынын јерине
Айланып јанбас дешкен ине.
«Орчыланнын он кааны
Ончозы черү туткан болзо,
Мынан ары јайымды
Мынын шылтуунда тут болбос.
Јуулап келерге күүн сообос.
Јууга-чакка белен болорго,
Јуучылдар белетеп, оморго
Јалтанбастарды кожорым,
Јаан черү тударым» –
Кан-Шиней ајдат акту.
Аттарына јенил мингилеп,
Алтайына ууландылар мендеп.
Амыр јон алдында бараат,
Арткан черү кийнинен улалат.
Јаш өлөнди јайа базып,
Јанып отурат сүүнчилү.
Кем де омордон азып,
Калыктан артпайт билдирлү.
Ак малы ончозы болды,
Алтайына ойто ајдалды.
Кара-калтар атту Кара-Куш
Карган да болзо, чек куш, –
Канатту немедий, түрген
Кан-Алтайына мендеген
Камык калыктан ол озо
Казаладып отурат јолдо.
Куштар болзо, кийнинен
Күлүреде учуп бараадат.
Кан-Алтайдын ал түмен
Аны эмди база јанат.

Оо-боо эмди жетпей,
Ончолоры бир тўнгей
Азыйда жаткан журтына
Айдудан келип, жажына
Амыр-энчў журтаарга,
Ак малын одорго айдаарга
Амадап иштегилей берди.
Айлы жок арткан улустар
Жаныдан айыл туткулайт.
Жаан, жаан баатырлар
Кан-жеерен атту Кан-Шинейге
Көскө жараш эдип, үргүлжиге
Көк талайдын жарадына
Канча кат өргөөни туттылар.
Кара-калтар атту Кара-Куш
Катап ла кара талай эдегине
Күн көзине күн ошкош
Көрүнип турар өргөө тутты.
Алтын-Топчы абакайыла
Амыр жада берди анда ла.
Балтыры кежик Кан-Шиней
Баатыр күчи там кирет.
Каандар жаткан телекей
Каран оны жилбиркедет.
Калын жаткан калык-жон
Катап ла ого көө куйакты
Эдип берген, эдин дежет,
Эр-жажына ого иженет.
Жуу келзе, жон-калыгын
Жуу-чактан корып аларын
Жаш баатыр ундыбас деп,
Жонды тен башкарар деп.
Айлар болзо, айланып өдөт,
Ак жарыкта албаты өзөт.
Жылдар болзо, жылыжып өдөт,
Жон-калык байып өнжийт.
Одындуга малын божодып,
Кан-жеерен атту Кан-Шиней
Канчын жиит кемине жеткен.

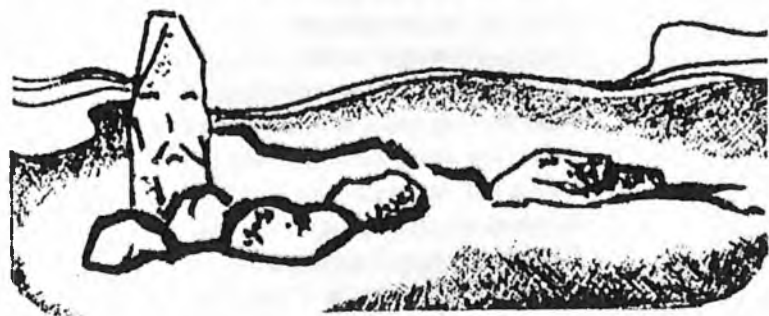
Каандар ортодо баатыр бүткен
Ады-жолы жарлана берди.
Ак-жарыкта албатызы
Андый баатырла оморкоп жүрди.
Арка-туузынан аңдап,
Ак талайынан балыктап,
Алтайында Кан-Шиней
Амыр жакшы журтап жатты.
Кара-калтар атту Кара-Куш,
Калыктан алган Алтын-Топчы
Кара жаңыс уулына
Кижиге ал берзе кандый дежет,
Күнүн сайын экү шүүжет,
Кайда, кандый кыстар бар,
Кажызы омордын ого жараар.
Орчылан үстінде он каан
Ончозы түнөй эмес жаткан:
Бирүзи жаңыс жуу кичееген;
Бирүзин бирүзи түйметкен,
Бойына бактырып аларга
Бош жайым бербейт албатыга.
Кейди корондоп, жуу жокко
Калыкты кыраарга турганы бар.
Темир куштарла, черү жокко,
Телекейди бактыраарга турганы бар.
Кандыйы омордын жок деер?
Караннан жууга белетенер
Кандый да жан жаңыс билер.
Судур бичикти Кан-Шиней
Соныркап көрзө, чек андый.
Бичикти жаап, терен сананат,
Билишип амыр жадарын айладат.
Жуукта жаткан эл-жонды
Жууй нажыга тудар керек.
Ыраактагы ол калык-жонды
Ылтамдап ажаруга тудар керек.
Анайда ла Кан-Шиней
Амадулу жакшы жадар болды.
Же жаңыскан жадып кунукты,

Жен јастаныш күүнин алды.
Жангыскан жүрери шыра болды,
Кижин алатам деп ада-энеге
Көндүрө айтты чын, чике.
«Кан-жеерен ат жайымда,
Калын өлөңдү одорлуда.
Кара жангыскан алтайда
Канайда жадат, кыстар толтыра.
Кажызына күүн жедер,
Көрүп алып, той эдер», –
Анайда ада-эне айдышты,
Алаканла жалмашка чабынышты.
Оо-боо жетпей жүрүп,
Орчалан ичинен угул келди:
Ой-Очуркан каан кижин
Очы балазын кижиге берерге
Ончо жерге жар ийген.
Ончозына маргаан болор,
Ончо маргаанды алганга,
Онын кызы үйи болор.
Кан-Шиней судурын алды,
Канча бөлүгүн ача сокты.
Чын да, Ой-Очуркан –
Чын жаан жуучыл каан.
Очы-Сырга деп кызын
Оны жок байлуга берерге
Он жүзүн санаа санантыр,
Онон ло жаан жар салтыр.
«Мал болзо, одорлуда көп,
Албаты болзо, одындуда амыр,
Анан артык байлыкты
Мен кайдан табарым?» – деп,
Кан-жеерен атту Кан-Шиней
Калганчыда сананып, энчикпей
Тура жүгүрүп үйгөн алды,
Түрө тудуп, чакыга сокты.
Кан-жеерен аткан октый,
Канатту куштый учуп келди.
Ат чакызына токтой түшти.

«Амыр журтына чак түшти бе?
Алкы бойына түбек келди бе?» –
Кан-жеерен кайкап сурады,
Кайдаар да болзо, белен турды.
«Ой-Очуркан очы кызын –
Очы-Сырганы кижиге берерге
Кату, казыр жаан жарды
Кан-Алтайга жарлаган.
Ого мен туружарга
Одордон сени кычыргам» – деди.
Кан-жееренди ээртеп ийди.
Канча колонун тыныда тартты.
Өргөөгө кирип, чой бөркүн
Өрө көдүрүп, башка кийди.
Чой өдүгүн чөйө тееп,
Чыт этире бууштай сокты.
Алмыс мистү үлдүзүн
Ала койып, сол жалмашка илди.
Шибеедий курч жыдазын,
Шыйдынып, белге жөлөй салды.
Ада-энезиле жакшылашты,
Албатызыла эзендешти.
Ары болуп жүре берди,
Ат тибирти жаңыланды,
Алкы бойы көрүнбей калды.
Оо-боо жетпеди,
Одус күнге амыры жоктон
Орчылангнын жарымын өтти.
Ой-Очурканнын жерине
Омок бойы једип келди.
Ат тыныжы куу туман,
Албаты жүзи кызыл өрт
Јуулып калган бу болтыр.
Јарды жарлап баштаптыр:
«Очы-Сырга кызымды аларга
Ончо келген бойдон баатырларга
Маргаанды жарлап јадым:
Одус туунун ары јанында,
Одус талайдын ол јанында

Бөрүкче таштын алдында
Бу ла жуукта жажырган
Алтын сырга јадар болор.
Оны таап экелеле, бого
Ончозынан озо Очы-Сыргага
Эки кулакка таккан киж
Эш эдип кызымды алар.
Күннин чыгыш јанында
Күүнзеген сырга– таш алдында!»
Күйү болотон баатырлар
Куйун кептү атандылар.
Турган јери артып калды,
Туман чылап тоозын тарады.
Кан-Шиней кийнинен барды,
«Кандый нетее баатыр? – дешти.
Кан-јеерен минген ады
Кулун бодолду» – деп,
Ончозы каткырышты.
Очы-Сыргага санаа салып
Ончо атанган баатырлар
Одус тууны ажыра,
Одус талайды кечире
Омок-седен ажып, кечип,
Ол сырғаны бедреелеп,
Оны јок удаалап турды,
Ончозы таппай шыралады.
Калганчыда Кан-Шиней
Келип, база бедрей берди.
Бери, ары базып турала,
Бөрүкче ташты ача тартты.
Эжер сырга анда јатты,
Эки колго албай кайтты.
Бастыра баатырлар оны
Блаап аларга санангылады.
Кан-Шиней койнына суккалакта,
Калып келдилер баатырлар.
«Канайып тураар, уулдар,
Кайда слердин уйдаар?» – деди.
Кан-Шиней сырғаларды

Койнына сугуп атанды.
«Кулун ошкош мингени,
Кул ошкош бүүдүжи», –
Анайда омор айдыжып,
Артпай турды блаажып.
Үлдү алала, белине чапкылайт,
Үлдү мизи ого тыгынбайт,
Жыда была көксине сайгылайт,
Жыдалар мыйрылып, сынгылайт.
«Канайып тураар, уулдар!», – деп,
Кан-Шиней бир айдат.
Катап ла омор ого табарат.
«Күчтү болзогор, мында эмес,
Кыс көзинче тартыжары кереес.
Күчигерди ого кичеегер,
Катап меге слер тийбегер» –
Кан-Шиней анайда айдала,
Күлүктерди кайра үрүп ийет.
Ончо келееткен баатырлар
Одус тайганы кайра ажат,
Одус талайды кечире учат.
Ондонып болбой одус конот,
Айланып болбой алтан конот.
Анан ла билинип, Кан-Шинейге,
Амадап мантадат, једижерге.
Кан-Шиней, јол ортодо
Кан-Јеерен бу токтоордо,
Нени билдин, нени сестин деп,
Нөкөр адынан ол кичееп,
Некеп, сурап тура берерде,
«Бистин амыр јаткан јерде
Бастыра јон түймеенде,
Адан-энен катап ла олјодо,
Апарып јат өштү јол ортодо», – деп,
Ады айдат мендей-шиндей.
Ат тискинин Кан-Шиней
Аланзыбай бура сокты.
Ай канатту кушка түйней
Ак ајас түйбиле учуртты.

Көк тенгери түбинен көрзө,
Көк Алтайы ээн эмтир.
Энгир чолмондый көстөриле
Эбире үстинен аяктайт.
Эне-адазын, эли-жонын
Эне алтайдан апарганы јарт.
Турнабайла тарттырып,
Тенгериден ајарып,
Кан-Шингей баатыр
Көрүп турган ол болтыр.
Кайып, шиндеп көр турза,
Камык малды камчыла
Кумак чөлдин бойыла
Көс көрүлбес јер јаар
Көндүктирип апарып јадылар.
«Кандый каан, кайдан?», – деп,
Кан-Шингей оноор мендеп,
Кан-јеерен аттан сурады.
Мындыј каруу ол јандырды:
«Мынан ары араай барзаас,
Одус јылдан ажар болорыс.
Онду түрген учсабыс,
Он јылга једип аларыс.
Ончо јуу-јепсели темир
Он кааннын бирүзи эмтир.
Кара-калтар аданнын адын
Кайышла бектеп, кол-будын
Канча кат кижендеген,
Качпазын деп иженген
Капшай ичкери барыптыр.
Кара-өлө атка минген
Кара-Опо казыр баатыр
Кара-Куш аданды јоныла
Коркыш јоктон апар јадыры», –
Анайда кан-јеерен ат
Айдада, јалкын кептү учат,
Кара-Опо калјуга
Кара чөлдө једип аларга.
Оо-боо јетпей жүрүп,

Он жыл боло берди.
Кара-Опого једжип,
Кан-Шингей жуулажа берди.
Ал-камык черүзин
Ары өтсө, алтан муннан
Бүрте согуп, кезип турат,
Бууры онын јымжабайт.
Бир де килемји јок согужат.
Кара-Опо казыр баатыр
Кан-Шингей кийнинде
Куты чыгып, серпилип,
Кагылып, сооро оны тудат,
Кан-јеерен ого јетиртпейт,
Кан-Шингей колына келишпейт.
Айдуга барган ак малы
Айдары јок арык – одор јок.
Олјого алдырган ончо јоны
Онду курсак ичпеген – аш јок.
Түнде түнейтенин ундыган,
Түште амырын јылыткан
Кара-Опого айдаткан,
Кеп-кийими јыртылган
Калыгы анда кайкайт:
Кандый баатыр адаанын алат?
Казыр өштүле тын согужат?
Кезе, кезе эм келерде,
Келген черү коробос.
Бүрте, бүрте кезерде,
Бир үлүзи јоголбос.
Тарма-илби бек салган
Талдама черүлү баатыр эмтир.
Кара-Куш база ла сести –
Кан-Шингей једип келтир,
Катап јайымды ологорго экелер.
Канчын јиит болгон болзо,
Канайып тегин туратан эди.
Карып јажы једерден озо
Каандарды колго туткан ла эди.
Комыдап анда турганча,

Кара-калтар ол атты,
Калыктан кижен-тужакты
Кем де чечип, божоткон турды,
Согумтык та болзо, согушка
Сыр манла келип киришти.
Кара-Опонын кара-өлөзин
Куйрук-јалдан ала койбойсын.
Ат ла ат туйлап тиштешти,
Алын-кийнин бутла тебишти.
Кара-Опо кайкап турды:
Кемнин ады мынайдар болды?
Је үйдези јок согужат,
Јүрүм керегинде сананбайт.
Кан-Шиней јаш баатыр
Канчын јиит болуп калтыр.
Кармай алган јеринен
Калбакчадан кан агат.
Ууштап туткан эдинен
Уурт кан сызылат.
Эптү туткан јеринен
Эргекчеден эт үзүлет.
Эки колло туткан эдинен
Эки эргектий үзүлет.
Кан-јеерен, кара-өлө,
Кара-калтар чынырыжат,
Кара-өлөнин сагыжы чыгат,
Калганчыда јалаңда,
Кыл түги таакыланган,
Кызыл тыны кыйылган,
Кабыргалары кыйышкан
Кара-Опонын кара-өлөзи
Јалын болзо јастанып,
Јалманынан эм јадып,
Өлө бербей ол кайтты,
Өчөмик болуп ол артты.
Кара-Опонын күчи
Кичинектен астады.
Каныгып келген өчи
Калай болгоны јарталды.

Кан-Шинейдин эр-күчи
Катап ордына ол кирди.
Кара-Опоны тегериге
Көдүрип алып мергедеерге—
Калык-жоннын көзинче
Кату айтты билгенинче:
«Кара-калтарды жаманзып,
Кара-Куш адамды базынып,
Карып, амыр жадарда,
Каныгып келген, уят кайда?
Кара-Кушта уул бар деп,
Канайып чокым билбей, мендеп,
Онын жерин тонодын,
Ончо жон, малын айдадын?!
Өлбөс бойын өлүп жадын,
Өчөбөсти өчөп, буру алдын.
Каныгып, жуулап сен келген,
Кандый да килемји сен билбеген»,—
Анайда айдып, Кара-Опоны
Ак айастан мергедеген турды.
Кату жерге келип түжерде,
Кара каны бырт эдерде,
Эдинен эт артпай үзүлди,
Эр сөөги кумактый эжилди.
Эчиткен черүзи ээзи жок,
Эр бүдүш, сиден, омок
Эмди жоголгон, анда турат,
Эбирip жанарын ундыылайт.
Эбире көрүп Кан-Шиней
Эмди мынайда айт жүрбей:
«Кара-Опо казыр каан
Кату жууда базылган!
Өнөтийин жуулап келеле,
Өлүмин өлди жүүлеле.
Албанла келген черүзи болзо,
Алтайына амыр жангай.
Өлүжерге келген черү болзо,
Өнөтийин менле жуулашкай!»
Мыны уккан камык черү

Мандайын јерге сайып бажырды:
«Санаар јарык, чырайаар эрү
Слерле артып јадыс» – дешти.
Кан-Шиней јарадып укты,
Көгүстен ологго бу айтты:
«Кара-калтар атту
Кара-Куш адама баштадып,
Олјого кирген бу бойоор
Ончогор Алтайыма ууланып
Баратанаар бу эмтир.
Барарын, өлөрин билбес баатыр
Барып түбинде нөкөрим болор,
Барыгар јериме бачым ончогор».
Кара талай аржан суула
Кан-Шиней анда јунунат.
Кан-јеерен эрјине адыла
Канча ой өткөнин кайкажат:
«Ой-Очуркан Очы-Сырганы
Ончо јенү алганга берген болор.
Оройтып та калза, јараш оны
Ойто көрөргө күүн не соор?
Кан-јеерен канатту адым,
Капшай барак, кару најым» –
Анайда айдып, Кан-Шиней
Адын анда камчылап ийбей.
Ады болзо, элес этти,
Ой-Очуркан јерине көндүкти.
Ой-Очуркан јеринде
Ончо калык түймеенде:
Маргаанга барган баатырлар
Мында ончозы эмес болдылар;
Олор ортодо Кан-Шиней
Оройтып кайткан келбей?
Келгендери јүстүк экелбеди,
Кей јорык дежип түкүрди.
Кан-Шиней тапканын
Калык-јоннон јажырганын
Ой-Очуркан каан билбейт,
Оозына суу ургандый јүргүлейт.

Ой-Очурканга килеелебейт.
Ондо неме сепеендий көрүнгилейт.
Јети күн кожон үспеген
Јон токтоорын билбеген.
Түн киргенде жылдыстар
Түней мызылдап турдылар.
Түште де камык улустар
Тудуш ла ыргап базадылар.
Ой-Очуркан жуулган јонды
Ончозын таркадып ийейин дезе,
Оо-боо јетпей Кан-Шиней
Оп ло келзе, ого не дегей?
Очы-Сырга кызы база
Оптолып, канай та ачынза,
Кирер јарин билбей турды,
Кан-Шинейге иженер болды:
Канча баатырдын јииди ол,
Кару ижениш, айса јобол.
Адазы эрмек айтпас болды,
Айса билген калас јоболды.
Улустын ыргалы үзүлбейт,
Учуры там анда элбейт.
«Калас оны не сакыыр?
Кызынды уйатка түжүрбе!
Келген бисти база ченеер,
Капшай јаргы этсен биске», –
Күүлеп, күүнзеп турганча,
Күркүрөп тенери тымыганча,
Изү, изү эзин сокты,
Тамыр-тымур јаш јаады.
Оо-боо јеткелекте,
Ончозы ондонып јеткелекте,
Кан-јеерен эрјине атту
Кан-Шиней јиит баатыр
Келип јатпай эм канайтты.
Одус баатыр Очы-Сырганы
Ондо аларга эм жуулганы
Калас деп ончозы билди,
Каран санаазын билдирткилебеди.

Ат чакыга Кан-Шиней
Адын буулап, энчикпей
Очы-Сырга мында ба деп,
Озолоп сурады ол мендеп.
«Мында, мында, өргөөдө!» –
Мындый үн угулды ол өйдө.
Кан-Шиней ичкери басты,
Каалганы кайра ачты.
Ак ширдектин үстинде
Айга түнөй ол кеберинде
Күлүмжизи күн чогындый,
Көргөн көстөри чолмондый
Очы-Сырга бойлу бала
Отурбайтты омок анда.
Кабактары карлагаштый,
Көс үстиле талбып учкандый,
Күрен-кызыл качарлу,
Көрөргө жараш шанкылу,
Кирип келген Кан-Шинейге
Колын сунды эзендежерге.
Он колынан тудужып,
Сол жаагынан окшожып,
Таныш улустый жолыгышты,
Табылу, жылу айкашты.
Күн суркунду сыргаларды
Кан-Шиней койнынан чыгарды.
Очы-Сырганын кулагына
Омок тагып, жаражына
Кату жүреги онын жымжайт,
Каткырып, кыска куучындайт:
«Сырганы таап, келеделе,
Сакыган түбекке түжеле,
Арай оройтып, мен келдим,
Ачынбагар, көөркийим» –
Мындый сөстөрдү айдарда,
Мендеп сурайт кыс анда:
«Жазыт болбозо, айтсагар».
«Жазыт эмес, же угыгар –
Кан-Шиней кыскарта

Куучындап берди ол тушта. —
Алтын сырғаны табала,
Адыма минип ле алала,
Бери көндүгип келетсем,
Бир буудак, бүтпегем,
Алтайымда болуп калтыр.
Албаты, ада-энем былтыр
Кара-Опо казыр баатырга
Камчыбыла айдаткан узакка
Жол ортодон өдө бергенин
Жолой адым көрүп ийгенин
Жаңы оңдоп ол алгам,
Жуулажарга жолдон бурыгам.
Кара-Опо кап черүлү,
Камык жонды женген үлүлү,
Узак согуштын бажында,
Өштү бажы үзүлгөн анда.
Кара-Куш адам, Алтын-Топчы энем,
Калыгын баштап, малын айдап,
Кан-Алтайына жангылаган амадап,
Кан-жееренге минип,
Мен бери мендегем»...
«Билерим, — деп, кыс айдат,
Баатыр колын бек тудат, —
Кара-Опоны басканына
Калык алкышту артар жажына.
Адама да ол амыр бербеген,
Албатыга онын күчи жетпеген.
Мени аларга кудалаган,
Менен согулта алып жанган.
Колдору канга уймалган
Кижиге кижине баратан», —
Очы-Сырга күлүмзиренет,
Оңы жок сүүнчи онон көрүнөт.
Экү колдон эм тудужып,
Эжиктен чыгып келбей кайтты.
Эл алдына чыгара басып,
Эбире көрүп, кайкашты:
Эл-жон жыргап ла жүртүр.

Эне-адазы сакыганча эмтир.
Ой-Очуркан алдына экү
Омок ондо базып келди.
Маргаанга турушкан улус
Мында оморды жаны көрди.
Ой-Очуркан колын көдүрүп,
Ончолорына жар эдип,
Жартап турбай канайтты:
«Жаан-жаш кара албаты,
Кулактараарла жар угыгар,
Көстөрөөрлө жииттерди айкагар.
Тогус жылга той улалар,
Тойдо ончо калык жыргаар.
Тууга түнөй эт туурагар,
Талайга түнөй аражан азыгар.
Жаандар болзо ачу ичер,
Жииттер болзо кымыс ичер,
Очы-Сырга кызымнын
Ойын-жыргалын көрөдим.
Кан-Шиней күйүүмнин
Карузыганын бу билдим.
Кара-Куш болзо – адазы,
Алтын-Топчы – энези –
Бала алышкан төрөөндөр,
Балдарды жаман көрбөгөр!
Тогус жылга жыргалар
Тойды бойым башкарарым.
Он жылга улалар
Ойында бойым туружарым».
Ондый сөстин бажында
Ончолоры түймөй берди.
Казылуны картай сойот,
Кайнадып, чыгарып омор чогот.
Семистерди сыйра сойот,
Салып, соодып, туудый чогот.
Аражан аштын ачузы –
Агып жаткан чек талай суузы!
Корожоннын койузы
Коркырап аккан торт теги суузы.

Курсак жибеген кижн жок,
Карды тойу улус омок.
Арык ийттер семирнп
Аркырап, тудан боло бердн.
Ачу амзаган кул эзирнп,
Албатыны тообой жүрдн.
Жииттер кожоны жаныланып,
Жиркнреп турды каткылары.
Чыйрактары жарыжып,
Чактулары күрежнп турды.
Жаан, бөкө баатырлар
Жырсылдада каткырыжат.
Жылым көк кайалар
Жаныланып тура, жыгылат.
Күрсүлдеде каткырганда,
Күрен кайалар анда
Күркүреп тура оодылат,
Күкүн тоозыны чачылат.
Очы-Сырга ла Кан-Шнней
Ондо сүүнет, ончозыла тўней.
Оо-боо жетпей туруп,
Ончозы табыштанып чыкты:
Ой-Очуркан бил туруп,
Онду маргаан этпеген дешти.
Жангыс маргаан эделе,
Жатка кызын береле,
Уйалбай канай жадатан дежет,
Учурлу маргаан жарлазын дежет.
Одус жаан күчтү баатыр
Ондый табыш чыгарыптыр.
Сырга жажырган бир маргаан
Сыранай женил деп айдышкан, –
Оосторын жапкылабайт,
Ой-Очурканнан ырагылабайт.
Сырга тапкан Кан-Шннейге
Санаазы күйүп, канча күнге
Той өткөн бу жерде
Токынабай жүргүлейт түймеенде.
Ой-Очуркан мыны көрүп,

Оңы жок ачына берди.
Амыр жакшы санаазы өчүп,
Айдары жок чугулы келди.
Очы-Сырганы алар деп,
Одус баатыр мендеелеп,
Онын журтына келгилеп,
Олыт бербенин жаңы эзеп,
Жаңы жарды Ой-Очуркан
Жарлап турды, ачынган:
«Одус баатыр, бери угыгар,
Ончогорго кату жаңыс жар:
Калык-жоннын алдына
Кабыжып күрежеер мында.
Калганчы жөнү алган кижин
Кызымды эмди алгай! – деди. –
Кан-жеерен атту Кан-Шиней
Күчин база мында көргүскей».
Жыргап жаткан жон-калык
Жыргалын токтодоп, тымыды.
Эки бөлинип, ал камык
Эл-жон күрешти сакыды.
Одус баатыр экиден
Одус күнге күрешкиледди.
Күрежер бе деп Кан-Шинейден
Күреште жөнү алганы бу некеди.
«Кийик болзо түктү,
Кижин болзо атту,
Кажы жердин кезери?
Кандый ат мингени?» –
Кан-Шиней тапказынан
Күрежип күреш алганнан
Күлүмзиренип сурады,
Күрежерге белен турды.
«Орчыланнын ичинде
Ончо кезерди акалаган
Бастыра өткөн жүрүминде
Баатырларды женип чыккан
Бар-Кула деп атту
Баатырды билбес, уйатту!

Жер үстине не жүрген,
Жендиртерге бери не келген?!
Төжөги жок кул бойын
Төжөк бедреп жүрген бе!
Төрөли жок тербезен бойын
Төрөл табарга келген бе!» –
Бар-Кула анайда айдып,
Багырган бойынча бу калып
Кан-Шинейдин жардынан
Кабыра тутты сагыбас жанынан.
Бар-чоокыр атту
Бар-Кула бек чакту.
Экү эки жарыннан алыжып,
Эки ай ажыра күрешти.
Жака-житкеден тартыжып,
Жети айды түгести.
Торсык-буттан кабыжып,
Тогус айдан бу өтти.
Күреже-күреже келерде,
Курлары үзүлип чачылды.
Тудужа-тудужа келерде,
Тондоры тилинип ыртылды.
Жарадыла тен аккан талай
Жараттан ажынып жайылды.
Тенериге түртүлген тайгалар
Тен оодылып, жоголдылар.
Кара жерге басканда,
Курлаага жетире бадалгылайт.
Коркышту балкаш бу Алтайда
Качан да болбоон деп айдыжат.
Тебеелү мал тебеезин чачып,
Тергеелү жон тергеезинен качып
Тура бербей канайтты,
Тудуш жуудан калажырашты.
Очы-Сырга өргөдөн чыкпайт,
Ой-Очуркан адазы унчукпайт.
Бастыразын күреште бу женип,
Бар-Кула Кан-Шинейди, иженип,
Бар-жок күчиле серпий согот,

Балбара базар күүндү болот.
Күчине салдырып мактанат,
Күчи чыгып турганын сананбайт.
Бар-чоокыр ады болушпайт,
Баркырада киштегени угулбайт.
Кан-Шингейдин Кан-жеерен ады
Кичинек те оны жууктатпас болды.
Литкек саска сүрүп апарып,
Литкезине жетире түжүрө бадалтып,
Кутын анда чыгарар болды,
Кунан күчин түжүрүп жүрди.
Учы-учында Бар-чоокыр
Узун састын учында
Узун жалын жастантыр,
Учук тыны кыйылтыр,
Кан-жеерен силкинет,
Катап силү боло берет.
Жерден чыккан тоозын,
Желбер булуттый, тенериде
Ары-бери жылыжат,
Айды-күнди бөктөп турат.
Же эки баатыр күрөшкенче,
Жен тудуп ченешкенче,
Түни-түжи тудушканча,
Тудамнан эдин үзе тартканча.
Калбакчадан кан чачылат,
Кажызы ла тен-туй турат.
Арт-учында Кан-Шингей
Арткан күчин тартынып ийбей:
Бар-Кула көнкөрө жыгылды,
База катап тура калыды.
Бу ла өйдө Кан-Шингей
Булутка оны, ойто түжүрбей,
Чек көдүрүп алып чыкты,
Ченеп ого мынайда айтты:
«Очы-Сырганы аларын ба?
Ойто амыр жанарын ба?»
Бар-Кула тыныш алынып,
Бийиктен айтты сагыш алынып:

«Очы-Сырганы аларым,
Ойто айлыма жанарым.
Төрөли жок сен тербезенле
Төжөгин салбас ол эди ле!»
Мыны уккан Кан-Шиней,
Мактанарын эм билбей,
Күлүмзиренип бир каткырды,
Күзүрт үндү бир айдынды:
«Базынбасты базындын,
Бажынды бойын базындын!
Өчөбөсти сен өчөдин,
Өчпөс одынды өчүрдин.
Төрөли жок тербезен деп,
Төгүн-чынын билбей мендеп,
Тойго жуулган улуска
Токтодынбай айткан бойына
Чын өлүм эмди келген!
Чымыл тынын түгенген!» –
Ачу-корон кыйгырып,
Ак аястан талайып,
Бар-Куланы Кан-Шиней
Бар күчиле, бир килебей,
Бек туунын бел кырына
Бүктөй тудуп бу чачты,
Билинип, бойын токтотты:
«Күчи жок күчүкпө бу
Күч жободып не күрежер».
Көк талайга жууктап, бу
Кол-жүзүн жунды эр.
Жарадынан чыккан талай
Жарадына кирип эм акпай.
Күн көзүн карануйлаткан
Кара тобрак аяскан.
Уйазын чачкан куштар
Уйазын таап жандылар.
Тебеезинен барган мал
Тебеелип ойто жуулдылар.
Тергеезинен качкан жон
Тергеезине түргөн жандылар.

Сас болуп жаткан жер
Суузы жоголып жазарды.
Аайы-бажы жок чачылган
Алтай ойто жаранды.
Оны жок анда бузулган
Ончо журт катап тудулды.
«Э-э! – деп, Ой-Очуркан
Эли-жонына кыйгырды. –
Одус куда баатырларды
Ончозын женип, маргаанды
Кан-Шиней баатыр алды,
Капшай тойды улалтаар!» – деди.
Очы-Сырга алтын өргөөдөн
Ойто ондо чыгып келди.
Кан-Шинейле озогы өйдөн
Кожо жүргендий билдирди.
Ак ширдектин үстине
Айылга кирип отурдылар.
Очы-Сырганын энези
Олыт жогынан курсак азат.
Алтын столго салган ажы
Алтан жүзүн башка адалат.
Онойып ажанып отурганча
Одус күнге једе бертир.
Ондонып, тойдым деген бойынча,
Ончозы өрө турган эмтир.
Кан-Шиней кайны адазына
Көгүстен санаазын айтты мында:
«Төрөли жок тербезен эмезим,
Төрөлим сакып жат, билерим.
Төжөги жок кул болбодым,
Төжөк салар кижин алдым.
Кара-Опонын базылганынан
Канча жылдар өдө берди.
Карган ада-энемнин жанганынан
Кандый да табыш угул келбеди.
Эл-жоным кандый жатканын
Эмди түргөн барып көрөдим.
Эжиктен ары малдын турганын

Эриги јоктон бу эбиредим.
Баатырларга баатыр кожулган,
Барып баштап јадар керек.
Черү үстине черү кирген,
Чебер, ойгор тудар керек.
Ада-энемнин алын күндери
Айдары јок кыска арткан.
Айылга түрген јанадыс», – деди,
Аттарды түрген ээртей берди.
Тойдо турушкан албаты
Таркап јанган турбайтты.
Оны болзо, Кан-Шиней
Ондогон турды эрикпей.
Күйүзин көрүп, Ой-Очуркан
Күйбүреп чыкты абакайыла:
«Калганчы кызым кижиге качкан,
Канайып јөөжө бербей чыгаратан?»
Азыраган ак малынын
Ас ла дезе, чек јарымын
Јарып, айдап экелди.
Тил билишкен эл-јонын
Тал-ортодон јарып берди.
Јеезелү журтында јөөжөдөн
Јетен атка коштоды көптөн.
Алтыннын эн артыгын
Алтан атка арта салды.
Мөнүннин болзо, эн мызылын
Бежен атка ол коштоды.
Очы-Сыргага ат эдип,
От-јееден мал ээртеп,
Ой-Очуркан сүгүнип,
Орто јолго келди үйдежип.
Анан ары Кан-Шиней
Алтайын көстөп түргендей,
Ат јорыгын бачымдатты.
Абакайы коштой баратты.
Јелип, јелип аттары
Јергележип баратты.
Јиит јараш бойлоры
Јылу, эрке куучындашты:

«Кара-Куш каан адан
Келзебис не деп айдар?» –
Кан-Шиней баатырдан
Кейигип сурабаза, кайдар.
«Келин экелзем, каргандар
Кедери эт деп не айдар!
Тойго келигер деп жар
Тургуза ла жарланар.
Ада-энеме жарабазан,
Айлыңа ойто апаргайым.
Акту бойыма ачынзан,
Ада жашка каргаткайым», –
Кан-Шиней күлүмзиренет,
Коштой экү бу көнүгет.
Кан-жеерен баш кекип,
Канатту куштый барадат.
От-жеерен чөйилип,
Октый учуп бышкырат.
Очы-Сырга Кан-Шинейге
Омок айдат эрке үниле:
«Кан-Шиней – кару эжим!
Канымла канын тудуш, билерим.
Карыырдын карыганча жүрүмим
Кожо болотонун билерим.
Ада-энене жарабазам,
Акту бойыннан не жанатам?
Таш таштаган жерде жадар,
Кыс барган жерде журтаар.
Кудалаган одус баатыр
Куды сенен чыгыптыр.
Ончозын маргаанда бойын
Очы-Сырга учун жеңдеп салдын», –
Көстөри жылдыстый суркурап,
Көндүгет олор жерине жууктап.
Энчиге алган ак малы
Эзчий анда барадат.
Эдиски үндү жон-калыгы
Эмеш те артпай ууланат.
Оо-боо жетпей жүрүп,
Ончо Алтайы көрүне берди.

Je јеринде амыр эмезин
Једип келип, кайкай берди.
Амыр јаткан эли-јоны
Аайлап болбос табышта болгоны
Айланып јанган Кан-Шингейди
Аайы јок чочыдып ийди.
Кан-јеерен аргымак ат
Кан-Шингейге чикезин айдат:
«Очы-Сырганын јеринде
Оңы јок удап калтырыс.
Орчыланнын үстинде
Ончозын бийлеген Кан-Јудар
Јеристи јуулап кириптир.
Јенүни аларга једиптир.
Кара-Куш адан јарым тынду,
Күчи јетпей жүрген эмтир.
Күчтү камык баатырлар,
Күчтери чыгып, јуулаштыр.
Алмыс-Сарынын черүзи
Акара јок согушкан туру.
Кан-Јудардын кал черүзи
Каран короп астаган туру».
Мыны уккан Кан-Шингей
Ачынбас бойы ачына бербей.
«Очы-Сырга эжим – дийт, –
Ончо јонло, малла арт – дийт, –
Озолоп барып јуулажайын,
Олјо, өлүмнен бу ончозын
Эмди барып аргадайын».
«Јок!» – деп, Очы-Сырга,
Јөпсинбей, кожо барарга
Кан-Шингейге айдат,
Канду јууга шыйдынат.
Каптыргазынан јуу-јөпселди
Кодорып, јазап кийинди.
Кан-Шингейге үйи айдат:
«Канду јуу сакып јатканын
Каным тартып, сес салганын
Көөркий сего айтпагам,
Көндүре бойы билзин деп,

Көп күндөргө санангам.
Айтпаганыма ачынба,
Адыжарга жолымды тутпа».
«Айтканым ук!» – дейле,
Ары болды Кан-Шингей.
Кан-Жудардын кал черүзин
Кырынан кезип баштады.
Ары өдүп чапкажын,
Алтан муннан ажыра кырылат.
Бери өдүп чапкажын,
Бежен муннан белен кырылат.
Кинчеги жок калыктын
Килемжи жок агат каны.
Жуулап келген кааннын
Жуучылдары кайдан оны
Жүректен оңдоп билзин.
Кызыл тынын, жүрүмин
Кысканарын, кичеерин
Кал болуп билбейтир.
Калас өлөрүн сеспейтир.
Кан-Шингейдин черүзи –
Кан-Жудардын өштүзи.
Чымалыдый кыймырап,
Чылазыны жок жуулажат.
Кара куладый чурап,
Кал черүле согужат.
Арслан чылап аңзырап,
Амадап келгенди аңзаартат.
Кийин жандазы амырап,
Катап жууга тартылат.
Жуулашканы жуудан чыккылап,
Жакшы амырап, ойто тартылат.
Кан болзо, курлаага жеткен,
Кижн сөөгн корым бүткен.
Кан-Шингей он жанынан
Кан-Жударды кызып келет.
Очы-Сырга сол жанынан
Ончо кезерин кес жүрет.
Ат үстине ат жыгылат,
Алыптар там казырланат.

Кижн үстнне кжн жадат,
Кнйиктелнп ончозы согужат.
Алты жыл канду жуу
Алтан жылга ол бодолду.
Жети жылга өткөн согуш
Жетен жылга өткөн ошкош.
Көк талай кызарып,
Кжн каныла агат.
Кожого суулар ажынып,
Канга көпшип агат.
Кан-Шнгейдн көрөлө,
Калык-жоны оморкоды.
Тын жокко тын кнрдн,
Такып жууга көдүрнлдн.
Күч жокко күч кожулды,
Куладый жуулажып баштады.
Ой-Очуркан берген черү
Ондо база жууга кнрдн.
Оройтып келген жон күчтү,
Ондоп болбос жууга кнрншн.
Черүле черү чнрежнп,
Чек түгезе кырыжат.
Кезер ле кезер кезнжнп,
Келгендери өлөт, чек кажат.
Арт-учында Кан-Шнгей
Алтайына келген Кан-Жударды
Арка-белинен алып жүрбей.
Акалап женерге учканды
Ай кнрезн андаган эмей.
Арт-учында Кан-Жударды
Арт ташка арта таштады.
Арка-бели анда сынбады,
Алдындаазындый эр болды.
Бери туруп, белден ала койды,
Бертнбегенн жартапды.
Белн, үстн курч таштарга
Бел-арказын сый чабарга
Кан-Шнгей Кан-Жударды
Катап ла көдүрнп бу таштады.

Катап ла тыны үзүлбеди,
Кату сөөги бертинбеди.
Калганчыда, Кан-жеерен ат
Кан-Шинейге шымыранат:
«Кан-Жудардын калтар ады –
Каны агып өлбөс онын тыны.
Канча ла кире согушсам,
Калбакчадан үзүлбейт эди-каны.
Канду-кастак жес-огынды
Капшай божотсон жүк калды.
Кан-Жударла уружайын,
Калапту бойын эмеш тудайын».
Кан-жеерен Кан-Жудардын
Кийин жанынан, тыннан тын,
Келип, тиштеп кайра тартты.
Кан-Шиней канду жес огын
Капшай калтар атка божотконын
Кем де сеспеген жүрбей кайтты.
Калтар аттын кызыл тыны
Кыйалта жогынан үзүлип калганы
Канча жонго көрүне берди,
Калык-жон ончозы сүүнди.
Кызыл каны ончозы шаркырады,
Кара жерге шинип калды.
Кан-жеерен ат Кан-Жударды
Капшай анда божодо салды.
Кан-Жудар эмди болгожын
Калганчы күчин жууп алып
Калып келди Кан-Шинейге.
Кан-Шиней кабыра тудуп,
Көдүрип чыкты оны кейге.
Канча жоны «оойт!» – дешти.
Көнкөрө чачарда, «ме!» – дешти.
Калганчыда Кан-Шиней
Көк кайага Кан-Жударды
Кайылта чачкан эм турды.
Сөөгинен сөөк артпады,
Сөгүлип, сайалып бортылды.
Эргекче эдинен артпады,

Эл санаадан эм ундылды.
Күчсинип келген Кан-Жударды
Кан-Шиней анайда жеңдеп салды.
Канду жуудан арткан черүзи
Кайра жанар аргалу кирези,
Көрүп турза, жок эмтир.
Колго-олјого бойлоры киртир.
Ээчидип экелген албатызы
Эбирип жанар эп-аргазы
Эмди база жок болтыр,
Элге кожулып эм арттыр.
«Кара-Куш адам тирү! – деп,
Кан-Шиней сүүнет анда. –
Алтын-Топчы энем эзен!» – деп,
Акту бойы жүрет сүүнип.
Калыгына калык кожулган,
Калын жонду баатыр болды.
Черүзине черү кожулган
Чын күчтү болуп макталды.
Казыр өштүни жеңерге
Карын үйи болушкан ине.
От-жеерен атту Очы-Сырга
Ондо жуулган албатыга
Жуучыл бала деп айттырды,
Жуулып, оны ончозы мактады.
Кан-жеерен атту Кан-Шинейди
«Капшай оны ал!» – дешти.
«Алганнын үстине канай оны алар?»
Ада-энем, албаты: той баштагар!
Экү бис алыжып салганыс,
Эл ээчидип, мал айдап жанганыс!» –
Анайда калын жон-калыгына,
Ада-энезине айткан турды анда.
Олјого барып божобос Кара-Куш
Ондо жеңил үшкүрди ошкош.
Эки көзи жашталган Алтын-Топчы
Эн ле учында жеңил бу тынды.
Оо-боо жетпей жүрүп,
Ончо жерден жон жуулды.

Одус жылдын ыргалы деп,
Орчыланга жар эм угулды.
Тенис бодолду аражан жулды,
Туулар бодолду эт кайналды.
Күн сүрлү өргөө айылды
Калык анда туткан турды.
Очы-Сыргага ла Кан-Шинейге
Оды өчпөй жатсын дешти көп үйеге.
Кан-Шинейди мактаалайт,
Канча жеңүлерин адаалайт.
«Ала-сары атту Алмыс-Сары каанды
Ала жашта жеңген, – деп айдыжат. –
Кара-өлө атту Кара-Опо баатырды
Канчын жиitte жеңген – деп табыжат. –
Одус баатырды куда тушта
Ончозын жеңген – дежет, – жирме жашта. –
Орчылан үстин бийлеген
Омок калтар атту Кан-Жударды
Одус жакында эм жеңген.
Очы-Сырганы алды» – деп айдышты.
Ончозы одус жылга ыргап,
Онон жандылар жерине таркап.
«Калганчыда Орчыланда
Калык-жон амыр жадар.
Кажы ла жон салымында
Канайда жадарын сананар.
Жөөжө блаажып жуулашпас,
Жөптөжү жогынан жатпас –
Кан төгүжип кырышпас,
Кару жадып, жан блаашпас.
Кайда да жуу чыгарбас,
Калыкты жуула коркытпас –
Качан да, качан да калыкка
Канду жуу болбос жакын чакка!» –
Анайда баатыр Кан-Шиней
Айдарда, укты ончо телекей.
Кай туујым эм түгенди,
Кыскарта айдылган ол эди.
Көпти айдарга келишпеди.

АЙ-МЕРГЕН

Мөнгүн бүрлү мөш агаш
Мөнкү тайга колтыгында,
Жайы-кыжы жажыл, жаш
Жүзүн агаш ортозында
Ак аястын алдында
Алтайда өзөр бу жанду,
Алтайды өткөн бек тазылду.
Алкышту эмтир албатыда,
Алкышту эмтир кайында.
Мөш агаш төзинен
Мөрлү эткен топшуурым.
Калыктын айткан сөзинен
Кайла деген топшуурым.
Жойгон агаш бойынан
Жондоп эткен топшуурым.
Жоннын озогы кайынан
Коолодо кайлаар күүн келди,
Топшуурга үним келиже берди,
Эбире отурган улуска,
Эки кылду топшуурым,
Эмештен де кунукпаска,
Эмди коно кайлаарым,
Баатыр жүрүмин айдарым.
Буурзап мени, балдарым,
Учына жетире угыгар,
Учурын билип алыгар,
Улалтып онон айдарар.

* * *

Үч сүүри мөнгүн тайга
Үч көлди айландыра
Үргүлжинин үч үйеге
Үзүги жок каруулда
Эм турган немедий.
Сүттий ак көлдөри
Сүрнүгип комдол эм жадат,
Күркүреп аккан комдоры

Кулакка солун угулат,
Жайы-кыжы билдирбес
Жажыл бүрлү агажы
Куштарына үн серитпес
Куулгазынду турар болды.
Эл-жонды эбирер
Элчилери көп болгон.
Албатыны айланар
Айбычылары көп болгон.
Актан ак атка минген
Ай-Бадай деп каан киж
Аайы жок карый берген,
Ал санаазы аймап жүрген,
Акты болзо боро деер,
Көкти эмди кара деер,
Көпти дезе ас ла деер,
Асты болзо жок ло деер
Астамдап ол жакшы билер.
Беретеним жок ло деер,
Беретенеер бар ла деер.
Буурзап бергени жок болор.
Бурулап алганы көп лө болор.
Жер үстинде жетен каанды
Жетен жылга жоксыра туткан.
Алтай ичинде алтан каанды
Алтан жылга түреде туткан
Ай-Бадай каан киж
Алтайында журтап жатты.
Одорлу жерде малы көп,
Одын-суулуда жоны көп.
Албатыдан алган үйи
Ак-сур атка минген
Ай-Сулу деп атту болды.
Ай-Бадай ла Ай-Сулу
Алтан жылга бу кожо
Ак-жарыктын алдында
Албатыга жаман айттырбай,
Алкышту жакшы журтадыс деп
Айылдап киргенге айдар болды.

Айылдан чыкканга жакыыр болды.
Анча ла мынча болбоды,
Анайда журтап жаткажын,
Алтан алты жыл короды.
Ай-Сулу деп абакай
Аайы жок оорыды.
Ай ашкан бир танда
Амырын алды жажына.
Аайы жок кородош
Алтайда бу тура берди.
Ай-Бадай каан кородоп,
Айылдан чыкты коркондоп.
Баатырларын алдырды,
Бастыра жонун жууды.
Айландыра ажыктады.
Албатызына кыйгырды:
«Айланайын, Ай-Сулу,
Ада жашка журтайла,
Алтан алты жаш жажайла,
Ак жарыктан ырады,
Адалу уулдарын арттырды.
Эмискен эки уулы
Эм тургуза кичинек.
Энчиликте ады-жолы
Элге угулып жеткелек.
Элчиледип экелер
Энелерис бисте жок.
Айттырып алдырар
Адаларыс база жок.
Башкар жаткан албатым,
Баштанып слерге айдадым:
Ай-Сулунун ай сөөгин
Ак тайганын кырына
Апарып, чектеп сөөктөйин!»
Ай-Бадайдын айтканын
Аайлап ийди анда жон.
Алтындап эткен межикке
Ай-Сулуну салып, эжикке
Баатырлар эмди чыгарды,

Бастыразы эбире курчады.
Калганчызын көргүлөп,
Калык кунугат өткүлөп.
Үч күннин бажында
Үргүлжиге, кыр бажына,
Бай теректин төзине
Барып сөөктөдилер түжине.
Анан ары Ай-Бадай каан
Абакайы жок журтай берди.
Алтан алты жаштан ашкан,
Ар күчи чыгып жүрди.
Одорлуда малы көп,
Ончо жоны өзөт көптөп.
Албатыдан алымдаары астады,
Абакайы жокто ачуга бастырды.
Ат минип ар-албатыны
Айланып көрбөс боло берди.
Эржине минип эм тайганы
Эбирип андабас жанду жүрди.
Эли болзо энчү жадат,
Албатызы болзо амыр жадат.
«Аларымды экел!» – деп, үни
Алдындагы чылап угулбайт.
Айлындагы алтын-мөнүни
Арбындап үстине кожулбайт.
Андый да болзо эр журты
Андый ла куру эм артпады.
Анайда Ай-Бадай каан
Арт-учында сананган.
Эки уулы чыдагылап,
Эр кемине жеткилеген.
Эл-жонды баштагылап
Эм жадарын каан шүүген.
Каан ордына каан болорын
Каан сананат күнүн сайын.
Алтай үстинде алтан каанды
Анан ары кажызы тудар?
Жер үстинде жетен каанды
Жен божотпой кемизи башкарап?

Эки уулдын кажызына
Элди берер жажына?
Күүни башка эл-жонго
Күчи жеткей не каан болорго?
Жаныс карыннан чыкса да,
Жан-кылыгы башка уулдар.
Сагыш алынып чыдаза да,
Санаазы башка карындаштар.
Эр кемине уулдар жедерде
Эрте тагла бир күнде
Экүнин санаазын эм ченеп,
Эртеден билерге шүүди мендеп.
Кара-күрен атты ээртеп,
Кара-Кула уулын миндирди.
Ак-бороны аяыкту ээртеп,
Ай-Мергенди база миндирди.
Алтан башка айдышту жон
Адалу уулдарды уткыылайт.
Жетен башка сөстү жон
Жеткерлүзи кем деп сананат.
Актан ак атка минген
Ай-Бадай каан алдында
Албатызына аярбайт.
Жуук жүректү удура келген
Жонына сөс ол айтпайт.
Эки уулы кийнинде,
Экилези жиит ойинде.
Кара-Кула – жаан уулы
Каан болор күүндү жүрет.
Кичинек уулы Ай-Мерген
Кинчектү санаа жок жүрет.
Ак жалаңда ак малын
Алты айланган көргүлөп.
Жер ле сайын ончозын
Жоктоп көргөн жүргүлөп.
Оноң ары
Ончолоры
Жергележип,
Мендежип,

Жаланла ичкери
Жорттылар.
Жараштыра
Үч аттын
Тибирттери
Торгылып турды.
Жаш өлөңди
Жайа баспай,
Жараш жорго
Jүргүлөп отурат.
Көк өлөңди
Көмө баспай,
Көнү жорго
Көндүгип барадат.
Арт учында Ай-Бадай
Адын кенерте токтотты.
Алтын чүмдү Алтай
Алдында керилген жатты.
«Кара-күрен атту
Кара-Кула уулым,
Кайран бойын
Каан болзон,
Бу ла жаан
Ак жаланга
Нени сен эдер эдин?
Бу карган
Буурыл адана
Буурдан айтсан,
Быжу билейин!» –
Ай-Бадай каан анайда
Жаан уулынан сурайт анда.
Жаактары кызарган,
Жарындары тийишкен,
Көк тенгери чолмонындый
Көстөри суркураган,
Чанкыр тенгери жылдызындый
Чокту көстөри мызылдаган.
Эки көзинин ортозында
Эки журт тургадый,

Эки жарын ортозында
Эки каан журтагадый
Эди-каны жаан уулы
Эбире көрүп айдып турды:
«Кара-күрен атту
Кара-Кула каан болзом,
Кара бажым тирүде,
Калжу күчим кирерде,
Мындый чүмдү жаланга,
Мында амыр жадарга
Жуу-чак көдүрер эдим,
Жуулап үзе бактырар эдим.
Камчыбыла мал айдап,
Кыйгыбыла жон айдап,
Байдан бай жадар эдим,
Бастыразын кулга тудар эдим.
Оштүлөрле жуулажарга,
Оштөп кыра базарга
Сүрекей жараш жалан эмтир,
Сүрекей эптү жер эмтир?»
Кара-Кула анайда
Каруу берди адазына,
Ай-Бадай кааннын көстөри
Анча-мынча жарый берди.
Жаан уулынын сөстөри
Жарамыкту боло берди.
Сүүнчизин чыгара
Сүрнүгип ол айтпады.
Кичинек уулын угарга
Күүни келип сурады:
«Ак-боро атту
Ай-Мерген уулым,
Ай-кулагымды сүүндирип,
Айдар сөзинди бейин айтсан.
Ак-жарыкта каан болзон,
Бу ак жалаңда сен
Буурзап нени эдер эдин?
Бачымдабай, айдып берзен».
Ары-бери Ай-Мерген

Ажыктап турды јаланды.
Адазы айый берген,
Ада сурагын ондоп турды.
Арт-учында Ай-Мерген
Айдып турды бу күүнин:
«Ак-боро атту
Ай-Мерген каан болзом,
Кара бажым тирүде,
Канчын јиит бу ойимде
Кыйузы јок бу јаланга
Кылгалу аш салар эдим.
Канча јүзүн албатыга
Канду чак салбас эдим.
Өргөөлөрдү тургузып,
Өштөтпөй јуртадар эдим
Байзындарды тургузып,
Бай јуртадар ол эдим.
Тилге салар ашту болзын,
Тизе кылайбас кептү болзын.
Тен јиир ашту болзын,
Тен јадар јүрүмдү болзын.
Таш очогы тайкылбазын,
Талкан ажы илден болзын.
Эжигине толо малду јатсын,
Эдегине толо бала азыразын.
Менин санаам андый, ада,
Меге ачынбаар бу мында».
Ай-Бадай каан төмөн көрди,
Отко тийген тос чылап,
Ичи-бууры толголо берди.
Онтузы карс этти.
Андай да болзо, каан киж
Артык эрмек айтпады.
Уур тынып, унчукпады,
Учурын ондобогондый болды.
«Ай-Мерген эм тургуза
Арай эмеш кичинек» – деп,
Ичинде шүүй сокты,
Ичкери түрген эм јортты.

Жапшан бажын жара баспай,
Ат жоргозын араайлатпай,
Ары болуп баргылады.
Өлөн бажын өртө теппей
Өкөрөктөдип баргылады,
Өткөн жолы узундады,
Анча-мынча ой өтти,
Алдында омордын көл көрүнди:
Өнгин көрзө – чап-чанкыр.
Өнөтийин көрзө, канайдар.
Каан адын токтотты,
Карындаштар база токтоды.
Араай соккон эзинге
Араай үсти комдолот.
Быжырайып кезикте
Бар эзинге кыймыктайт.
Эн учында адазы
Эриндерин кыймыктатты.
Ап-апагаш атту
Ай-Бадай каан уулдарына
Аайлап болбос жажытту,
Аланзулу сурагын берет анда:
«Бу чап-чанкыр көлдө,
Буурзап нени эдер эдин?
Жаан уулым, жажырбай,
Жандырзан каруун, жалтанбай».
Кара-Кула адазына
Каруун карузып жандырды:
«Каан болзом, көл түбине
Каандарды чөндүрерим.
Чанкыр суунун алдына
Чачып оморды женерим.
Кара-Кула уулына
Карыкпай бүт жажына.
Көлдү көрзөм, терең де,
Колдорум көрзөн, күчтү де.
Талайды көрзөм, жаан да,
Талайзам, күчим баатыр да».
«Жакшы, жакшы! – деп,

Жаан тынып ол сүүнди. –
Ого сагыш кирген – деп,
Оморкоп ичинде эм шүүнди. –
Эр бойым карыйла,
Эди-каным шүлүреген.
Ээрлү эржине карыйла,
Эм согумтыкка бу жеткен.
Чертки салып андаган
Черттү тайгам кушла бай.
Айа тартып андаган
Алтан өзөк анла бай.
Алтай өткөн албатымды
Аайлап башкарар ол турбай.
Жер өткөн жонымды
Женүлү тудар бу турбай.
Каан ордына каан артар.
Калыкты колго бек тудар», –
Калганчызын анайда санап,
Кичү уулына айдат баштанып:
«Ай-Мерген, сен айтсан, –
Акту санаан жажырбазан,
Бу көлдө нени эдерин?
Буурдан айт, билейин».
Кичү уулы айдат:
«Каан ла болзом, ада,
Кылынар эдим мынайда:
Көл суузын ак жаланга
Субактап агызар ол эдим.
Сугарып, ашты албатыга
Сумалдап соондо берерим.
Сай таштарлу жерлерди
Санаа жеткенче сугарарым.
Жараш жүзүн чечектерди
Жайылтар жанду болорым.
Көк кумакту чөлдөр
Көк өлөңлө бүркелер.
Каан болзом анайда
Кылынар эдим мен, ада».
Каан каран ачынганын

Кажы да уулына айтпады.
Кичинек уулынын айтканын
Кинчек деген болбайсын.
Кылга өлөн
Кыйа баспай,
Анан ары
Жорттылар.
Кемзи де унчукпай
Көндөлөн
Жортуп отурат.
Амыраарын
Ундыдылар.
Ак тайгазына
Ууландылар.
Оо-боо жетпеди,
Ого једип келгиледи.
Једип, көрүп тургажын,
Јаан тайга болгожын
Јажын-чакка јажыл бүрлү,
Јайы-кыжы ол сүрлү
Јаш агашла бүркелтир.
Эбиреде агаштар
Эзинге шуулайдылар.
Куштар үни серибес,
Кара агажы бүр селибес
Күлер јаан тайга турат,
Күркүрөп, суулары агат.
Тудуш кара бу агашты
Туштаган куш ажыра учпас.
Тайга, суузын эмди көрүп,
Талайып колын көдүрүп,
Ай-Бадай каан уулдарынан
Анда сурайт араайынан:
«Кара-Кула, каан болзон,
Күлер тайга агажынан,
Күүнин келзе, озодон
Күүнзеп нени эдерин, айтсан?»
Саат өйди өткүрбей
Санаазын айтты түргендей:

«Каан болзом, ада,
Кара агаштан мында
Каандарла жуулажарга,
Канча јонды бактырарга
Ок-саадактар эдер эдим.
Орчыланнын ичинде
Ол тушта кемзи де
Кыныс эдер ўни јок,
Кызыл тыны баазы јок
Калык-јон тудар эдим,
Калапту каан болор эдим», –
Анайда јаан уулы
Адазына айда салды.
Кемзинери јок болды,
Кезер болор күүндү болды.
Кичинек уулга суракты
Каан берерге болбоды,
Кара-Кула токтоордо,
Капшай айтты ол ондо:
«Јык өскөн бай агаштан
Јыгып, өргөөлөр тудар эдим.
Јапашта јаткан калыкты
Јаттыргызар эдим олордо.
Көк талайды кечерге
Кемелер эдер бу эдим.
Көп каандарла билижерге,
Көнү тил тудар эдим.
Канча каанла кырышпай,
Карузып јадар ол эдим.
Бой-бойын билижер,
Бой-бойына бүдүжер
Кереес јакшы ой керек,
Керсү јакшы јүрер керек», –
Анайда Ай-Мерген
Адазына айдып берген.
Айткан сөсти угала,
Адазы сурайт тургуза ла:
«Амыр јадарын јаратпай,
Алкы бойынды амыратпай

Жуулап келгенди канайдарын?
Жуулашпай канай отурарын?»
Кезем сурактын каруузына
Кемзинбей айтты адазына:
«Жон жуулаарга келгенди
Жолго чыгып уткыырым.
Жөөжө аларга иженгенди
Жөптөжү жогынан таныырым.
Базынып келген оштүнин
Бажын кезип будына саларым.
Бурулап келген күлүктин
Будын кезип бажына саларым.
Амырысты бускан деп,
Албатым амыр отурбас.
Энчүни эм үскен деп,
Эл-жонум энчикпей артпас.
Тен туруп чыгарыс,
Тен жеңдеп аларыс».
Кичү уулынын айтканы
Калганчыда адазына
Кару, жуук болгоны
Көрүне берди анда.
Уулынын бу айтканына
Улу каан сүгүнди.
Ачуркаган ол санаазы
Анда жарып чечилди.
Тоқыназы жок санаазы
Торт учында жайымжыды.
Эрдин соок чырайы
Эрий түшти бу жагы.
Ол бойынча Ай-Бадай
Омок анда айткан турбай:
«Айлы-журтыска жанактар,
Амыр, жакшы жадактар».
Эржине чылбырын
Эбире тарттылар.
Энчү журтын
Эмди көстөдилер.
Бүрлү өлөңди

Бүрте баспай
Баатыр аттары
Барып жадат.
Куйушканнын
Күмүш чүми
Шыныражып
Келеедет.
Аттардын
Тибирттери
Алтай үстин
Торгылтат.
Көк өлөңди
Көмө баспай
Көнү жортуп
Келгиледи.
Жаш өлөңди
Жайа баспай
Жаткан жерине
Жанып келдилер.

Айлар ээчий айлар өтти,
Жылдар ээчий жылдар түгенди.
Ай-Бадай кааннын кара чачы
Ай чогындый кажайа берди.
Куулы чылап тиштери саргарды,
Коо бели кадып коркойды.
Өзөр күндери астады,
Өлөр конокторы жууктады.
Омок тужы жоголды,
Онту, калак тыныды.
Жүс жашка жеде берди,
Жүзинде чырыш көптөди.
Өспөзін эм биллип,
Өлөрін эм сезип,
Ай-Бадай жүк арайдан
Адын ээртеп бу минди.
Эки уулын ээчидип,
Эли-жонын кериди.
Ак малды аяктап,

Албатыны көргүледи.
Калганчыда тура тўшти,
Кату сурак уулдарына берди:
«Кара-күрен атту Кара-Кула,
Каан ордына каан болзон
Кыймырап јаткан калыкла
Күүн табынла нени эдер эдин?»
Кара-Куланын көстөри
Кандалып анда чагылышты.
Кабактары јуурылып,
Катуун тартынып, унчукты:
«Азыраган адам, каан болзом,
Албаты-јоннон черү төзөп,
Јер үстин јуулаарым.
Јаан согуш чыгарарым,
Бастыразын бактырарым,
Ончозын олјолоорым».
Ай-Бадай каан унчукпады,
Анан тын тыныжы буулды.
Көстөринде күн чогы
Көрүнип эм ойнобос болды.
Карануй, сүүнчи јок,
Көргилейт озор өчөмик.
Колдорында күч билдирбейт,
Кејирден кезедү де чыкпайт.
Кезедип айтканы угулбайт.
Кичү уулынан араай сурайт:
«Каан болзон сен, Ай-Мерген,
Калыкла нени эдер эдин?
Капшай айтсан бу меге,
Кулактарым сүүнзин үргүлјиге».
Көстөри тан чолмондый
Кичү уулы Ай-Мерген
Калганчы берген суракка
Каруу берди эм түрген:
«Јүзүн укту калыкты
Јакшы амыр јатсын деп,
Јангыс ол суракты
Јажына некеер эдим» – деп,

Ай-Мерген карындажына,
Адазына айтты мендеп.
Адазы эрмек айтпады,
Ала көзине кан чагылды.
Эки уулынын санаазы
Эки башказын билип алды.
«Өлүп калзам бу экү
Өштөжип жадар бу күүндү,
Жаңыс жерге жадып албас,
Жаан чак көдүрөрдөн айабас.
Кырлу жууда жаткылаар,
Калыкка чакпырт башталар» –
Анайда карган сананды,
Адынын оозын бура тартты,
Жери-журтына келгиледи,
Жон-калыкка жар эткиледи:
«Кара-Кула ла Ай-Мерген
Кижин алгылап, той эдер!
Карган, жаш улус түргөн,
Капшай жуулзын!» – дештилер.
Жаан уулынын тойы
Жети күнгө улалды.
Кичинек уулынын жыргалы
Алты коноло, токтоды.
Жыргалда жаткан жонун,
Жиркиреп жаткан албатызын,
Жаланда турган ак малын,
Жараш бүткөн кеен Алтайын
Жарым тынду Ай-Бадай каан
Жарымдай эки уулына
Жарып берди эки башка.
Тогус күннин бажында,
Тыны үзүлүп, адазы божоды.
Жыргал көргөн калык-жон
Жык ла болуп, үн чыгарбады.
Ай-Бадай кааннын өлгөнүн
Ачуга түжүп уккулады.
Күчин жидирген албаты
Кунукка бачым баш салбады.

Ончолоры ачу үшкүрип,
Ол каанын сөөктөди үйдежип.
Актан ак адын кожо
Анда сөөккө салдылар.
Ак малын чубада айдап,
Албатызын чога баштап,
Кара-күрен атту
Кара-Кула жаан баатыр
Кижиге көрбөөн жер көстөп,
Көчүп ийди көндүгип.
Турган изи артып калды,
Барган изи жок болды.

Ай бажы айланып өдөт,
Жылдар дезе жылыжып өдөт.
Ай-Мерген Ай-Кааннын кызыла
Амыр энчү журтап жадат.
Чөл жерлерге суу агызып,
Чөп-өлөнгин өскүрип турат.
Өскө каанла таныжып,
Өштөшпөй амыр жадат.
Одорлу жерде жүзүн малы
Одор жеткенче жайым жүргүлөйт.
Одынду жерде жүзүн калыгы
Одын артыгынча амыр жаткылайт.
Ак жалаң жерлерде аш
Анканынан ажыра бүдүп турат.
Албатыда кем де жыланаш
Ада-энеден жокту базышпайт.
Суу жок чөлдөргө жоны
Субактап суу агызат.
Ай-Мерген коркышту оны
Акту күүнинен жарадат.
Арыскан жаан тайганын
Агажынан керептер ол эдет.
Алтайы ыраак каандардын
Алтайына жорыктап жүрөт.
Жыда тудунып жуу баштабас,
Жөөжө блаажып согушпас.

Бой-бойына кара сананбас,
Буудакка түшсе туура калбас.
Анайда ол алтан каанла
Акту куучындажып арттыр жажына.
Жер үстинин жетен кезериле
Жеткер этпеске жөптөштир.
Албатызынын бажын билип
Ай-Мерген анайда жатты.
Ак малын байыда өскүрип,
Алтайында амыр журтап жатты.

Анча-мынча жылдар өтти,
Алтай ичи селес этти.
Оо-боо жетпеди,
Орчылан ичи күзүрөй берди.
Кандый табыш болотон деп,
Каалганы ачып, Ай-Мерген
Ак өргөөдөн чыкты мендеп,
Айландыра көрди эм түрген,
Ак аястын алдынан,
Ак булуттын бойынан
Каргаа бодолду куш түшти,
Келип түжеле, кокпос этти.
Кара-күрөң ат боло берди.
Кижини үниле эрмектенди:
«Ээ – дийт, – Ай-Мерген,
Эмди акан түбекке кирген.
Сенен ле айрылып барала,
Санаазы онын кубулган.
Чымалыдый көп жоннон
Черү төзөп амадаган.
Алтай үстинде алтан каанды
Алтайы суула жуулап баштаган.
Жер үстинде жетен кезерди
Жери суула жендеп жүрген.
Жыш агаштан агаш артпады,
Жаалар эдип кыра кести.
Жажыл өлөндү жалаңдары
Жаза куугарып үрелди.

Терен түптү көлдөри
Түбине жетире соолып жоголды.
Тенериге түртүлгөн туулары
Турган ла жерине сайалды.
Амыр жүргөн аңдары
Алтайын таштап качкылады.
Агашта отурар куштары
Агару тынына учкулады.
Арт учында Кара-Кула
Арслан-каанла кабышты.
Алтан жыл тудужат,
Алтан жыл базыжат.
Жетен жыл жендежет,
Жетен жыл күрежет,
Кемзи де алдына түшпейт.
Кемзи де тынын үзүшпейт.
Тен-туннан жуулажат,
Тегележип, сүмелү жыгыжат.
Арт учында Кара-Куланын
Арып чылаганын билдим,
Жаңыс карыннан жарылып чыкканаар,
Жаңыс аданын уулдары болгоныгар,
Жаңыс акан жендиртип өлзө,
Жаңыс бойына женү де болзо,
Жер үстине сеге жүрерге
Жакшы болор бо үргүлжиге.
Кара-Кула өлөринде
Карам жок по бу сенде?
Кара жаман сананбай
Капшай болушсан аланзыбай.
Акана болужар ол болзон,
Ак-боронды түрген ээрте,
Артык ой жок, оны ондозон!» –
Анайда айдат Ай-Мергенге.

Алтын үйгөн ала койып,
Ай-Мерген бу баатыр
Ары-бери силке тартып,
Ат чакыга кагып ийди.

Ак таскылдын бажынан
Ак-борозы тўжўп келди.
Аланзыжы јогынан
Айыл эззинен сурап, киштеди:
«Азыйдан бери эзен уклаан
Аканга килеп болужарга ба?
Алтай тўбинде Арслан-каан
Акалап учында базарга туру ба?
Кара-Кула аканнын
Кара каны акканынан
Канча кўн өдө бертир,
Кара-кўрен орой келтир.
Кызыл тыны ўзўлбейтир,
Кыйнадып јаткан ол эмтир».
Мыны уккан Ай-Мерген
Мыкыннан колын тўжўрди.
Арташ ээрди эм тўрген
Ат арказына ээртеди.
Алты колон бек тартылды,
Айылга кирип, каганчыларды
Арка-белге кийе тартынды.
Атса јаспас ок-саадакты
Анда база ала сокты.
Айга мизи мызылдаган
Алтын сапту ўлдўзин алды.
Кўн чогына јалтыраган
Куйагын тўшкө туй салды
Ары болордын кажы јанында
Алган ўйи – Ай-Кааннын кызы –
Ай-Јалакай айдып турды:
«Арслан-каан – казыр каан,
Ал санаазы балкаш ошкош.
Акан учун качан согушсан,
Айтканым ундыба, Ай-Мерген.
Ыраак јерге барала,
Ырызын ычкындын, јуулажала.
Кара бажынды бастырба,
Кайра јолынды ундыба.
Кара-Кула аканга

Канча кире болушкайын ла» –
Энеден эрке Ай-Жалакай
Эки көстөн јаш ычкынды.
Эки алаканын чабынбай,
Эзендежип, артып калды.
«Ас ла салза, алты јылдан
Айлыма айланып јанарым.
Торт ло удазам, тогус јылдан
Төрөл јуртыма бурыларым.
Јон башкарган јаандарым,
Јазап угыгар јақылталарым:
Јоныма јуу киргежин,
Јалтанбагар, соғужыгар.
Бажыгарды белен тудуп,
Бажырып јада бердигер.
Базынып келгенге бүдүп,
Бастырагар багынбагар» –
Анайда сөзин Ай-Мерген
Айда салды курч, мерген.
Ат чакыга базып келет,
Ат тискинин чечип ијет.
Чой үзенини чөйө тееп,
Чеп-чек адына минет.
Алып күчтү Ай-Мерген
Ары болуп јүре берет.
Айлы-јурты артып калат,
Аткан октый барадат.
Киреледип браатса,
Кускун учпас
Кумак чөлдөр
Кере чөйилген,
Көскө көрүнет.
Салкын кептү бараатса,
Саңыскан учпас
Сары чөлдөр
Суй чөйилген
Соок көрүнет.
Јажыл јерле баратса,
Јаш өлөнди

Жайа баспай
Жараш јорго
Јелдирип отурат.
Көк өлөңди
Көмө баспай,
Көнү јорго
Көндүгип турат.
Эрјинеде сооду јок,
Элес эдип барадат.
Эр бойында үйде јок,
Эзин кептү барадат.
Кара-күрен ат болзо,
Карарып алдында көрүнөт.
Ак-боро эрјине болзо,
Артпай кийнинен көндүгөт.
Јаан, јаан сууларды
Јалду ады кечире калыйт.
Бийик, бийик тууларды
Бу борозы ажыра калыйт.
Аң жүргөн аркалар
Алдында ла арт калат.
Эл јуртаган талалар
Эм өзөктө көрүн калат.
Кыш келгени јакада
Кар түшкеннен билдирет.
Жай келгени јарында
Јаңмыр суузынан сезилет.
Бир де эмеш токтобой,
Барып јадат Ай-Мерген.
Эмеш амырап ол албай
Элес эдет эрјинези.
«Акыр, баатыр Ай-Мерген,
Аканды сеспей өдө бердис.
Адыңды буры бу түргөн,
Ай, кайттыс?» – дейт Кара-Күрен.
«Озо бараткан сен кайттын?
Ончозын билер сен кайттын?» –
Ак-боро айда салды,
Ай-Мерген кайра бурыды.

Кайра келип көрөтөн болзо,
Канча айлар ажыра
Кара-Куланы Арслан-каан
Кыйын-шырага артыгынча
Кыйнап жаткан болуптыр.
Кызыл канын эмештен төгүп,
Кинчектеп турган бу эмтир.
Ай-Мерген ак-бородон
Анда тўжүп, коркордон,
Там ачынып, өштүгө
Тургуза ла барды ўстине.
Арслан-кааннын жаагына
Алаканла салган бу турды.
Алдында жаткан аказына
Айдары жок килеп, ачынды:
«Кара-Кула – баатыр кижини,
Каныркак сендий ол эмес.
Калык-жонды башкарган кижини,
Калак сендий баатыр эмес,
Кўрежер кижини тапкан турун,
Кинчектеп, кыйнап жадырын.
Кайда сенин баатыр кўчин?
Кабыжып, меге жедер бе кўчин?
Кара-Куланын карындажы эдим,
Кўчим чыдажар, болушка келдим!
Соғужар болзо, соғужалы!
Соондо көрөли, кемнин шоры,
Кемнин мөри, ырысту жолы,
Кемнин болор жөнүлү мары!
Ак-боро атту Ай-Мерген эдим,
Акамнын өчин аларга келдим!
Санаалу болзон, билип ал,
Саазынду болзон, бичип ал!» –
Ай-Мерген казырын тартынды,
Арслан-каанды база тажыды.
Жаагына изү суу урулгандый,
Жаан салган оттын козындый
Изүден изү боло берди,
Изү тарыйын тура жүгүрди.

Кайын тостый бир кугарды,
Кара көмүрдий бир карарды.
Арсак мистү үлдүзин алды,
Ачу-корон бу кыйгырды:
«Ак-боро адын ат па ол!
Арып өлгөннин терези турбай!
Ичиндеги курсагы курсак па ол?
Ириген суу, жажыл жин турбай!
Ай-Мерген баатыр туру ба?
Ады ла баатыр, кижн сомы турбай!
Кара-Куланын карындажы ба бу?
Карарып турар көлөткөзи турбай!
Өлөр менин тынымды,
Өзөр менин жажымды
Сен, сокор, көрөр болгон бо?
Сен, түлей, сезер болгон бо?» –
Арслан-каан анайда айдып,
Ай-Мергенди сокты талайып.
Арзак мистү болот үлдүзи
Анда сынды агаштый үзези.
Болот мистү узун жыдала
Бого ло сайып өлтүрерге жадала,
Мыска баскандый мыйырылып жыгылды,
Мында магы базылып жылыйды.
Тогус чардын чий терезинен
Толгоп эткен бек камчызыла
Жалмаш эдин жара согорго
Жарс этире соккон бойынча,
Жалманынан бар жыгылды,
Жакшы ады анда жылыйды.
Ай-Мерген онын алдында
Ары-бери кыймык этпеди.
Тенери чилеп күзүрт этти,
Темир кептү шыгырт этти.
«Үлдүзи жокты үлдүлебезим,
Үлүүнди мен сеге берерим.
Жыдалуны жыдала сайарым,
Жыдазы сынза, колдоп тударым».
Анайда ачу кыйгырып,

Ай-Мерген турды жыдазын алып.
Арслан-каан жаңы билинип,
Алтан кулаш жыдазын көдүрүп,
Арслан кептү чурап келди,
Ай-Мергенди сайып ийди.
Болот мистү жыдазы
Бого ло мыйрылып сынды,
Түзеткендий аргазы жок.
Тудужар деп сананды омок.
Жаан баатырдын жаказынан
Жалтанбай келип тутты.
Бир колло курлаазынан
Бектеп келип капты.
Көө тоннын жаказы
Көндүрө тиле жыртылбады.
Кабыра туткан курлаазы
Капкыш колына батпады.
Жаан бүткен баатыр эмтир,
Жаба базары күч эмтир.
Бөкө бүткен кезер эмтир,
Бүктөй тудары күч эмтир,
Экү экчежип тудужат.
Эргекчеден эди үзүлип чачылат.
Кабыра тудужып чачыжат,
Калбакчадан каны тамылат.
Кыйылып тындары үзүлбөйт,
Кыйгы-калак көдүрилет,
Кара жер казылып жадат.
Кайа-таштар оодылат,
Көл-талай суулары
Көдүрилип жарадынан ажынат.
Жүзүн чечектер онго берди,
Жүзүн көрүшпөйт ончо калык.
Түш дезде, түн болот,
Түн дезде, түш болот.
Айдын, күннин жарыгы
Аайы-төйи билдирбес болды,
Жер тоозыны кейге чыгат,
Жерге ойто шинип жадат.

Арслан-кааннын күчи
Алдындагызынан көптөп турды.
Ай-Мергеннин баатыр күчи
Айрылып, жоголып тургандый болды.
Жер тайанары көптөди,
Жен жастанары жууктайт ошкош.
Арт-учында Ай-Мергеннин
Ак-борозы једип келип,
Ай-кулакка шымыранды:
«Арслан-кааннын тыны
Арказында кара менде.
Арказына оны јыгала,
Ары-бери көксин јыш.
Ол ло тушта мен јарылар,
Ончо каны анда агар.
Арслан-кааннын тыны
Анда болгонын билип алдым». –
Анайда ак-боро
Ай-Мергенге айдып божойло,
Ары болуп сурт этти.
Аргалу өйдө Ай-Мерген
Ал-камык күчин тартынды.
Арслан-каанды тегеледи,
Арка-белин јерге чачты,
Ары-бери јыжа тартты.
Аркада мен јарылды,
Айдары јок кан акты.
Адылып аккан кызыл кан
Ат капталына једип-јетпейт.
Эжилип акканы тирү кан
Ээр кажына једип-јетпейт.
Арслан-кааннын ады болзо,
Анда јал жастанып јыгылды.
Ак-боро мантап келди,
Ай-Мергенге сүўнип айтты:
«Жер үстинин јетен кааны
Јендеп болбос каан базылды,
Алтай үстинин алтан кааны
Акалап болбогон каан јыгылды.

Эбиреде јон јуулып,
Эр јажына сеге мак дежет.
Айландыра калык келип,
Ада-чакка быйан јетирет.
«Ай-Бадај кааннын Ай-Мерген уулы
Ады-чуу чыккан эр дежет.
Ай-Сулунун эрке уулы
Ада-чакка коручы» – дежет.
Је јон јыргалы үзүлди,
Јерден Кара-Кула турды.
Карындажына алкыш айтпай,
Карызына келип үлдү чапты.
Өлүмнен айрыган учун
Өмөлү жүрерин ундып салды.
Кара-күрөң ады ачу
Казалада мантап киштеди.
Эзинин кылыгын кайкады,
Эзин кептү мантап келди.
Ай-Мерген билингелекте,
Аказы болгон Кара-Кула
Јангыс карыннан чыкканын,
Јангыс аданын уулдары болгонын
Ундып салган немедий,
Уур айалгада болгонын,
Өлүмнен чек айрылганын
Өнөтийин ундып салгандый
Өштүгө бодоп Ай-Мергенди
Өштөп келип тудужа берди.
«Канайып тураар, Кара-Кула?
Канайда карындашты ундыдаар?» –
Кайкап сурайт Ай-Мерген,
Күчи чек анда түгенген.
«Карындаш па сен, күчүк, –
Кара-Кула огырып, айдат. –
Арслан-каанды бойым ла јенип,
Алдыгы ороонго кептей чабар эдим» – деп,
Айдып турды аланзыбай.
Алтан јылга тын согуш
Аайы јок улалган болтыр.

Јетен жылга тартыжу
Јер үстинде өдүптир.
Јерге кемизи де жыгылбайт,
Јенижерге экү жүргилейт,
Акалажарга албадангылайт,
Акалап кемизи де јенбейт.
Суу-талай канла агар болды,
Серигип токтоор арга јок болды.
Кайа-туулар јемирилет,
Кара тобрак эжилет.
Јалан, өзөктөр казылат,
Јалан ла согуш улалат.
Катап ла катап карындаштар
Кабыра келип тудужат.
Кайа-таштар оодылат,
Кумак болуп эжилип јадат.
Јер-тенери силкинет,
Јангыс тобрак эжилет.
Ан болзо, чаабын таштайт,
Ай канатту куштар уйа салбайт.
Кара-Кула амырап алган,
Кара күчи үзе чыкпаган,
Ай-Мерген карындажын
Ары-бери экчеп турбайсын.
Акалу-ийиндүнүн согужы
Алтан каанга угулды.
Јаан аказынын огырыжы
Јетен каанга торгылды.
«Эненин тас кардынан
Экү чыккан эмес пе?
Экү јангыс ададан
Эр болуп бүткен эмес пе?» – дежет.
Билер улус каткырыжат,
Билбес улус кайкажат.
Башка каандар согушпаста,
Бу карындаштар јуулашта.
Кара-Куланын күчи
Кайдан да кожулат.
Карындажынын күчи

Кайдаар да жылыят.
Жастыра тудары да бар,
Жыгылары да көптөп турар.
Кара-Куланын азулары
Кылайыжып кыжырайт.
Күчи көптөгөнин билип,
Күзүрөп айдат бийиксип:
«Кара чымалыдый малын
Күдүүзин ундып, айдадар.
Суу сайынды албатын
Суй айдадып алдыртар.
Өлөр алдында ой бердим,
Өөркөбөзүңди билерим,
Аканды калганчыда көр,
Ат кылынды тынын өчөр.
Чычакайча мойнын сынаар,
Чын, эмди сеге не сананар?» –
Кара-Кула анайда
Карындажына айдат анда.
Ай-Мерген калганчы күчин
Арайдан ла жууп, унчукты:
«Ака деп өштү колынан,
Аргадап алдым, сананзан.
Өскө кааннын жуузынан
Өлөрүңди эмди ундыган.
Өлгөн жерде өлгөн дегей,
Өскөн жерде өскөн дегей.
Барган тушта барган болзын,
Бажы анан жайралзын.
Ийним деп килеген болзон,
Ичип алайын соок суудан.
Алты уурт суу ичейин,
Албаты-жонунды көрүп ийейин».
«Сенин бу ла жайналган,
Сурагын, жазап уксан,
Ончозы менен камаанду,
Оны билерин бе, жазап онду?» –
Кара-Кула кизирт этти,
Карындажына «ич!» деди.

Ай-Мерген артык сөсти
Аказына айтпас деп шүүди.
Алты уурт суу ичти,
Арка-бели жарый түшти.
Албаты-јонды эбире көрди.
Ал-санаазы көөрөй берди.
Алкы-бойына күч кожулды,
Арыган сыны амыр алды.
Арка-белден бек тударга,
Акалап бой-бойын базарга
Акалу-ийиндү катап ла
Арка-белден кабышты ла.
Эки туунун ары јанынан
Энчейижип алышты јардынан.
Туткан, тарткан јеринен
Тудамчадан эт үзүлет,
Капкан, кыпчыган јеринен
Калбакчадан кан төгүлет.
Как кайалар оодылат,
Көк кумак болуп артат.
Кату јер казылат,
Кажык-балтыр бадалат.
Агын суулар јарадынан
Ажынып агат тескери.
Эки баатыр соғужынан
Эли ырбайт ары-бери.
Ай-Мергеннин эди-каны
Айдары јок кызыганы,
Кезе тудары быжу болды,
Калай тудары астады.
Кара-Кула јер тайанары
Катап ла анда башталды.
Ай-Мергеннин тудары
Аланзу јок тын болды.
Јер тайанары јоголды,
Једип тудары тындыды.
Јажыл өлөндү јалан јер
Јангыс ла тобракла эжилер.
Кандый өй келген деп,

Калык кайкайт түймеелеп.
Карындаш тудары быжу –
Кайкаарың, чын тартыжу!
Аказы тудары калай –
Аланзыырың, кайткай?
Кара-Кула јулкас тудуп,
Јаакты јолдоп тер агат,
Јаныс ла суузап турат.
Көкси кургап, суузаганы,
Көзи неме көрбөй турганы –
Кемге ле эмди көрүнөт,
Кемди де мында сүүндирет.
«Амырап алайын эмеш – деп, –
Аказы сурайт јайнап. –
Тынып алайын эмеш» – деп,
Тынастап турат тардандап.
Бу өйдө албаты-јонды
Бу экү чек ундыптыр.
Бар, јок буруларды
Бойлорына тен алыптыр.
Эки баатырдын аттары
Ээлерине мында болушпайт.
Кара-күрөңнин туйгактары
Кату јерге бадалбайт.
Окыранып киштегени
Орчыланга угулбайт.
Оозыла тынып, тиштегени
Оны јок тоозын турбай.
Ак-боро ат болгожын
Айландыра шиндеп ол јүрөт.
Туйгактарынын табыжын
Түни-түжи тибиредет.
Көрүп эмди жүргежин,
Көрүлгенин кайкап жүрбөйзин.
Тебеелү мал тебеезин таштап,
Түни-түжи жүртир мантап.
Тергелү јурты тергезинен
Тенип, теерип билдирбезинен
Јер сайын таркаптыр,

Јеринде ас ла артыптыр.
Озогызынан онду деп,
Оны канай эм айдар.
Эртенгизинен эн артык деп,
Эртелеп чыгара канай айдар.
Ай-Сулу энем болгон деп,
Акалу-ийиндү эм сананбайт.
Ай-Бадай каан адам болгон деп,
Айдып олар эске албайт
Тон топчызы үзүл чарчайт,
Тон өткүрө сербий чачыжат.
Тын јеткенче тын кармаалайт,
Тыннан ойто тудужат.
Бир ле күн Ай-Мерген
Бар күчиле Кара-Куланы
Көк тенериге чек көдүрген
Көндүрө чачарга белен болгоны
Албаты-јонды сүүндирди,
Амадулу јүрүмге ижендирди.
Көк айаска көдүрерде,
Көк булутка көмүлди.
Ак айаска ал чыгарда,
Ак булуттан көрүнбеди.
«Ак јарыктын үстине
Ак санаалу јадарын ба? –
Айса бу Алтайдын ичине
Албатыга амыр бербезин бе? –
Карындажы Ай-Мерген
Кара-Куладан эм сурайт.
Је санаазы чыга берген
Јаан аказы унчукпайт. –
Јок туру, кара сагышту ака,
Јонго јаман айттырбаска
Кара канынды агыспазым,
Кызыл тынынды кыйбазым.
Кайтса да, јангыс эне-аданын
Карузып азыраган балдары, ундыдын!
Мен ундыбагам, је јаманынды,
Мени өлтүрерге јүрген сагыжынды –

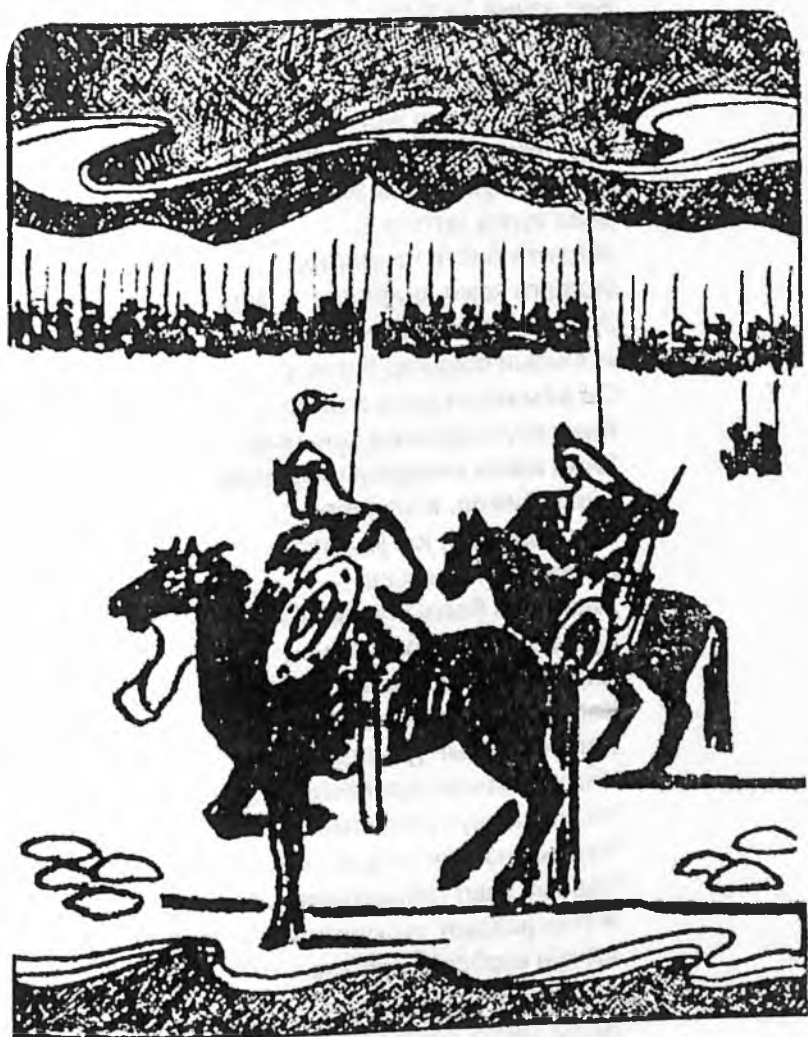
Ончозын билерим, таштап јадым.
Оогош то болзо, күчимди бил жадым,
Јер кадынын јети кадына,
Тобрак кадынын тогус кадына
Кептей сени какпазым,
Карындаштар өлүшкен ат чыгарбазым.
Калыктын адын каткыга салбазым.
Јөптөжип айрылыжар эп бар,
Јөмөжип јадар јүрүм бар.
Озолодо не болорын кем билер,
Озодс мындый болгонысты кем некеер?
Катап некезен – кызыл тынын
Калыкка, меге үстүрип аларын.
Төгөттий кара санаан
Төчи чыкканнан кичинек болзын.
Башка да јадарга сен сананзан,
База јонло, менле уруш болбозын».
Анайда айдып, Ай-Мерген
Аказын јерге тын чачты.
Кызыл тыны үзүлбеген
Кара-Кула кайкап чыкты:
«Мени өлтүрбеске бе?
Меке, төгүн неме бе?»
«Јок!» – карындажы айтты,
Јыда, үлдүзин ого јалатты.
Катап ок-саадакты
Кожо чыккан карындашка,
Тым јаткан калыкка
Темденип көдүрбес сөс айттырды.
Коско кызыткан үлдүнин
Курч мизин јалатты.
Кара-Кула көзинин
Кара суузын ычкынды:
«Катап сенин јерине,
Кожо чыккан бу сеге
Үргүлјинин үргүлјиге
Үлдү, јыда көдүрбезим,
Үлү аларга келбезим.
Тынымды үспеген болзон,

Түрген мени божотсон .
Адыңды мен адабайын,
Алды-кийнинди кечпейин» –
Анайда Кара-Кула
Анда тизеге отурала
Ай-Мергенге жалынды,
Ары болорго бачымдады.
Жан ла деп Ай-Мерген
Жаан аказына айдарда,
Кара-Кула тура жүгүрген,
Кара-күренге минерге мендеген.
Кара-күрен ачу бышкырды,
Кап туура базып, ачынды:
«Арслан-каанга табарып,
Артык күчтү болбогон,
Албатынды кырдырып,
Алып адын жоголткон .
Кулун тужым кирерден
Куйрук, жалду адын мен.
Кунан күчим кирерден
Көс одынды койлогон мен.
Өштү тынын үс жадарда,
Өчин алар ийнилү деп,
Ыраак жаткан Алтайда
Ынаарлу өзөккө мендеп,
Ай-Мергенди экелгем,
Арсланды женер деп бүткөм.
Ол ижениш бүтти,
Ол өйдөн санаам өчти:
Өлүмнен айрыган ийнинди
Өлтүрерге сананган бүдүжинди!
Жуулу чыккан жерине
Жою жан, иженбе меге.
Минерге сеге ат болбозым,
Мал, куштын ортозына жүрбезим.
Көк тенгеринин түбине
Көк жылдыс болуп турарым» – деди.
Акту кара-күрен эржине
Анда жууктайт ак-борого,

Ачынбай айдат ого:
«Эрлер болзо, эне-ададан,
Эмди эки башка баргылады.
Экү бозоос – эрине малдан,
Экү айрылыжар ой келди.
Ай-Мергеннин антыгарлу
Ак-боро најызы сен.
Баатыр сен танылу,
Барып јадым үргүлжиге мен»,
Ак-боро эрине
Кару сөс айткалакта,
Кара-күрен силкинеле,
Көк тенериге учты анда,
Тепкен јери артып калды.
Тенериге јылдыс болуп чыкты.
Кара-Кула кара јойу
Кайра јерине бу басты.
Канча бар калык, черү
Кийнинен барбай, артты.
Кара-Кула кайа көрөт,
Көлөткөзи ле көрүнөт.
Карарып турган Алтайына
Кара јаныскан јанды бойына.
Ас-мас албаты арттыр,
Ак малы астап калтыр.

Ай-Мерген ак талайга
Ай кеберин, колын јунды.
Арга-күчи улайга
Ар сынына кожулды.
Ак-борого јууктай базып,
Арка-сынын таптады.
Јүс-коңжоорын эркелеп,
Јал-қуйругын сыймады.
Ак-боро бажын кекип,
Ак талайдан тынып ичти.
Ару јаланга керилип,
Ары-бери анданып ийди.
Согуштан коркыган калык

Сагыжы жарып жулдылар.
Ай-Мергенди ал-камык
Албаты анда мактайдылар:
«Канча үйеге эл-јонды
Кинчектен, олјодон айрыган.
Ай-Мерген деп ады-јолынды
Ада чакка ундыбайтан
Албаты бис!» – деп айдышты.
Анан ары жангыс јерге,
Айлу-күндү күрееге
Бого олор жуулышты,
Чур-чуманакты токтотты.
Ай-Мерген ак-борозына
Анда минип, ончозына
Айдар сөзимди угыгар деп,
Айландыра көрди, кол көдүрип:
«Акту бойыгарды кулга
Ала јаштан бек туткан
Ачап-јутпа Арслан-каанга
Антарылар өй чыккан.
Эмди ол базылды,
Эрикпей јүригер, эл-јон.
Эбире јүрген малаарды
Эбире жууп, јортотон
Өй менде, калак, јок.
Өнөтийин айдайын ок:
Арслан-кааннын албатызы,
Кара-Куланын эл-јоны,
Јуу-јепсел тудунган черүзи,
Јуртап кайда јадатаны –
Ончозы слерге јарт:
Ончогор јереерге јадарга,
Ойто јанар бар арга.
Иргеден ала малаар өссин,
Эдекке толо балдараар бассын.
Өскө јерден мен мендеп,
Өскөн јериме јанайын деп». –
Анайда айдала, Ай-Мерген
Ары болорго ат бурыды.

«Жок, биске јайым экелген
Јаан күчтү слер баатырды
Бис ээчий барарыс,
Бирлик ончобыс јадарыс.
Бажыбысты билигер,
Баштап, кичееп јүригер.
Бис, эки кааннын калыгы,
Башкаланып барбазыс,
База кулга јатпазыс.
Јаланга бисти чачпагар,
Јадарга кожо апараар». – деп,
Јуулган калык айдышты.
«Онызын бойыгар билигер,
Он аймактын јоны эдигер.
Кижн куучындажып таныжар,
Кижн малы киштежип табыжар.
Түк тийижип, мал өзөр,
Тил билижип, јон јөмөлөр.
Айтканаарга алкыш!
Андый ла болзын јадыш!»
Күннин көзин бөктөгөн
Кара булут таркады.
Кара јерди төжөнгөн
Калын тоозын јукарды.
Уйазын чачкан кушкаштар
Уйазына учуп јандылар.
Чаабын чачкан андар
Чаабын таап табыштылар.
Алтан јылдын туркунына
Ай-күн көрбөгөн албаты
Айдары јок сүүндилер,
Алты үйелү кожон чөйдилер.
Јетен јылдын туркунына
Јуу-чак көргөн эл-јон
Калганчыда ал-санаазы јарып,
Кейди кен тынып, сүүндилер.
Ай-Мерген ат оозын бура сокты,
Ай кеберлү Алтайына ууланды.

Арслан-каанның, Кара-Куланың жоны
Артпай кийнинен чубашты.
Айдын болзо жаркынына
Алтайы алтындый көрүнөт.
Күннин болзо жарыгына
Күмүштий көрүнөт Алтайы.
Элестелип баратса,
Эзин шуулап ол калат.
Эмеш араай баратса,
Элезин кожоңы угулат.
Кускун учпас
Кумак чөлдөр
Көрүнбей калат
Куйундый баратса.
Саңыскан учпас
Сары чөлдөр
Саргарып анда
Соок көрүнөт.
Элескин коо
Эл кожоңы
Эки кулакка
Эм угулат.
Јаш өлөңди
Јайа баспай,
Јараш јорго
Јелдирип барадат.
Сыбыскылап,
Сыыладып,
Сыр манла
Сундырат.
Көөмөйлөп,
Көөлөдип,
Көнү јорго
Көндүгөт.
Ару јаан тайгазы
Алдына онын тура берет.
Каан Ай-Бадай адазы
Каңыл мөш төзинде
Канча чакта сөөктөткөн

Көрүнп жатпай канайтты.
«Баштапкы менин јенүүмди
Бойы көргөн ол болзо,
Буурдан ол сүүнер беде?..
Бурулаар учуры јок болзо,
Байрам-јыргал эдер эди» –
Анайда ичинде сананып,
Анан ары барды јанып.
Ак-боронын алын колдоры
Айдары јок элес бийеде.
Кийин эки буттары
Көрөргө јараш суй бийеде.
Јерге тийип, бир тийбей
Јенил келет узун јолдо.
Анан ары баратса,
Ак тайгазы көрүнди.
Ак јаланду кырында
Ай-Сулу энезинин сөөги эди.
Ак-сур адын кожо
Албаты-јоны эм онтожо
Анда сөөктөп салган эди.
Ай-Мерген ундыбай јүрди.
Эрке энези тирүү болзо,
Эмди уулына сүүнери јарт.
Өлөрдин ол өлгөнчө
Өйинде онын оморкооры јарт.
База эмеш баратса,
Бу Алтайы көрүнди.
Булуды јок тенерилү,
Туманы јок энчү јерлү
Турганча ла ол эмтир.
Тебелү малы
Тебезинде јүрди.
Тергелү јоны
Тергезинде энчү
Тен јаткан ол болтыр.
Кылгалу ажы
Кырада јакшы

Кырынан ажыра
Бүткени көрүнөт.
Саалу ажы
Салганынан бери
Сабардый жааны
Өскөни көрүнөт.
Одор өлөни
Онбогон жатты.
Одынду жери
Озогы ла бойы.
Өргөөзине једип келди,
Өзөк-бууры сүүнчилү болды.
Ат алатан алыптар
Ат чылбырын аладылар.
Јен тудар кезерлер
Јергележип келедилер.
Аттын ээр-токымын
Алты баатыр эм алат.
Үйген, нокто эм суурып,
Үч баатыр база келтир.
Тогус баатыр токым-ээрди
Топсыдып эмди күн алдына
Тен јайа салган јүрди.
Үч баатыр нокто, үйгенди
Үч үйелү чакы бажына
Көрүмјилү эдип илгиледи.
Ак-бороны ак јаланга
Арказын сыймап божоттылар.
Ак талайдан суузынга
Артыгынча ичип ал дешти.
Көк-јажыл өлөңнөн
Күүн јеткенче ото дешти.
Ай-Мерген алкы бойы
Ак өргөөгө базып келди.
Алтан алты туткалу
Ай каалгазын ачып кирет.
Алтан алтын бозоголу
Алтан кыпты ачып келет.
Алтанынчы алтын кыпта

Абакайы удур базат.
Алаканды жайа тутат,
Ал санаазы жылу жакшылажат,
Ай жаактарынан анда жытажат.
«Ай-каан адан кандый?» –
Ай-Мерген сурай сокты.
«Адам амыр, алдындаазындый», –
Ай-Жалакай абакайы айтты.
Онойтконнын соңында
Ончо курсак столында
Чогула бербей канайтты.
Чөөчөй көдүрүп, баатыр айтты:
«Алтан башка албатыны
Аайы жок түйметкен
Арслан-кааннын базылганы
Албатыга ырыс экелген,
Баштапкы жаан жеңү учун
Бу чөөчөйдү ичкежин,
Бурулу неме болбос по?» – деп,
Бой-бойлорына көрүшкилеп,
Аш ачузын ууртадылар,
Аш жакшызынан ажандылар.
Анан ары Ай-Жалакайга
Аказы кижиге – Кара-Кулага
Арай өлтүртпегенин айтты,
Артык керек ол кошподы.
Ажанып божогон соңында
Алты бутту ширеезине чыкты.
«Амырап, уйуктап алайын,
Аайы жок арыгам» – деди.
Алты ай уйуктады,
Арыган бойы амырады.
Артыгынча күч кожулды,
Алты бутту ширеезинен
Араайынан түйш келди.
Ары-бери бу басты,
Арка-белин кериди.
Аш салган столына
Ажанарга отурды.

Каалгаларын кайра ачып,
Катап тышкары чыкты.
Ак малын курт тиштенип,
Алтыгы ороонго түшпейтир.
Албатызын куш тиштенип,
Ак айаска көдүрилбейтир.
Ай бүдүмдү жалаңдарда
Ажы быжып турган эмтир.
Алтан башка тилдү албатыда
Аланзулу табыш жок эмтир.
Алтын тонду баатырлар
Айтканын угарга жуулдылар.
Жылтыр кептү кезерлер
Жакылта аларга келдилер.
Баатырлардын алдында
Бүдүш-бажы жап-жарык,
Күн ошкош чырайында
Күлүм-жизин эл-калык
Жаны ла баштап көргөндий,
Жалбышка түнөй немедий.
Тынган онын тыныжы
Түштүктүн жылу салкынындый.
Көгүстен онын айдыжы
Көгүсти көкидип тургандый.
Көргөн эки көзінде
Көрнө күйүп тургандый.
Кызыл марал чырайы
Кызыл чечек күнкажыдый.
Тудуш кара кабактары
Түн каразын тартынгандый.
Эрмек-куучын, сөстөри
Эт-жүрекке томыл турар.
Эрин ачылза, тиштери
Энгир жылдыстый суркуражар.
Ай-Мерген айландыра көрүп,
Албатызына айдат баштанып:
«Арслан-каан базылган,
Албатаа жайым жайылган.
Көп чактар туркунына

Калыкты туткан колына,
Тойо курсак јидирбеген,
Торо-түренгиде јүрдирген.
Јетен башка тилдү јон
Јаныс јанду болотон.
Бойына бойы иштейтен,
Бар артыгын үлежетен,
Бир каанга багынып,
Бир јанла баштанып,
Бу Алтайда јадарыс деп,
Бери келген күүнзегилеп.
Уур тартышта јенү алганыс,
Учында ончобыс јайым алдыс.
Ол јенүни байрамдагар,
Ол јанды быжулагар.
Тайгага түней эт түлигер,
Талайга түней аш белетегер.
Јети айга јыргагар.
Јетире јыргап таркагар.
Јаланда ишти баштагар,
Јалкуну јажына чачыгар!»
Андый јакылта ончозына
Анда түрген јайылды.
Тайгадан бийик эт кайнады,
Тату аламыр аш салынды.
Ала јашту албаты
Айдарга болбос јыргады.
Јединдирип јүрер балалу
Јон түней байрамдады.
Ат чыйрагын јарышка
Анда божодып маргышты.
Эр бөкөзин күрешке
Эмди божодып оморкошты.
Кожончылардын күреезинде
Коомой үндүлери эмди јок.
Комысчылардын күүзинде
Кижини күүнин јандырары јок
Канча күнге јаныланат,
Калын калык јыргалда,

Кажызы ла тўней – жайымда.
Ай-Мерген баатыр ортозында,
Айдылган чөрчөктин магында.
Бу ла текши байрамга
База келтир Ай-каан.
Ай-Мергеннин кайын адазы
Амыр јаткан каандар бирўзи.
Канча јыл мынан озо,
Кызын Ай-Мерген сөстөөр ойдө,
Ай-Бадай каанла оштөшкөн,
Балдар алыжарда, өч өчкөн.
Эмди күйүзинин жеңүзин
Эл-јонло кожо өнөтийин
Байрамдап келген ол эмтир.
Болушту јадарга сөс бертир.
Канча калыктын јаказында
Кара-Кула – Ай-Мергеннин аказы –
Кемге де билдирбей мында
Кемзинип жүргени угулды база.
Бир ле ондонып, мен анда,
Бастыра јоннын ортозында
Топшуур согуп тургамдый,
Торт узак отурып калтырым.
Бир ле көрзөм, калык таркайт,
Бачымдап ижине чыккылайт.
Үч сүүри мөнүн тайга
Үч көлди айландыра
Үргүлјинин үч үйеге
Үзүги јок каруулда
Эм турган немедий.
Көлдөрлө кемелер жүзет,
Көдүрези кошту жүргүлейт.
Өскө каандарла Ай-Мерген
Өзөк буурдан сөс алышкан:
Садыжып, колбу тудар,
Санаа јеткенче амыр јадар,
Јууны-согушты кем баштаар,
Јаба оны токтодып салар...
Јуук, узак ой өтпөди

Жуу өткөн жер өзүмле бүркелди,
Жер кыртыжы жагыдан бүтти,
Жүзүн аш жалаңда өсти.
Кумактуу жерлер жажарат,
Кайкалдуу чечектер жайылат.
Алтайдын арка жаны
Агашла жык жабынды.
Онын күнерик келтейи
Онбос арчынла бүркелди.
Ай-Мергеннин санаазыла
Ак жалаңда аш өзөт.
Онын ойгор башкарганыла
Ончо жоны амыр журтайт.
Ай-күннин алдында
Амыр жат деп албатызы
Ай-Мергенди алкагылайт.
Арслан-каанды баскан учун
Ада чакка быйан дежип,
Алтан каан быйанын айдат.
Жер-алтайыска жандырган деп,
Жерлик ан-куш алкагылайт.
Ак-жарыктын ончо калыгы
Амыр-энчү жатсын деп,
Ай-Мерген калыгын алкайт.
Мынайда чөрчөк божоп жат,
Менин кайым токтоп жат.
Жашта уккан чөрчөк эди,
Жаңгыртып айтканым түгенди.
Топшуурды туура салып жадым,
Токуналу амырап аларга турум.
Чөрчөкти бичиктен кычырыгар,
Чөкөнбөй топшуурлап кайлагар.
Жаш үйенин ортозынан, эй, эй!
Жакшы кайчы чыгар эмей!
Озогы кайчылар ойгорын
Омок ичкери чүмдеп апарзын.

АЛТЫН-СААДАК

Жайы-кыжы билдирбес
Жажыл бүрлү мөш агаш.
Жымжак онын төзинен
Жандап эткен топшуурым.
Жорго малдын кылынан
Кылдап соккон топшуурым.
Жайылган бүри жажарган
Жойгон агаш төзинен
Жондоп эткен топшуурым.
Жүгүрик малдын кылынан
Жазап кылдап эм соккон
Жараш үндү топшуурым.
Жаан чөрчөк бажынан
Жазап кайлап баштайын.
Жаан баатыр жүрүмин
Жуулган жонго чүмдейин.
Узун чөрчөк мен айдып
Узак түнге соодойын.
Уур санаа жарыдып,
Узун танга кайлайын.

Ак тайга шибеези
Агы-кужы кыймыраган,
Ак аястын алдында
Айга-күнге жарыткан
Алтай ичинде бу турды.
Айландыра алтан каан
Андап ого келбейтен.
Жер үстинде жетен каан
Жууктап ого жүрбейтен.
Акту бойы болгожын
Андап-куштап жүретен.
Алты жаан тайгазын
Арчынбыла алкайтан.
Жети жаан ыйыгын
Жылында бир үрүстейтен
Жаан жанду баатыр эмтир.

Эне болгон Алтайынын
Эки алтын сыргазындый,
Эжик одош ыраагында
Эки сүмер туузы мында
Эжерлешкен турбай кайтты.
Ол тууларын көргөжин,
Акка-көккө сапталган
Алтын ийне ол ошкош.
Көккө-акка сапталган
Көк темене бу ошкош
Көрөргө жараш турдылар.
Ай чыккан бу түнде
Ак булутка курчаткан.
Күн чыккан соңында
Көк булуды таркаган
Көлөткө жок турдылар.
Эрјине малдын кулагындый
Эжерлежип бүт калгандый,
Эки түней бу сүмери
Эне Алтайга чүм болды.
Алтай үстинин алтан кааны
Андап келип баспайтан.
Јер үстинин јетен кааны
Јерине јууктап бу јүрбейтен.
Ададан болзо бу бүткели
Андап-куштап јүретен,
Алты јаан тайгазы
Ал-кара агашка бүркеткен
Алтайында турбай кайтты.
Јайы-кыжы билдирбес
Јажыл мөшлө јабынган.
Јазы-јайы оңдолбос,
Јашкан карла јунунган.
Күзи-кыжы ылгалбас
Көбү карла јунунган
Көскө кайкал туулары
Көрүнип турбай канайтты.
Койу талду аралында
Койон, агас јүрер эмтир.

Кају, меес јаландарында
Кызыл тўлкў жүрүптир.
Ал-кара јыштарында
Айу, јеекен јеезениптир.
Бөлүк, бөлчөк јеринде
Бөрүлер сунуп манташтыр.
Јык эткен аркаларында
Јалан кара албаа өстир.
Сындары кеен айандарда
Сыгындары кыймыраптыр.
Бийик, јабыс јерлеринде
Буландары базыштыр.
Эзин сокпос бүктеринде
Эликтери толы эмтир.
Таш-корымду кырларда
Тарбаган, борсык казынтыр.
Койу бүрлү јырааларында
Куштар уја тартыптыр.
Аны-кужы кыймыраган,
Арчын јыды јайылган
Аргымак сүрлү бу Алтай
Ак ајастын алдында
Ак јайаачы болуп турды.
Элик-сыгын эжилишкен,
Ээлип, јайылып агажы өскөн
Эрјине сүрлү кин Алтай
Элбек ајас алдында
Эл јайаачы болуп турды.
Айланып аккан алты талайы –
Алтан жүзүн мал сугады,
Эбирip аккан јети талайы –
Эл-јонынын эм суузыны.
Түк тийишкен түмен малы
Түни-түжи тибиреген,
Тил билишкен калык-јоны
Тымык билбей кимиренген,
Ак-боро атка минген
Алтын-Саадак бу баатыр
Айдын-күннин алдында

Алган үйи Ай-Танала
Албатыга жакшы айттырып,
Амыр-жакшы журтаптыр.
Ак тайга шибеезинин
Айан болгон эдегинде
Акту бойына суузын болгон,
Ак малына сугат болгон
Ак сүт талайы
Айас күнде жымырап,
Кадарлу күнде күркүрөп,
Комдолып жадар жанду эмтир.
Ак тайганын эдегинде,
Ак-сүт көлдин жаказында,
Ада-энеден чыккалы
Азу тиштү жыда алып,
Албанбыла жон жуулабай,
Айдуга мал экелбей
Азыйдан амыр жаткан эмтир.
Айдуга жон экелер деп,
Айры санаа сананбайтыр.
Айгырлу мал айрыыр деп,
Ал-санаа алынбай,
Акту бойы жүрген болтыр.
Одус жашка жеткели
Очокто оды өчпөйтир.
Ончо кире жүргели
Орчылан түбин өтпөйтир.
Абакайыла бу экү
Ак өргөөдө журтап жатты.
Андап-куштап барар тушта
Азык-түлүгин белетеп,
Абакайы аткараар болды.
Арка-туудан эбирип келзе,
Айлынан уткып чыгар болды.
Алтын-Саадак бу баатыр
Айлында эмди отурды.
Арыскан жаан тайгазына
Алты жылга андап барбайтыр.
Ай-Тана абакайыла

Айылда сүүнчилү отурды.
Экүден экү шатра ойын
Эптү-жөптү ойногылайт.
Аскан казан изүү турат,
Айактары толы эмтир.
Алкы бойлоры алты күнге
Ак шатра ойноптыр.
Анча-мынча болбоды,
Ай-уй дегелекте,
Алтай үсти шынырт этти,
Аайлап болбос табыш угулды.
Жердин үсти күзүрт этти,
Жер бузулгандый бодолды.
Айландыра жүрген ак малы
Аайы жок табыштанды.
Эбире жаткан эли-жоны
Эрмек айдып чуркурашты.
Ак тайга шибее болзо,
Айдары жок күүлеп турат.
Агын суу талайы болзо,
Ажынып, комдолып жадат.
Түндүктеги шонкорлор
Туура көрүп акшыылайт.
Өргөө төрдө айулар
Өрөчө, бууры үзүлгедий,
Өкпөөрижип огырат.
Бозоодо жаткан ийттери
Божотпоодый үргилейт.
Акыр не болды деп,
Ак шатраны туура салып,
Алтын-Саадак бу баатыр
Алтын бозого алтап чыкты.
Айландыра аыктады,
Алан кайкап көрүп турды.
Аайы жок кара черү
Алтайында толуп калтыр.
Ал-камык черү алдында
Кара-күрен атка минген,
Азу тижги кырзайышкан,

Көргөн көзи кандалган,
Түргек кара кабакту,
Түдүн кара чырайлу
Кара-Кула каан күлүк
Калжу бүткен кеберлү
Каныккан бойы бу турды.
Кал черүнинг тыныжы
Кара туман ошкош эмтир.
Кылайышкан кылыжы
Кыныражып турар болтыр.
Жыдалары жыш агаштый
Жык эткен бу болтыр.
Алтын-Саадак айлына
Алаатыбай бу кирди.
Ай кеберлү абакайына
Айткан сөзи мындый болды:
«Амыр жаткан журтыста
Аайлап болбос жуу болор.
Арсак тиштү өштүлер
Алтайыска кир калтыр.
Алтайга толо малымды
Айдап аларга санаптыр.
Башка тилдү жонымды
Блаап аларга умзантыр.
Амыр жаткан жонымды
Арылык болбой аргадайтам.
Эзен жүрген элимди
Эренгис жоктон корыйтам.
Амадап келген өштүле
Амыр билбей согужатам.
Шоктоп келген күлүктерле
Шорлош жоктон тудужатам.
Жуук салза үч жылга,
Узак болзо алты жылга
Алтайымда жуу болор.
Албатымды сен башкар,
Ак малымды сен откор.
Алтан башка ол сөөктү
Ал-камык черүүмди

Алганча жууга киредим.
Албаты-жон, жеримди
Ач өштүгө бербезим».
Алтын-Саадак абакайына
Анайда айдып тергенди.
Чой өдүгүн чөйө тееп,
Чүрчө мында ол кийет.
Көө-куйак жуу-жөпселин
Көдүрө бойына кийинет.
Алтын сапту саадагын
Ач белине жүктенет.
Аткан тушта жастырбас
Алмыс башту кастагын
Ай каптыргага алып сугат.
Алган үйи Ай-Тана
Алакандарын бу жайып,
«Агару Алтын-Саадак – деди. –
Көзимнин болзо оды сен,
Көксимнин болзо ойы сен,
Ордына сенин мен артып,
Одорлу малынды кичедейин,
Одынду жаткан жонунды
Ойгор баштап жадайын.
Ак-жарыктын үстинде,
Ада-энеден бүдерде,
Омырткада үйези жок,
Киндигин болзо эм туйук,
Кирбигин дезде бу ачык
Баатыр бүткен сен эдин.
Кара жыштый черүлү
Кара-Куланы сен көрөлө,
Таш жүрегин ташталбазын,
Тош жүрегин томырылбазын.
Эжим бар деп эжигине
Эзен жанып кел.
Абакайым бар деп,
Айлына амыр жанып кел».
Анайда айдып, Ай-Тана
Ары көрүп, көс арчыды,

Бери көрүп, күлүмзиренди.
Эрлү бүткөн Алтын-Саадак
Эжик ачып өргөөдөн чыкты.
Ат чакыда ак-борозы
Арташ ээрле ээртелген,
Ак жалы жайылып,
Айлана базып турбай кайтты.
Ат чакызына Ай-Тана
Араайын базып бу келди.
Алтын-Саадак колына
Алаканча курут берди:
«Аайы жок күч болзо,
Аргаданып амзап ал.
Арка-сынын жеңиле берер,
Артык күч сеге кирер.
Адан-энен арттырган
Ак малдын куруды эди,
Артыгын адына бер» – деди.
«Эне-ададан арткан болзо,
Эм-том болгой» – деп,
Экче жалбак курутты
Эр баатыр бу мендеп
Эптөп-жазап койнына
Сугуп албай канайтты.
Эмеенин эмди болзо
Эки жаактан окшоп алды.
Алтын чылбыр түрө тудуп,
Ак-боро адына
Чой үзенгени чөйө тебип,
Үч темденип минип ийди.
Аттын оозын бура тартып,
Ары болуп жортуп ийди.
Тергеелү жонды аралап,
Тебеелү малды жакалап,
Жеңил желип ийбей кайтты.
Түни-түжи билдирбес
Түш кеберлү алтайын,
Жайы-кыжы билдирбес
Жай кеберлү алтайын

Жетире көрүп ол турат.
Анча-мынча барадат,
Айгырлу малды өдө желет.
Оо-боо бу жетпей,
Одынду жонын өдүп чыгат.
Анайтканнын соңында
Ары болуп элес этти,
Ак тайгазынын бажына
Ал камык черүзин баштап
Анда чыкпай бу кайтты.
Арташ ак тепсенде
Ак айас алдында
Ары-бери бүр жайылган
Алтан алты олбыкту
Ак теректин төзине
Адынан эмди түшкен турды.
Аттын болзо ээрин алып,
Арташ ээрин туура салат.
Ай кеберлү токымын
Айга-күнге кургадат.
Ак теректин төзине
Амадап отты салып ийет.
Айылдан алган аш-тустан
Айагына астан салат.
Анду-кушту тууларын
Аштан чачып үрүстейт.
Шибее болгон тайгазын
Ширтеп, жайнап ол алкайт:
«Ак-Бөкө адама
Азыйда өргөө сен болгон.
Арт-учында бойыма
Ададан арткан бу бойын
Ададый алкышту,
Ада болгон ада шибеем,
Энедий эркелү
Эне болгон эне шибеем,
Жер Алтайдын түбинен
Женижерге бу келген
Жескинчилү келескеннен,

Жеткер коронду жыланнан,
Жайалгалу күүнин жеткенче,
Жыгыларга сен бербе.
Жарын-колго күч кошсон,
Жыгылбазын мен билейин.
Көгүс-бутка чак берзен,
Көнкөрө базып кичедейин.
Ада болгон ада шибеем,
Алкыжынды ал жадым.
Эне болгон эне шибеем,
Эне күчин ал жадым.
Аш-тустан амзап ал,
Акту бойыма алкыш сал!» –
Алтын-Саадак анайда
Алкап-үлкөп суранды.
Шибее болгон тайгазы
Шынгырт эдип, тымый берди.
Эжик одош ыраагында
Эне Алтайдын сыргазындый.
Эжерлежип бүт калгандый
Эки түнөй сүмер тайгазын
Эскиде тыным калган деп,
Эки катап мүргийле,
Эки жардым терлеп чыкса,
Экү тендеп соодыгар дейт.
Эди-каным күйүп чыкса,
Экүлөп оны өчүригер дейт.
Аргымактын кулагындый,
Айры бүткөн эки туу
Акка-көккө сапталган
Алтын ийне ол ошкош,
Айга-күнге мызылдап
Анда эмди күзүрт этти.
Алтын-Саадак аш-тустан
Анан ары жий берди.
Аржан-кутук суузынан
Амзап-томдоп ичип алды.
Ак-боро ады болзо,
Ак тепсенге алты аңданды.

Алты катап силкинеле,
Ак чечектү өлөнгөн
Амзап, отоп алган турды.
Аржан-тоңмок суузынан
Артыгынча ичкен турды.
Анча-мынча болбоды,
Ак теректин төзине
Ак-борозы једип келди.
Алтын-Саадак айлана базып,
Ак көбөн токымды
Ат арказына арта салды.
Алтын арташ ол ээрин
Арта салып ээртеди.
Ат тискинин тендей тудуп,
Алты катап темденип,
Алтын-Саадак ак-борого
Арта тееп минип алды.
Ак тайганын бажынан
Ак-борозы элес этти.
Шибее болгон тайгазына
Шунгуп учуп бу јетти.
Шибее тайга бажынан
Шиндеп эмди көр турза,
Кара-күрөң атка минген
Кара-Кула бу баатыр
Каңдалган көстөриле
Кийнинен көрүп турган болтыр.
Канча ой өткөнчө
Кыныс эдип унчукпайтыр.
Көп ой өткөнчө
Көксинен үн чыкпайтыр.
Алтын-Саадак баатырдан
Ач көзүн албайтыр.
Алтын-Саадак баатырдын
Көргөн көзи тип этпеди,
Эди-каны сылт этпеди.
Ат тискинин бу кайра
Алаатып ол тартпады.
Шибеезинин бажынан

Шонкор куштый учуп тўшти.
Олҗонкой бўткен оштўнин
Одожына тура тўшти.
Одоштой келип тура тўшкен
Омок аттын жарыгынан
Кара-Кула баатырдын
Көмүрдий кара көстөри
Кылбыгып тура бербей кайтты.
Кара-күрен ады
Карайлап ачу киштеди,
Калҗу бўткен Кара-Кула
Кыныс эдип унчукты:
«Алтай ўстин айландыра,
Жер ўстин эбире
Жетен жылга тут келген
Кара-күрен атту
Кара-Кула бу меге
Ак-боро атту
Ак-Бөкө баатырдын
Айлу-күндү Алтайында
Кардында жиндү
Кандый ат көрүнди?
Кыл онын арказында
Кыныс эдер ўни жок
Кижиге кептү күчүкти
Кем өчөп миндирди?
Кижиге болзо атту болор,
Кийик болзо түктү болор!
Кандый кижинин күчүги?»
Алтын-Саадак айтты:
«Ак-боро адым
Аттый ла ат эди!
Ак-Бөкө баатырдын
Айлу-күндү Алтайы, чын!
Карды жиндү койлоо деп,
Калак, сен электебе.
Кижиге кептү күчүк деп,
Кей калас үнденбе.
Айлу-күндү Алтайда

Ак-Бөкө баатырдын
Ак-боро атка минген
Алтын-Саадак уулы турум.
Укпадым деп сананба,
Унчукпас деп бийиркебе!
Билбедим деп сананба,
Бийлеерим деп мууканба,
Бийттү, куртту сен танма!»
Мыны уккан Кара-Кула
Мыкынын тайанала,
Карсылдада каткырды.
Катуун тартынып кыйгырды:
«Ак-Бөкө баатырды
Алып колго мен туткам.
Алтайга толо малын,
Алтан жүзүн калыгын
Алтайынан айдап алгам.
Акту бойы эмди болзо,
Айылдын эжигин каруулдаар
Тилдү ийт бу болуп,
Түни-түжи кынжыда
Тыны үзүлбей отуры.
Уул бала жок деп,
Узак жажына чертенген.
Кыс бала жок деп,
Кыска өйлөргө чертенген.
Баргаа өскөн жеринде
Баатыр кайдан келетен?
Чалкан чыккан журтында
Чакту алып кайдан бүдетен?
Камык жонды айдаарымда,
Кара чарга бу минген
Кара жаңыс тастаракай
Канайып та арткан эди.
Калак учы-түбинде
Күчтү баатыр бу болуп
Кижее табару этпезин деп,
Кайып, көрүп келген эдим.
Ак-Бөкөнүн уулы деп,

Акту бойымды мекелебе.
Кара чар буканды
Кайда апарып таштадың?
Кара-Кула баатырды
Канайып мекелеер тас болдың?»
Кара-Кула эрмегине
Каныкпас бойы каныгып,
Тарынбас кижги тарынып,
Тайга-тууны жанылта
Алтын-Саадак айдып турды:
«Ак-Бөкө баатырдың
Ак-боро атка минген
Алтын-Саадак уулы
Алтайында бары бу эмей.
Ай кулагын уккур болзо,
Айтканыма бүт, таңма.
Эр болзон, күрежелик,
Эркинис оноң көрүлгей.
Алып болзон, адыжалык,
Артыкту болгоныс билдиргей».
Мыкын тайанган Кара-Кула
Мынайда айткан эм турды:
«Алтын-Саадак бу бойын
Ак малымды кабырар.
Алган эжин Ай-Тананы
Азыраган уулым, алгадый болзо,
Алып оныла ол журтаар.
Албаадый ол болзо,
Аракы азар кул болор.
Алтай өдүп бу бүткен
Ар јонынды бу ла мен
Үлдүбиле айдаарым.
Ал-камык јерге батпаан
Ак малынды болгожын,
Ат камчызыла айдаарым.
Албаты-јонын калактажар!
Ак малын чуркуражар!
Тоолоп болбос кал черүүм,
Тургуза ла адыгар!» – дейт.

Жыш агаштый ол черүзи
Жаныс уун жаазын тартат.
Одоштой турган черүге
Окторын адып божоттылар.
Ол октор эм болгожын
Ок-жыландар ол болтыр.
Алтын-Саадак черүзи
Ай мистү үлдүзибиле
Учуп келген жыландарды
Удура жанып кезе берди.
Оо-боо жетпеди,
Ок-жыландар кырылды.
Кара-Кула алдынан
Какайлар мантап чыктылар.
Азу тижн кылайыжып,
Ачу-корон чынгырыжып,
Алтын-Саадак үстине
Аткан октый бу түрген
Мантажып келбей канайтты.
«Кылайышкан жыдагарла
Кадай сайып кырыгар!» – деп,
Алтын-Саадак черүзине
Аланзыбай айткан турды.
Анча-мынча болбоды,
Ач карынду какайлар
Анда ончозы кырылды.
База ла көрүп тургажын,
Буландарды божоткон
Кара-Кула каткырып,
«Канайдар эмеш» – деп айдат.
Огырышкан буландар
Оо-боо жетпеди.
Алтын-Саадак үстине
Аймашталып келгиледи.
Алтын-Саадак айдып турды:
«Булан сөөктү улузым,
Буландарла урушпаар!
Какай сөөктү улузым,
Канду кастак огоорды

Капшай јаага тудыгар.
Жалбак мүүстү буландарды
Жетиргизип, жыга адыгар!»
Какай сөөктү черүзи
Кастак огын бу жаага
Капшай уулай салдылар.
Каныгып келген буландарга
Кезе уулап божоттылар.
Жалкын чылап, жалт этти,
Ок бажынан от чөйилди,
Сабар бойдо ыш артты.
Удура келген буландар
Учка-башка антарылды.
Канча келген буландар
Кубал болуп күйүп калды.
Эзин соксо, кубалы учат,
Салкын келзе, күли учат.
Кара-Кула карсылдада
Каткырып турбай канайтты.
Жыш кара черүзи
Эки жара бөлинди.
Сыны түней сыгындар
Сыылада амыргылап,
Анан учуп чыктылар.
Алтын-Саадак үсти жаар
Аткан октый учтылар.
Жети айры мүүстери
Жыда ошкош көрүнди.
Жердин болзо тоозыны
Женил өрө көдүрилди.
Тибирт эмес тибирт болды,
Табыш эмес табыш угулды.
Алтын-Саадак айдып турды:
«Сыгын сөөктү улузым,
Сыгынды удуратпагар.
Булан сөөктү жуучылдар,
Бөлинип башка турыгар.
Келип жаткан сыгынды
Келдирип алып, адыгар!»

Булан сөөктү жуучылдар
Быжулап жаазын туттылар.
Канду кастак окторын
Кезе уулай салдылар.
Жыда мүүстү сыгындар
Жаба једип келдилер.
Булан сөөктү жуучылдар
Быжу огын божоттылар.
Болот мүүстү сыгындар
Бүдүрилип жыгылдылар.
Октын јалкын одына
Ончозы мында коктолды.
Эзин соксо, кубалы јок,
Салкын келзе, күли јок
Кайылып калбай канайтты.
Мыны көргөн Кара-Кула
Мынайда бу айда салды:
«Какай эдип бу салган
Канча менин черүүмди
Кыра аткан сен танма,
Булан эдип бу ийген
Быжулу болгон черүүмди
База да јок этире
Бүртүп салган, тайылга.
Сыныкпайтан черүни
Сыгындар эдип мен салгам.
Эзин келзе, кубалы јок,
Салкын соксо, күли јок эдип
Јоголтып салган, шилемир» – дейт.
Јоон күнүр үниле
Калганчыда бу айдат:
«Бөлүктеп үзе тартатан
Бөрүлерди божот јадым.
Бажыгарды балбара чайнап,
Быкырып салтан оморды
Бу үстинге сал јадым!» – дейт.
Бар јок черүзи
База эки бөлинді.
Бөлинген јерден бөрүлер

Билинер-билинбес чыктылар.
Алтын-Саадак баатырдын
Ал-камык черүзи жаар
Азу тиштери кылайып,
Ала көстөри кандалып
Аайы жок чурап ийдилер.
Кара-Кула карсылдада
Каткырып турды анда:
«Алтын-Саадак баатырдын
Ал-камык черүзин
Ары көргөлөктө, алтан муннан,
Бери көргөлөктө, бежен муннан
Жудуп жийтен бөрүлерим,
Жиндү неме артырбагар» – дейт.
Үзүги жок улыжып,
Үни тунганча кынзыжып,
Узун куйрук суй салып,
Учуп келетти бөрүлер.
Алтын-Саадак айдып турды:
«Бөрү укту улузым,
Бөлинип туура турыгар.
Сыгын сөөктү алыптарым,
Саадакты бектеп тудыгар.
Каныркак бөрүлер жет келзе,
Канду кастак огоорды
Кайра тартып божодыгар!»
Сыгын көстү жуучылдар
Саадактарын алдылар.
Бөрүлерди бу көрүп,
Бүрте адарга белен болдылар.
Анча-мынча болбоды,
Ач көстү бөрүлер
Азу тиштери тарсылдап,
Алтын-Саадак черүзине
Жууктап келбей канайтты.
Адып жаспас алыптар
Алтын-Саадак алдында
Алты кат ныкта туруп,
Жети кат жергелей туруп,

Жааларына огын салып,
Жыга адарга белен турдылар.
Тыныжы жыду бөрүлөр
Тургуза ла једип келдилер.
Оо-боо јетирбей
Окторын божоттылар.
Оптолып келген күлүктер
Ончозы тоолоно бердилер.
Ай калапту ачаптар
Антарылып жыгылдылар.
Аткан октын одына
Артыгы јок күйдилер.
Келген көк бөрүлерден
Күл де эмди артпады.
Сыгын сөөктү алыптар
Сын эдип унчукпадылар,
Сылт эдип кыймыктабадылар.
Алтын-Саадак баатыр
Айдып турды Кара-Кулага:
«Бөрүлерди сен ийип,
Бисти коркыдып албазын.
База нени ийер эдин,
Бачым түрген божот!» – деди.
Кара-Кула баатырдын
Көзи болзо кандалган,
Как тиштери карсылдаган,
Азу сагалы аңзас эдет,
Айы-бажы јок кыйгырат:
«Туйгакту анды тизе адып,
Тынзынып турган сен эмтирин.
Тырмакту анды күйдүре адып,
Көкип турган сен эмтирин.
Арт-учында аланзу јоктон,
Ала койзо былча тудар
Айу болгон черүүмди
Агыдып јадым үстинге.
Адар болзон, ат ла – дейт, –
Аткан огын тыгынбас – дейт. –
Уткыыр болзон, уткы ла – дейт, –

Уужай туттуруп аларын» – дейт.
Мыны уккан Алтын-Саадак
Мылтырт эдип жүреги сокподы.
Эки колы сылт этпеди,
Эки буды тыркырабады.
Бир ле көрүп тургажын,
Бир үнле огыра салып,
Кара-Кула черүзи
Кабортодон бөлиндди.
Камык черү кийнинен
Коркышту жаан айулар
Тонкос эдип чыкпай кайтты.
Оны жок огырыжып,
Ончозы эмди ичкери болды.
Алтын-Саадак черүзине
Аймашталып ууландылар.
Табыш эмес табыш болды,
Огырыш эмес огырыш турды.
Мыны көргөн Алтын-Саадак
Мынайда эмди жакару берди:
«Бөрү сөөктү алыптарым,
Бастыра черү алдына
Бөлинип эмди чыгыгар.
Болот үлдү белен болзын,
Адып жаспас бойыгар
Алмыс мистү кастакты
Жаага жазап салыгар.
Жедип келген айуларды
Жыга адары слердин болзын,
Өртөй тийери октор болзын.
Өлбөй жаткан айуларды
Өлтүрө чабары үлдү болзын.
Өскө неме этпегер,
Өлөрим деп сананбагар,
Өзөрим деп санангар».
Анайда айдып Алтын-Саадак
Ак-боронун жалын сыймады.
Ал-камык черүзинен
Ангыланып эмди болзо,

Ак болот үлдүлерин
Ан терези кынга суккан,
Атса, окторы жастыра тийбес,
Ай калап бөрү укту
Алыптары чыга кондылар.
Ай саадактарын он колго
Анда туткан турдылар.
Он колло канду кастак
Окторын кеске бу салдылар.
Оо-боо жетпедилер,
Огырышкан айулар
Олдоп-солдоп тударга,
Оосторын эмди ачып,
Колдорун ичкери сунуп,
Көрөргө-угарга жеткелекте,
Келип тударга белен келдилер.
Жыш аркадый карарган
Жаныс бөрү уктулар
Кайра тарткан окторын
Кириштен мында божоттылар.
Ок бажынан от чөйилди,
От-жалкынды жалт этти.
Эргек баштан ыш бурлады,
Эрлер жеринде арт калды.
Алмыс мистү кастактар
Айуларды өртөй тийдилер.
Өзөктөй ок тийгендери
Өртөлө бербей канайтты.
Кыртыштай ок тийгендери
Кызыл тыны үзүлбей жатты.
Канча кат келген айулар
Кара жерге жыгылдылар.
Тоозы жок өгүстер
Тобракка тегин калдылар.
Ан терези кынга суккан
Ак болот үлдүлер
Ак айаска жалтырт этти.
Ач тыны үзүлбеген
Айулар мойны бу болзо

Анда эмди кезилди.
Ары чапса, алтан муннан
Айулар бажы чачылат.
Бери кессе, бежен муннан
Бүртүлген бажы быркырайт.
Канду кастак бу октон
Кызыл жалбыш чөйилерде,
Ок тийген айулар
Ол отко күйгүлеген.
Кыртыштай ок тийген
Кызыл тыны үзүлбеген,
Кыйкырап тыныш чөйилген
Жарым тынду айулар
Бажын кестирип, жалбышка
База алдырган, кўйдилер.
Кара-күрен бу атту
Кара-Кула баатырдын
Тайак болгон айу черүзи
Тобрак, кўл болуп кўйди.
Кўйген оттын ол ыжы
Кейге таркап бу чыгарда,
Кара-Кула көргөжин,
Канча ийген айу черүзи
Кара тобрак болуп калтыр.
Ачынбас бойы ачынды,
Ачу-корон кыйгырды:
«Ак-боро атка минген
Алтын-Саадак, бери ук!
Ўрен-тазылын улалтар
Ўйде сенин уулын жок,
Моңыс бүткен бу бойын
Шорго эмди тўжерин.
Жеткер болгон бу бойын
Жер жастанып жыгыларын.
Ардак атту бу бойын
Анга-кушка сек болорын.
Алып болуп кайда барарын?
Албанла өлөргө келдин бе?
Эр болуп кайда барарын,

Эрик јоктон эм өлөрин!
Алып та болзон ак сөөгин
Ак корым болуп јадар.
Ардак болгон адыннын
Куу сөөги корым калар.
Кезер болуп сен келген,
Көө корым сөөгин калар.
Күчсинип удурa сен келген,
Күчин мында сыныгар».
Алтын-Саадак бу баатыр
Ама-томо сыгырды.
Айткан сөзи мындый болды:
«Кадыт кижи бу чылап,
Калырап турган немен не?
Көп айдып чечен болбозын,
Кезем айдып кезер болбозын.
Кату кезер бүткен болзон,
Капшай келип согужалы!
Күчтү бүткен күлүк болзон,
Күрежип капшай тудужалы.
Ат өлзө, алтын болбос,
Эр өлзө, мөңүн болбос.
Аттын арыскан сөөги
Алтай талдап јатпас.
Эрдин эптү сөөги
Јер талдап јатпас.
Кара-Кула баатыр бойын
Кула бөөпи чычкандый эмтиринг.
Кыйгырып айткан ол сөзин
Кадыт кижинин үниндий болтыр.
Чак јок мындый баатыр
Чаксырап бого не келген?» –
Анан ары Алтын-Саадак
Јарсылдада каткырды.
Кара-Кула чыдашпады,
Күкүрт чилеп, күзүрт этти,
Айу чылап, алгырды,
Бөрү чилеп, улый салды,
Какай чылап, корт этти,

Жылан чылап, толголып чыкты,
Жылгыр ичкери бу жортты.
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчызыла
Турган Алтын-Саадакты
Талайып сокпой канайтты.
Ак-боро атту
Алтын-Саадак баатырдын
Ачык көзи жабылбады,
Акту бойы анда болзо,
Ай-уй деп унчукпады.
Эрдин болзо эди-каны
Селт эдип кыймыктабады.
Кара-Куланын камчызы
Кал эдине тийген бе, тийбеген бе,
Каткырып эмди Алтын-Саадак
Тогузон аннын терезинен
Толгоп өрүген камчызыла
Кара-Кула баатырды
Көнкөрө сабай туда берди.
Камчы келип тийерде,
Кара-Кула бу баатыр,
Кулун чылап, киштей калтыр,
Күчүк чилеп, кынзый салтыр,
Айу чылап, огырып ийтир.
Ат камчызын ычкынып,
Ат үстинен жайылып,
Алтын-Саадак баатырды
Ала койып силке тартты.
Ат үстинен жайа тартыжып,
Ак жерге келип түштилер.
Онон ары эки баатыр
Олдоп-солдоп јудруктажып,
Жалан болгон јаактарына
Јарс этире тажыжып,
Јодо, тизеге тебижип,
Јарын бойдон силкижип,
Согужа бербей канайтты.
Түни-түжи согужып,

Түнеер тужын ундылайт.
Эртен-энир токтобой,
Экчей-мекчей тудужат.
Тудужа-тудужа тууралап,
Туунын бажына чыккылайт.
Оштөн, төштөн тартыжып,
Өзөккө ойто түшкүлейт.
Кыр көксине баскажын,
Кайа-таштар жемирилип,
Көчкөлөнип јада берет.
Агаш-ташта ан-куштар
Амырын ундып качып турат.
Агын суулар чайбалыжып,
Анданып, шуулап жараттан
Жаланга жайылып ажынат.
Согужа, согужа келерде,
Солыктагылап тургулайт.
Тартыжа, тартыжа келерде,
Тыныштары буулгылайт.
Жаныс баскан жерлери
Жымжап калтан бу эмтир.
Көп баскан жерлери
Күзүрүм болуп калтан болтыр.
Бадай баскан жерлерде
Балкашту көлдөр тур калат.
Кийдире баскан жерлерде
Кирлү көлдөр арт калат.
Жут күн болот по дезде,
Жааган жаажы эмди жок.
Жалан кара тобрак
Жайылып калган кейде турат.
Айас күн туру ба дезде,
Ак айас көрүнбейт.
Көчкөлөнгөн корымнан
Куу тоозын көдүрилет.
Буркураган тобрактан
Булуттый тоозын бийиктейт.
Тынарга кей жетпейт,
Тыштанарга ой келбейт.

Адыжарга кол божобойт,
Айдыжарга кей чыкпайт.
Кара-Кула – јаан баатыр
Кара јерге јыгылбайт.
Кабра мыны туткажын,
Кучакка батпас јаан болды.
Алтын-Саадак – јаш баатыр
Ала койоры көп болды,
Арка ажыра чачары
Арай чала ас болды.
Бир ле санан тургажын,
Бир болчок курутты
Ооско салып амзабайтыр.
Оны берген Ай-Тананы
Орой эмди санантыр.
Ада-энезинин артырган
Ак малынын куруды ол.
Арып-суузай бергежин,
Амзап алтан ол эмей.
Сол колло тудужып,
Он колын койнына сукты.
Алаканча куруттын
Јарымызын чайнап јиди.
Јарымызын адына
Јазап оозына чачып берди.
Кара-Кула баатырдын
Кара-күрен ол ады
Алтын-Саадак баатырды
Айлана мантап тебейин дезе,
Ак-боро ат оны
Алыптарга јууктатпайт,
Айландыра мантап согужат.
Курут јиген Алтын-Саадак
Күчи тыный бергенин сезет.
Андый да болзо Алтын-Саадак
Алып тудары ас болды.
Кара јерди кармай алып,
Кабыра тудары астап турды.
Көрүп, шиндеп тургажын,

Кара-күрен ат жууктаза,
Кара-Кула күчтөнер эмтир.
Ак-Борого сүрдүрүп,
Алыптардан ыраза,
Кара-Кула күчи чыгып,
Кара бажы канкас эдет,
Казык буттары бүктеле берет,
Кара жерге тайанып,
Кара тери тамчылап,
Күчи чыгар жанду эмтир.
«Тудужып турала, торолоп,
Тудам курут жуда салган!
Күрежип турала, сыйаптып,
Кулакча курут чайнап жуткан!» –
Кара-Кула анайда
Каарып, шоодып айдар болды.
Бир ле көрзө, Кара-Күрен
Билбес жанынан ырап калтыр.
Катап ла Кара-Кула
Кара жерди кармаар болды.
Алтын-Саадак бар күчиле
Ак айаска алып чыкты.
Ак айаска айлада тутты,
Ал санаазын ычкындырды.
Көк булутка көмө тутты,
Көөрөм санаазын чыгарды.
Үч талайып келеле,
Үч туунын бажына
Үлбүреде чачарга сананды.
Санаазы онын чыкса да,
Сын-арказы сынбады.
Көөрөм санаазы энделзе де,
Көгүс-бажы бүдүн болды.
Бу ла өйдө Ак-Боро
Ак аястан кыйгырды:
«Кара-Кула баатырдын
Кызыл тыны адында.
Кара-күрен онын адын
Капшай жедип тударым.

Кара-Кула күлүкти
Катап ойто бийик көдүр!»
Анайда айдып, Ак-Боро
Ары болуп элес этти.
Сурбулжын чылап, сурт этти,
Жалкын чылап, жалт этти.
Көк булутка көмүлип,
Ак булуттан айрылып,
Кара-күрөң бу атка
Жаба жеткен бойынча
Жал-житкеден ала койды,
Жалкын соккондой жалт этти,
Күкүрт чилеп, күзүрт этти.
Ары-бери силкиирде,
Ат мойны үзүлди,
Аткан кан, жааш чылап,
Ак айастан жаап акты.
Бу ла өйдө Алтын-Саадак
Бар жок баатыр күчиле
База катап Кара-Куланы
Бийик айаска ал чыгарып,
Беш темденип тегериден
Билү кайа ташту тууга
Былча эмди соккон турды.
Кара-Куланын эди-каны
Как сөөктій сайала берди.
Көчкө чилеп, кыр бажынан
Көнкөрө күзүрөп ол түшти.
Корым чылап, кайуда
Кугара эмди жада берди.
Алтын-Саадак бу баатыр
Алаканын уужай тутты.
Ак жалаңга базып келди,
Ал-камык жуу-жепселин
Анда суурып кактап ийди.
Ак тайганын бажынан
Ак көбүги быркырап
Анданып аккан ак талайга
Амадап базып бу жетти.

Аржан-кутук суузынан
Амзап анда ичкен турды.
Жылдыс ошкош көстөрүн
Жунуп эмди сергедейт.
Сын-арказы јенилдеп,
Сүүнчилү боло берди.
Анча-мынча болбоды,
Ак-боро эрјине ады
Ак айастан шунуп тўшти.
Ак јаланга алты анданды,
Ары-бери алты силкинди.
Аржан суудан амзап ичти.
Алтын-Саадак эззине
Айдып турбай канайтты:
«Кара-Куланын куу сөөги
Кара корым болуп чогулды.
Кара-Күрен сөөги болзо,
Кодууш кире корым болды.
Оштүлерди бис јендис,
Өскө оштү база бар.
Амырайтан өйис јок,
Айыл-јуртка једер керек,
Ак айастан ајарзам,
Ак өргөөбис көрүнбейт.
Ай-Тана абакайын
Айылдан чыкканы билдирбейт.
Ак талайдын сайынды
Ак малын тибиребейт.
Алтан башка тилдү јонын
Алтан башка кимиренбейт.
Алтайыстын амырын
Ак айастан аланзып көрдим.
Аргалу болзо, аланзыбай
Айлы-јуртыс көстөйли» – дейт.
Ак-Боронын айтканын
Алтын-Саадак ондоды.
Ал-камык јуу-јепселин
Анда түрген бу кийди.
Ак-Борого айдып турат:

«Ак аястын түбинде
Ак булут деп көргөним
Ак-боро адым туру.
Ак јаланга түжерде,
Ак туман деп көргөним,
Айланып келген сен эмтирин.
Ай канатту куш чылап,
Аткан октый эм түрген,
Ак булуттын алдыла
Алтайысты эм көстөп,
Амадап экү јаналык» – дейт.
Ак-борозына ол јууктайт,
Алтын түгин сыймай согот.
Ала јараш токымын
Ары-бери бу тартат.
Алтын арташ ол ээрин
Алдын-кийнин ајыктайт.
Төмөн түшсе, куйрук төстөн
Токус куйушкан божотпос.
Сан өрө сунуп чыкса,
Сегис колон кайра салбас.
Ары-бери јайкатпас
Алдынча өткөн алты колон
Алтылазы бек эмтир.
Солоны сүрлү үзениге
Сол будын көдүрип салды.
Үч темденип адына
Јеп-јенил мине сокты.
Ат тискинин тендеп тутты,
Алтайын көстөп шунутты.
Ай канатту куш чылап,
Ак булут алдыла барадат.
Көк тегери түбиле
Көнү түрген јанадат.
Эл-калыгын көрөргө
Элес эдип келедет.
Эзин-куйун кийнине артат,
Салкын-куйун сыылап калат.
Јаан-јаан тайгаларга

Ат туйгагы табарбайт.
Терен-терен талайларга
Жал-куйругы бу тийбейт.
Шуурган кептү шуулап турат,
Жалкын кептү элес эдет.
Алтын-Саадак бу ээчий
Ак-айастын үстиле
Сыгын сөөктү кезерлер
Салкын кептү келедет.
Булан укту жуучылы
База ээчий ол эмтир.
Бөрү сөөктү алыптары
Бир де артпай келедет.
Какай сөөктү черүзи
Кичинек те эм артпай
Кыйгы-кышкы келедет.
Көк тенери түбиле
Көк тош мөндүр
Көндүрө өдө конор бо десе,
Алтын-Саадак черүзи
Алтайын бу көстөп,
Айланып жанган ол эмтир.
Кара-Кула баатырдын
Кал черүзин кырган
Жер Алтай талазына
Женүлү келеткен болуптыр.
Анча-мынча болбоды,
Алтайына једип келди.
Алтын сүрлү өргөози
Анда эмди көрүнбеди.
Мал турган тебеези
Маргаа өлөнгө бастыртыр.
Јон турган тергеезинде
Јалан чалкан өзүптир.
Ак корымдый анда
Ак өргөози оодылган јадыры.
Эне јаштан өскөн јери
Ээн эмди арткан эмтир.
Ада јаштан ардак өскөн

Алтайы амыр артып калтыр.
Эне болгон Алтайынын
Эки алтын сыргазындый
Эжик одош ыраагында
Эки сүмер туузы анда
Эжерлешкен эм турды.
Ап-апагаш баштары
Артап калган немедий
Бозорышкан көрүнөт.
Жалан болгон јеринде
Јыда сыныгы көрүнбөйт.
Јон турган јуртында
Кижн сөөгн табылбайт.
Алтын-Саадак бу баатыр
Ачынбас бойы ачынды,
Кородобос бойы корододы.
Коркышту ачу кыйгырды:
«Ак боро аргымак адым,
Ак өргөөмдн кем ооткон?
Ак малымдн кем айдаган?
Албаты-јонымдн кем олјологон?
Албатыдан алган абакайым
Ан-Тана кайда не?
Элден күүнзеп ол алган
Эжн эмдн кайда не?
Эбрн турган тууларым,
Эжнлнп аккан сууларым,
Агаш-таштын шымырты!
Мөнгү суулардын шуулты!
Алтай үстннде алтан каан
Андап келбес алты јаан тайгам!
Јер үстннде јетен каан
Једнп келнп андабас јернм!
Кандый чак түшкенин
Капшай меге айтсагар.
Кандый каан јуулаган,
Кайдаар мал-кужымдн
Кыйгыбыла айдаган,
Канча тилдү јонымдн

Камчыбыла чыбыктап
Кажы алтайга ууланган?»
Эжик одоштой ыраагында
Эки түйней ыйык туулар
Экилези күзүрт этти,
Анча-мынча болбоды,
Ай канатту эки шонкор
Ак айастан учуп түшти.
Акшып-акшып эткилейт,
Аайы жок үрелгилеп калтыр.
Өргөө төрдө жадатан
Өгүс эки айулар
Кыл түктери таакыланган
Кара жыш агашту
Алты жаан тайгазынан
Анда база келдилер.
Эжик бойдо жадатан
Эжер эки тайгылы
Экилези кынзыжып,
Ээзине једип келдилер.
Кол-буттары уладаган,
Кажайган тиштери саргарган,
Койройто туткан куйруктары
Көнү суй салынган,
Көрөр сүри чыккылаган,
Колго-бутка оролодылар.
«Кайран баатыр Алтын-Саадак,
Кара-күрен атка минген
Кара-Кула баатырла
Канча жылга жуулажып,
Көп жылдар өткөнин
Көндүрө билбей калган – деп,
Куркундарын эм јайып,
Коштой экү отурып,
Комыдап турат шонкорлоры. –
Кара-Кула баатырдын
Кускун-кара атка минген
Кускун-Кер деп уулы
Ак кемирчек өргөөндү

Ай туркунына оодып салды.
Одорлуда малынды
Он күннин туркунына
Ончозын жууп айдады.
Одындуда јонынды
Он айдын туркунына
Ончозын жуулап, олјолоп
Оморкогон ол эди.
Албатыдан талдап алган
Ай-Тана абакайын
Башка јердин баатырына
Бойы белен багынган.
Кускун-Керле экү
Куучындашкан, каткырышкан.
Көзөрлөгөн, шатралаган,
Канча күнге јыргаган,
Калык-јонынды башкарбаган,
Канча малынды ајарбаган.
Канатту бисти азырабаган,
Канду жууга бу сего
Капшай элчи ийбеген.
Кара-Кула колынан
Кыл тыны үзүлер дешкен.
Калапту бүткен черүүнди
Кырдырып салар деп бүткен.
Куркундарыстын баштарын
Курч кайчыла кезеле,
Кереги јок куш дежип,
Кара јерге чачкан эди.
Канаттарысты жууй тудуп,
Караңуй түнде качкан эдис.
Кара јышту тайгага
Карыгып јажынганыс» –
Анайда эки шонкор
Алтын-Саадакка комыдайт.
«Айланайыс, Алтын-Саадак, –
Анайда айулар айдышты, –
Алтын кылга түгисти
Кызыл јалбыш ол отло

Куйкалап олор өртөгөн.
Кынжылардан чечеле,
Кыйнап бисти огырткан.
Калыктан алган абакайын
Калык-жонунды керектебеген.
Кускун-Керге оморды
Карамдабай олжолоткон.
Канча түмен малынды
Камчыладып айдаткан.
Карануй түн кирерде,
Кара агаш аразына
Качып барган эдибис.
Кызыл тынын үзүлбей,
Качан бир жанып келзен,
Көргөнисти көптөтпөй,
Куучындап берерге жүргенис».
Колго-бутка оролып,
Коштоныжып эки ийт
Кынзыжып, айдыжат:
«Айланайыс, Алтын-Саадак,
Алтайына амыр жандын,
Алкап турус сени бис.
Эжик бойдо жадар бисти
Ээн жерден келгендер
Эки күнге кыйнаган.
Азу тиштеристи сындырып,
Арка-мойнысты толгоп,
Ары өтсө, алты согор,
Бери өтсө, беш согор.
Бел-сыртыбыс балулу,
Буды-колыс бертиктү.
Көрбөөн жерден жет келген,
Көрөр бүдүжи жок баатырла
Калыктан көрүп алган эжин
Канча күнге жыргаган.
Кускун-кара атка минген
Кускун-Кер деп олжочыла
Кара-кер атка минип
Коштой жортуп барган эди.

Кажы алтайга барганын,
Калак, бис билбезис.
Калык-јонды болгожын
Камчызыла айдаган.
Кара-түмен малынды
Кыйгыбыла сүргүлөп
Күнбадыш јаар баргылаган.
Анан арызын билбезис,
Арка-тууда жүрген эдис».
Эки түней шонкорын,
Эки өгүс айузын,
Эки казар тайгылын
Эркеледип, Алтын-Саадак
Эн учында эрмектенди:
«Кара-күрен атка минген
Кара-Кула баатырды
Катап ойто турбазын деп,
Кату сөөгин жуу јеринде
Корым эдип чого салгам.
Кара-күрен ол адын
Ак-боро адым болзо
Анда база базып салган.
Куу онын ол сөөги
Кодуушка келбес турбайты.
Ак турлуда малымды,
Амыр јаткан јонымды
Адалу-уулду сүмеленип,
Айдуга апарган бу жүрбей.
Албаты-јонымды олјодон
Айрып мен албаанчам,
Ак-јарыкта амыр јок
Качан да мен јатпазым.
Көк жарыктын үстинде
Конок амыр конбозым,
Күн артык өткүрбезим.
Кускун-Кер баатырдын,
Каным тирү тужында,
Канын јерге агыспазам,
Кызыл тынын кыйбазам,

Күн жаркынду Алтайда
Кичинек те амыр жүрбезим.
Эки түней шонкорым,
Эки өгүс айуларым,
Эки казар ийттерим,
Ак өргөө жок то болзо,
Айылга бодоп ончогор
Алтайыма арттыгар.
Кулузын баскан жериме
Катап жажан өлөн өзөр.
Чалкан баскан тергееде
Чечек жайылар бир өйдө.
Башка жердин баатырына
Бойы багынган Ай-Тана,
Бурулу эмес ол болзо,
Бурылып келер айлына.
Албанла барган ол болзо,
Айланып жанар Алтайына».
Анайда Алтын-Саадак
Айдып турды иженип,
Ал-камык черүзин
Алдына кирип баштады.
Кускун-Керди истеелеп,
Куйун кептү жүре берди.
Салкын чылап, сыылай берди.
Турган жери артып калды,
Барган жери бадыш болды.
Түнде болзо түнеш жоктон,
Түште болзо амыраш жоктон
Жаш өлөндү жаланла
Жараш манла баргылайт.
Көк чечекти көмө баспай,
Көнү манла көндүккилейт.
Калык барган кара жол
Капталга жетире казылтыр,
Мал барган узун жол
Мыкынга жетире төпсөлтир.
Кырлу, кырлу жерлерди
Канатту куштый өткүлейт.

Жабыс, жабыс жерлерди
Жалкын кептү баргылайт.
Узун жолды кыскартып
Улу баатыр барып жадат.
Кыска жолды чикелеп
Көнү мендеп жүргүлейт.
Ат тыныжы салкынды,
Агаш бажын жайкаалайт.
Алыптар тыныжы куйунды,
Анда күүлеп тургулайт.
Канча күнге өдөр жер
Канза тартымга өдүлет.
Күнге өдөр жер болзо,
Көгүске тыныш тынганча,
Кийин жанында арт калат.
Бир ле көрүп тургажын,
Бир учы көрүнбес,
Жалан жагыс куба чөл
Жайылып калган жадар болтыр.
Сай кумакту бу жерден
Сарбайып өлөн чыкпайтыр.
Куу кумакту ол жерден
Кулузын өлөн өспөйтир.
Көгөрүп аккан талайы жок
Жалан ачык жер болды,
Жалан салкын согор эмтир.
Алтын-Саадак алып баатыр
Ат тискинин кайра тартып
Кийин жанын аярбайт,
Калапту канча черүзин
Кичинек те болзо амыратпайт.
Аттарда сооду жок,
Алыптарда амыралта жок,
Түн кирзе, бүрүнкийден сезип,
Тан жарыза, жарыктан билип,
Түндү-түштү баргылайт.
База ла бир көргөжин,
База өскө жер көрүнөт.
Боркыраган талайы

Балкаш јалан ол эмтир.
Буулап чыккан изү буузы
Булут болуп тенгериде
Бөлүктелип жүрген эмтир.
Јабыстай учуп оны кечсе,
Јүс-кеберди јалкый согор.
Тынчу јаман јыдына
Тумчаланардан маат јок.
Корон-ачу буузына
Корондолордон кыйыш јок.
«Балкашбыла кайнаган
Бу талайды болгожын
Бийик үстиле өдөргө
Бар јок күчеерди
Бир де кысканбаар!» – деп,
Бир кижидий черүзине
Быжулап Алтын-Саадак
Бар-јок күүниле
Анда айткан ол турды.
Ал-камык черүзи
Айткан сөстөн эм чыкпай
Аттарынын тискинин
Арай өрө тартала,
Айланып, соруланып,
Агып јаткан талайды
Ак буу үстинче
Амыр кечип чыкпай кайтты.
Анан ары Алтын-Саадак
Ак булутка артылбай,
Кара булутка каптырбай,
Көк тенгери түбиле
Көргөн көзи чолмон кептү,
Тынган тыныжы шуурган кептү,
Тискинди болзо тен тудуп,
Ак-боро адын болзо
Анан ары бош салды.
Анча-мынча болбоды,
Ак булутка арай јетпеген
Арыскан јаар кара тайганын

Ак јаланду кырына
Ак-борозын токтотты.
Турнабай болгон көзиле
Туу бажынан көргөжин,
Кара-Кула баатырдын
Коозолу журты көрүнөт.
Одындуда јоны болзо,
Онтоп турганы угулат.
Тергеелүде калыгы
Тен кыйында болуптыр.
Одорлуда малы-кужы
Одоры јетпей кыймырайт.
Оны јок тибиреп,
Оноры-тескери манташкан
Ондо база јүрүптир.
Кара туунын эдегинде,
Кара талай јаказында
Кара чой эки өргөө
Көлөткөзи јер өткөн,
Карарып анда турдылар.
«Кускун кара атка минген
Кускун-Кер баатыр киж
Јирме јашка једип калтыр,
Јилинчиги тынып калтыр.
Јен шыманып кел тутса,
Јенү албаанча ол салбас.
Балтыры тынып калтыр,
Бир тутса божотпос эмтир.
Адазынан артык күчтү,
Адар да, тудар да.
Аланзыйтан јаны јок,
Айландыра сананатан,
Эбиреде эптү шүүйтен
Эр бүткен киж эмтир.
Бүткүл бойыс барарга
База да јарабас неме эмтир.
Тастаракай бололо,
Турган онын өргөозине
Тургуза ла једип барзаас,

Тын быжу ол болор» – деп,
Ак-боро ат болзо
Алтын-Саадак ээзине
Айдып турбай канайтты.
Ары-бери көргөлөктө,
Ак-боро аңдана согуп,
Арык, жаман жабага болды.
Саксактары сарбайып,
Таакылары каландап,
Көстөри оролонып,
Туйгактары уладап,
Кежири кыйкырап,
Ээри эскирип, чыкырап,
Кайыш жакшы колондоры
Колболу кыл колондор болды.
Алтын-Саадак баатыр
Айлана соккон бойынча
Тастаракай болуп кубулды.
Ал-камык черүзин
Алаканбыла жаный согуп,
Ат куйругынын чарагы эдип,
Таакылу жабаа куйругына
Таштап эмди жапшырды.
Саадак, үлдү, окторын
Солый-булгай соголо,
Жал эдип кубултала,
Жабаганын жалына
Жапшыра анда таштады.
Арыскан жаан кара тайгадан
Арык атту Тастаракай
Калбан-булбан бу эдип,
Капылдада желдирип,
Капшай түжүп келедет.
Оо-боо жетпеди,
Одордо малды келип өтти.
Онтошкон улус ортозыла
Кара чой эки өргөөни
Көстөп келип жатпай кайтты.
Булутка бажы сапталган

Баштапкы кара өргөөгө
Бажында чачы жок,
Бапылдаган эрмек-сөстү
Тастаракай једип келди.
Каалга эжикти каруулдаган
Канча алып көргөжин,
Кулактары талбайган,
Көстөри јашкайактыган
Тастаракай једип келтир.
Туура тур деп турганча,
Туткалу эжикти ача тартып,
Терс-кара өргөө ичине
Түрген кирип ол барат.
Төө мында туйлагандый
Төжөк, јөөжө чачылыптыр.
Эпши јанында карган эмеген
Эрмек-куучыны көп эмитир:
«Акыр ла болзын, Ак-Бөкө,
Акыр ла болзын, Ай-Туулай,
Уул бала јок дејип,
Узак јажына чертенген.
Кыс бала јок дејип,
Кыска өйлөргө чертенген.
Калганчыда көрөр болзо,
Кара-Кула баатырды
Ак-Бөкөнин уулы
Алтын-Саадак баатыр
Алтайында артала,
Актуга өлтүрип салтыр.
Онын учун Ак-Бөкө
От айагында кыңыда
Ийт ордына болуп,
Иргеде отурганы тапту ол.
Кара-Кула каргыжыла,
Кызыл тыны үзүлгенче,
Кыйында ол јүрер» – дейле,
Кара-Куланын эмеени
Каргап-шилтеп түкүрет.
Кирип келген Тастаракай

Кӧс учыла кӧрӱп отурза,
Иргедө илјирме бажында
Ийтке бодолду карганак
Кынзып, онтоп отурат.
Эжиктин экинчи келтейинде
Энчейген карган эмеген
Эдектери сӱүртелип,
Эки тулуну чычайып,
Эки кӧзи јашкайактып,
Казан-айакла уружат.
Кӱп, аркыт ол быжат,
Аракы азып јӱретен эмтир,
Амыр билбей иштениптир.
Алтын-Саадак оморды
Алдында качан да кӧрбӧгӧн.
Ада дезе, адазы эмес ошкош,
Эне дезе, энези эмес ошкош.
Андый да болзо сурады:
«Айыл ичинде илјирмеде
Ак-Бӧкӧ баатыр ба бу?
Аракы-чеген бу аскан
Ай-Туулай ба бу?»
«Эйе» деп јаныс сӧслӧ
Ээ уй эмеген эм айтты.
Тастаракай бу лаптап
Ада-энезин ајыктайт.
Одус јылга мынайда
Отурган, онтогон болбайсын.
Акыр ла деп Алтын-Саадак
Ач ичинде бир сананды:
«Спердин уулаар кайда не,
Сӱрлӱ бӱткен баатыр деп,
Сӱре ле угуп јӱретем» –
Тастаракай анайда
Кара-Куланын уйинен
Табыланып сурады.
«Уулым уйде ол эмей.
Ай-Тана абакайы
Уул бала тапкан эди.

Үргүлжиге ундылбас
Үч жылга той эткен.
Кускун-Кер удабас
Ак-Бөкө Алтайына
Алтын-Саадакты өлтүрөргө
Амадузын бүдүрип барар» – деп,
Кара-Куланын эмеени
Маказырап ол айдат.
Мыны уккан Тастаракай
Мынайда ол айдат:
«Кускун-Кердин кўчи
Кускун-кара адында деп,
Камык онын жонынан
Күнүн сайын угадым.
Алтын-Саадак оны укса,
Адын озо өлтүрер болор.
Албатыда андый табыш
Азыйдан бери угулат» – деп,
Тастаракай айдып отурат.
Килеп турган кижн болуп
Куучындап эм отурат.
«Ээ, Тастаракай,
Элдин эмди айтканын
Эки кулакка не алар.
Кускун-Кердин өлбөс тыны
Кускун-кара адынан
Кабайдагы уулынын
Колтыгынын алдында
Кичинек бесте салынган.
Калык оны кайдан билзин,
Эл оны кайдан сессин?
Түүк, карган менин тилимди,
Тегин жерге айда салдым.
Тенегимди канайдайын.
Ак-Бөкө баатырдын
Ай-кулагын угулбас эдип,
Түлейледип салган эмей,
Эмегинин кулактары
Эрмек-сөсти база да

Јетире укпас ол эди».
«Нени слер айттыгар? – деп,
Тастаракай карганактан,
Онын сөзин укпаан болуп,
Аамайтып сурады.
«А нени сен сураган?» – деп,
Кара-Куланын эмеени
Кайра база сурады.
«Кускун-Кердин өлбөс тыны
Кускун-Кара адында ба деп,
Калык-јон айтканыла
Чын ба деп сураган эдим» – деп,
Тастаракай унчукты.
«Эйе, эйе, Тастаракай,
Элдин айтканы чын болор» – деп,
Карган эмеген эрмектенди.
Эмеш-умаш отурала,
Эжикке чыгып алтам деп,
Тастаракай күлүк ол болзо,
Отурган јерден тура јүгүрүп,
Чыга бербей канайтты.
Кара-Куланын эмегени
Каргандарла уружып,
Кара өргөө ичинде артты...
Эжиктен чыккан Тастаракай
Экинчи кара өргөөнин
Эжигине једип келди.
Каруулчыктар ай-уй деп,
Көк јиткеден туткалакта,
Каалгалу эжикти
Калт этире кийнинен јаап,
Кире берген ол турды.
От айагына отура түшти,
Ончозын шиндеп көрүп ийди.
Көбөн ширдек үстинде
Көмүрдий кара чырайлу,
Конжык јаан тумчукту,
Карыш кире кабакту,
Јаан талазак оборлу,

Жалан ошкош жаакту,
Жалтыраган жаан көстү
Кускун-Кер отурды.
Кирип келген Тастаракайга
Кылчас эдип ол көрди.
Кыгыс эдип унчукпады.
Казылу эттен жип отурды,
Короюнноп ичип отурды,
Эпши жанында Ай-Тана
Энчейип балазын эмизет.
Эжиктен кирген Тастаракайга
Эзен де деп айтпады.
Эки жараш шанкызы
Эки жарынга согулат.
Эрине болзо эрке көрөт.
Эриндери энир күндий
Кызарганы ол ло бойы.
Качарынын кызылы
Кан чачылгандый ла бойы,
Көскө көрүмжилү ол эмтир.
«Кайдан келген, Тастаракай?
Кандый керектү жүргенин айт!
Калбайган эрдинди көрөргө
Коркышту жескимчилү эмтир.
Тегиндү жүрген бе?
Тегенектү келген бе?
Түрген айт, Тастаракай!» – деп,
Кускун-Кер сурады.
Тиштери тарсылдап,
Тили туктурылып,
Чилекейи чачылып,
Чике көрүп, Тастаракайдын
Айткан сөзи мындый болды:
«Кара өргөөгө киреле,
Курсак берзе, жиирге келдим.
Кускун-Керге жолыгып,
Куучын айдарга жүрген эдим».
Кускун-Кер мыны угуп,
Куу сөөктөн чачып берет.

«Куучынын айт» – деп,
Кезеде айдып отурат.
«Куу сөөкти бу жиирге
Кускун-Керге киргем бе мен?» – деп,
Тастаракай чечен айдала,
Таштап ийди куу сөөкти.
Кускун-Кер ачынып,
Кара табак ичинен
Челдү сөөк табала,
Челип берди айылчыга.
«Не келгенинди айт» – деп,
Некей берди тургуза ла.
«Челдү сөөкти челдеерге
Чек жаман кижиге эмезим.
Айылга кирген кижиге
Амтанду аш салатан эмей.
Аргазы жок Кускун-Кер
Ажы жок жүрген жүрбей» –
Анайда Тастаракай
Айдып салып отурды.
Ай-Тана абакай
Алан кайкап ачынат:
«Алтын кептү алыптар
Анайда кезе айтпаган.
Арказында тоны жок,
Аргазы жок Тастаракай
Арт-учында үндү болуп,
Анайда өчөөр бу туру» – деп,
Ала көзи кандалат,
Ары болуп Кускун-Керге
Ачык-жарык ол көрөт.
Бери көрүп Тастаракайга
«Бери не келген?» – деп ачынат.
«Бери бачымдап келгеним
Бого ло айдып берейин –
Тастаракай айдып отурды.-
Алтын-Саадак ла Кара-Кула
Алтан жылга жуулажарда,
Алтын-Саадактын абакайы

Ай-Тана эрин сакыбай
Азып, жүүлип ол жүрген
Кускун-Кер деп тенекке
Кача берген деп јоноор
Канча јылга айдып келеет.
Алтын-Саадак албатызын,
Ал-қамык малы-кужын
Айрып аларга келер деп,
Албаты-јон айдыжат».
Тастаракайдын бу сөзине
Кускун-Кер тын ачынат,
Кара көзине кан чачылат.
«Кедери чык!» – деп атыйланат.
Ай-Тана абакай
Арай ыйлабай айдат:
«Алтын-Саадак баатыр ба ол?
Одус јылга јуртайла,
Ойноп шулулар балазы јок,
Онкойо карыза, ордына артар
Омок онын уулы јок,
Кижее берер кызы јок,
Кара бажы када берзе,
Калык-јонын кем баштаар?
Канча малын кем көрөр?» –
Анайда Ай-Тана айдып,
Кабайда балазын јайкайт.
«Э-э, эртен-бүгүн
Эски эреер једип келзе,
Эмди слер канайдараар?» – деп,
Эрди болзо калбайып,
Тастаракай сурап энчикпейт.
«Алтын-Саадак келгежин,
Ады болзо, јал јастанар,
Акту бойы јен јастанар,
Кускун-Керден кызыл тыны
Күн өткөлөктө үзүлер.
Акту бойыма не болзын,
Азырап отурган балам бар,
Адазы ордына ол артар,

Энези учун эл башкарар,
Журтаган журт ээн калбас,
Жүретен жүрүм тегин өчпөс,
Санаа жедерде сала бергем,
Күүн жедерде жүре бергем.
Кускун-Кер бу баатыр
Карыганча эжим болор.
Алтын-Саадак ол келзе,
Анайда ла айдарым» – деп,
Ай-Тана каругу жоктон
Айдып ол отурбайты.
«Уктын ба, Тастаракай?
Угын жок, Тастаракай!
Эмди бажынды кезеле,
Эки будына саларым.
Эки будынды кезеле,
Эмди бажына саларым» – деп,
Кускун-Кер тура жүгүрип,
Курч үлдүзүн ала койды.
Кезе чабардын бери жанында
Тастаракай эжик жаар
Талтас-мултас жүгүрди.
Кускун-Кер кийнинен
Каны кадып сүрүшти.
Кара өргөөни айландыра
Канча катап айланды.
Кенетийин Тастаракай
Кускун-Кер баатырдын
Алдына тура бербей кайтты.
Алтын-Саадак бу бойы
Кеберин алып тура түшти.
Таакылу ады болзо
Турган жерине јада түшти.
Ак-боро ат болуп
Алтын-Саадак жанына
Акту бойы тура түшти.
Алтын-Саадак бачымдап,
Ак-боронун куйругынан
Бир кылды жула тартып,

Ары-бери јайкай сокты,
Алтан күнге тоолоп болбос
Ал-камык черүзи
Анда болзо тура түшти.
Јайылып турган ак јалдан
Јаныс кылды јула тартты.
Солый-булгай согордо,
Саадак, үлдү, окторы
Черүзине тудулды.
«Ээ, Ак-Бөкөннүн уулы
Эмди бойы келген турбай.
Эр адамды өлтүрүп,
Эремжиген сен ийт.
Алып болгон адамды
Алтайында өлтүрүп,
Амтажыйла, бу меге
Акту бойын өлтүртерге
Алтайыма келген турун!
Чирик төнөш жыктым деп,
Чимиригин агып сананган.
Карган кижн өлтүрүп,
Кара канын сен ичкен.
Кара бажынды кезеле,
Карбайган будына саларым.
Кара балкаш јининди
Кара куртка јидирерим!» – деп,
Кускун-Кер кыйгырып,
Кара-болот үлдүзүн
Кара чой өргөөзине
Канча катап кайрай сокты.
Алтын-Саадак ачынып,
Айткан сөзи мындый болды:
«Көп эрмекти айдарга
Копчы кадыт па сен?
Көжөйгөн көк өкпөлү
Көксинди үйттей адарым!
Көрүнүп жүрген өзөктү
Көксиннен күн чалыдарым.
Армакчыдый бу чичке

Арканды ырта адарым.
Алан ачык арканнан
Айды болзо чалыдарым!»
Алмыс мистү үлдүзин
Ан тере кынынан
Анда ушта ол согуп,
Айга-күнге жаньды,
Калып келип чабышты.
Каньырт-күнгүрт табыжы
Канча алтайга торгылды.
Жызырт-мызырт табыжы
Жетен каанга угулды.
Алты күн деп чабышканы,
Алтан жылдан ажа бертир.
Жети күн деп согушканы
Жетен жылга једип калтыр.
Алмыс мистү үлдүлери
Арзайыжып мокоортыр.
Арт-учында сынгылап,
Акта эмди чачылыптыр.
Тыштанышты бу билбей,
Тудужа бербей канайтты.
Жарыннан алыжарда,
Жалбак эттери үзүлет.
Төштөн тудуп силкижерде,
Тудамнан эттер чачылат.
Бу ла өйдө Кара-Куланын
Калју карган эмеени
Кынъыда Ак-Бөкөни
Кайчыла сайып өлтүрерге
Калаптанып турган эмтир.
Ак-боро ат оны
Алын колло алты чапчыды,
Кийин будыла канча тепти.
Кабортодон үзүлип,
Карган абакай анда өлди.
Ак-Бөкө лө Ай-Туулай
Алан кайкап анда турат.
Кускун-Кердин кускун-каразы

Ак-бородон жайымдала берип,
Ай-Тананы балазыла
Апарып сугарга ол мендейт.
Алтын-Саадактын ак-борозы
Билбести билип ийген,
Сеспести сезип салып,
Кускун-карала согужа берди.
Тебижип жүрген жерлеринде
Тенгис, көлдөр арт калат.
Көгүс, мойнынан тиштешсе,
Көнөктөн кандары төгүлет.
Карын-аркадан тиштешсе,
Казаннан кандары шаркырайт.
Калганчыда кускун-кара ат
Кабыргазы кабырылып,
Омыртказы омырылып,
Ак-борого өлтүрткен
Ак жалаңда алтан куртка,
Жер үстинин жетен куртына
Жем болуп жада калды.
Алтын-Саадак баатырдын
Какай укту кезерлери,
Сыгын сөөктү жуучылдары,
Булан укту баатырлары,
Бөрү укту алыптары
Кускун-Кер баатырдын
Канча түмен черүзүн
Кырза, кырылып түгенбейт,
Өлтүрзе, өлгөнү билдирбейт.
Эки баатыр болгожын,
Эңчейижип согужат.
Эптей баскан жерлери
Эжилип, быркырап ол турат.
Кадай тепкен жерлери
Кажат-жардый ол артат.
Тууга-кырга басканда,
Туулар туура чарчалат.
Талай-көлгө басканда,
Тамчы болуп чачылат.

Көк өлөндү көк жалан
Көрөри жок куу калат.
Жаш өлөндү жажыл чөл
Жаражы жок сай калат.
Жалым таштар жызырап,
Жалкын түшкендий оодылат.
Күлөр туулар күзүрөп,
Күкүрт түшкендий күлделет.
Аны-кужы кыймыраган
Арыскан туулар ээн калат.
Кужы-курты түймеген
Кулузын-жыраа тым калат.
Эки баатыр тыныжынан
Эжилп туман чөйилет.
Бел-сырттын сызынан
Буркурап туман жайылат.
Андый да болзо Алтын-Саадак
Алкы күчин ычкынбай,
Амадап туткан өштүни
Капчал жерге капсай тудат,
Келижер жерге кептей базат,
Алтын-Саадак ла Кускун-Кер
Ала койып тудушканча,
Алтан-жетен жыл өдүптир.
Селт эдип согуш токтоордо,
Алтын-Саадак ай жаазын
Ала койып, канду кастагын
Кускун-Кердин көксине
Уулай тудуп ол адат.
Көөжөйгөн көк өкпөлү
Көкси онын үйттеле берет.
Күннин күмүш ол чогы
Үйт ажыра чалыды.
Армакчыдый бу чичке
Арказын жырта ол адат.
Алан ачык арказынан
Айдын алтын ол чогы
Арка ажыра чалыды.
Андый да болзо Кускун-Кер

Алтын-Саадак алдына
Аргазы чыгып жыгылбады.
Ан чылап огырып,
Алтын-Саадак баатырла
Анда казыр тудужа берди.
Анайтканнын соңында
Алтын-Саадактын ак-борозы
Айландыра көрүп турза,
Ай-Тана абакай балазын
Кара какай балазы эдип
Кара какай балдарына кожот.
Сол колынын чычакайын
Саламга бодоп кезе чабат.
Балтыры кежик бала эдип
Балам, балам деп эркелейт.
Кара чой кабайга
Капшай салып ол жайкайт.
Андый сүмени билеле,
Ак-боро аткан октый
Ак айастан шунуп тўшти.
Кара какайдын кичү балазын
Кабыра чайнап, быкырып ийди.
Сөөгинен сөөк артпады,
Сеги жок жоголып калды.
Кара какай бир балазы
Канайып капшай жоголды деп,
Кускун-Кердин эмеени
Качан ок билип ийди,
Көңкөрө жадып ыйлай берди.
Кенетийин Кускун-Кер,
Кускун чылап, курк этти.
Какпы ошкош колдоры
Күчи чыгып божоды.
Каап тудары астады,
Калай тудары көптөди.
Алтын-Саадактын ак-борозы
Акту тынга жеткен деп,
Селт эдип сезинди,
Семтес эдип чочыды.

Өзөр жаш токтоды,
Өлөр тын жууктады деп,
Арт-учында Кускун-Кер
Аланзу жоктон билип ийди.
Ал-санаазы булгалышты,
Айланып, таралып баштады.
«Тогузон жыл тудужып
Туза сеге жетти бе?!» – деп,
Алтын-Саадак айдала,
Арыган күчи анда кирип,
Түгенген чагы кожулып,
Кускун-Керди күчтү колло
Бир темденип тизеге көдүрди,
Эки темденип курлаага жетирди,
Үч темденип кол бажына
Көдүрип алып чыкпай кайтты.
Кускун-Кер тепкиленет,
Кежиринде кей киркирейт.
Алтын-Саадак аыктанат:
Айландыра бүдүн туулар жок.
Арт-учында жылым кайаны
Анда лаптап көрүп алды.
Аргазы чыккан Кускун-Керди
Арта ого экелип чачты.
Жалбак кайага жарс этти,
Жалкын оды жалбырт этти.
Козыр таш козырай берди,
Корым сайы көчкөлөй берди.
Кускун-Кердин кара каны
Кара жерге тамчы да болбоды.
Кызыл тыны кыйылды,
Кылайып сөөги де артпады.
Кайа-ташка сайалды.
Үргүлжиге турбас эдип,
Үзүт тыны кирбес эдип,
Алтын-Саадак баатыр
Анайда өштүзүн жендеп салды.
Алтын-Саадак баатырдын
Какай укту кезерлери,

Сыгын сөөктү жуучылдары,
Булан укту баатырлары,
Бөрү укту алыптары
Кускун-Кер баатырдын
Канча түмен черүзин
Канза таңкы тартылгалакта
Жергелей чаап жетен муннан,
Түргендей чаап тогузон муннан
Оо-боо бу жетирбей
Ончозын кыра сабадылар.
Кара агаштый кал черү
Кара жерге сек болды.
Куучынга кирген бойлоры
Каткыга түжүп кырылды.
Алтын-Саадак баатырдын
Арыган сыны серий түшти,
Ачыган эди жазыла берди.
Ак талайга жүзин жунды,
Алдыгы эдегиле арчынды,
Алаканын уужанды.
Ак-борозына чек минип,
Кускун-Кердин өргөөзине
Корголжын октый учуп келди.
Каалгалу эжикти
Кайра ачып эм көрди.
Иргедеги эки карган
Илжирмелери кыжыражып,
Кежирлери кыйкыражып,
Колдорын өрө көдүрип,
Калактажып, бажырат:
«Калак-кокый, жаан баатыр!
Күндү жердин күчтүзи!
Калык баатыр артыгы!
Карган бисти арттырба,
Кулга келген жонынла
Кожо апарзан кайдадын.
Кол чөйип курсак сурабазыс,
Кол күчисле жадарыс.
Кылайган тизе көргүзип,

Кеп-кийим сурабазыс.
Жаныс ла күндү Алтайга
Јаба бисти апар» – дешти.
«Азыраган адам Ак-Бөкө,
Эмискен энем Ай-Туулай,
Канайып жангыс уулаарды
Карыганча таныбайдаар?» –
Алтын-Саадак анайда
Ада-энезине айдала,
Темир илјирме кижендерди
Тургуза ла үзе тартты.
Карган ада-энезин
Кабыра тудуп окшоды.
«Таныбай эмди турганысты
Тындап кийнинде угарың.
Тонодып, айдадып жүргенисти
Тоолоп берзеес, билеринг» – деп,
Ада-энези айдышты.
Анайткан соңында уулы
Айдуда жүрген жылкыдан
Ак-бороны тудуп,
Адазын миндирди.
Ак-сурды ээртеп, чүмдеп,
Ай-Туулай энезин миндирди.
«Ак малды айдап алып,
Албаты-јонды баштап алып,
Алтайыска јаныгар» – деп,
Алтын-Саадак айдып турды.
Оо-боо јетпеди,
Озогы үйи Ай-Тана
Алтын-Саадак алдына
Айлык јерден айбас эдип
Једип келип, јайнай берди:
«Јуртабаза да јуртаганыс,
Јурук төжөгис бир болгон.
Јатпаза да јатканыс,
Јарыткыш одыс бир күйген.
Кадыт кижичачы узун,
Как бажында санаазы кыска.

Берген сөсти бүдүрбей,
Булгалып, сеге килебей,
Өскө журтка албанла
Өлбөскө келгенимди ташта».
Алтын-Саадак баатырдын
Айткан сөзи кату болды:
«Айыл-журтты сакыыр деп,
Албатыдан талдап алгам.
Күлдү отты өчүрбезин деп,
Калык-жонноң көрүп алгам.
Канду жуу келерде,
Кача бердин күч өйдө.
Кускун-Керден бала таап
Кааныркап отурган жогын ба!
Алтын-Саадакты жамандап,
Айткылап жүрген, ундыдын ба!
Эш болуп эпши жанында
Эмди сен отуруп болбозың.
Канду жуу жериме кирзе,
Катап мени садарың!»
Анайда айдып, Алтын-Саадак
Ай-Тананы ат камчыла
Аланзыбай алты сокты,
Жымжабай жети сокты,
Санааркабай сегис сокты,
Токтодынбай тогус сокты.
Ол до ас дейле,
Он катап орой сокты,
Үлүүнди ал дейле,
Үлтүреде сабап ийди.
Тынын чыгара сабайла,
Турган тууны ажыра чачты.
Турган изи бар болды,
Турган бойы жок болды.
Алтын-Саадак баатыр
Ак-борозына мине сокты.
Кускун-Кердин журтын,
Кулга жүрген ончо жонун,
Кыймыраган бу малын

Кичинек те кыйык көрбөй,
Кыгырт эдип унчукпай,
Жаткан жерге жатсын деп,
Жаман каршу сананбай,
Жеринде ле арттырды.
Айлу-күндү Алтайын көстөп,
Ада-энезине једижер деп,
Аткан октый јанып ийди.
Анча-мынча болбоды,
Алтан тайга ажып ийди,
Алтан талай кечип келди.
Ак-боро ат болзо,
Бир ондонып көргөжин,
Байагы ла Ай-Тана
Ак-борого учкашкан,
Алты башка санаалу
Келип жаткан бу болтыр.
Мыны билген Ак-Боро
Манын эмди токтотты.
Алын колын алынбай,
Кийин будын тартынбай,
Кайчы кулагын кымынбай,
Кыл куйругын шыйманбай,
Казык кептү тура түшти.
«Күч јеткенче болушту,
Кайран адым, не болды?» – деп,
Эңилип келип адынан
Эр баатыр эм сурады.
«Ұлтүреде сабаган үйин
Ұч башка санаалу
Сеге једижип учкажарда,
Сеспей канайып келедирин?»
Ак-Боро анайда айдала,
Ары-бери силкинди.
Ай-Тана абакай
Аттан јерге кел түшти.
Алтын-Саадак бу баатыр
Ачынбас бойы ачынды,
Ак болот үлдүзин

Ан тере кынынан
Ушта тартып талайды.
«Акыр, акыр – деп,
Ак-Боро айткан турды. –
Абакайынды өлтүрүп,
Ада чакка мак болбос.
Үйинди өлтүрө чыбыктап,
Үргүлжиге адын чыкпас.
Агару бойын агару бол,
Ак-боро адыга ижен».
Анайда айткан Ак-Боро
Ай-Тана абакайды
Алын колло алты чапчыды,
Кийин будыла кайра тепти.
Калбакка келбес каны жок,
Колго келбес эди жок эдип,
Канча бар күчиле
Үлтүреде чапчыйла,
Үрүстелте тебеле,
Ак-Боро айдып турды:
«Ай-Тана акту сесе
Айаганча эш болорго сананбаган.
Акту тынына једерге амадаган.
Беленче өлбөс тынду бүткен,
Бек тыны төбөзінде түк болуп өскөн.
Ада-энеден анайда бүткен,
Аланзыбай јуртаарга келген.
Азыраган балабыс жок деп
Арт-учында ачыныптыр.
Јуулап келген Кускун-Керге
Јенил санаалу багыныптыр.
Казыр өштүни јенеринде,
Катап јуртаарга санаптыр.
Кийнингнен келген эмеениге
Килебеенин јакшы эмтир.
Эмди сен оморды
Эленчикке јенип салдын,
Эригер сенин јанын жок,
Эрмек эдер учурын жок».

Алтын-Саадак адын болзо,
Алты катап сыймады.
«Амыр жүрзем канадым,
Жууда жүрзем болушчым» – деди.
Онон ары олор экү,
От чылап жалбырт эдип,
Турган жерден учуп чыкты.
Түнде болзо уйку жоктон,
Түште дезе амыр жоктон
Алтайын көстөп жандылар.
Жаан чөлди болгожын,
Жалкын кептү өдөдилер.
Саат-маат баргажын,
Санаазы жарый түштилер.
Ак тайганын бажына
Жедип келген турдылар.
Ак аястын алдында
Ары-бери бүр жайылган
Алтан алты олбыкту
Ак теректин төзине
Амыраарга тура түштилер.
Аттын болзо ээрин алып,
Амырай берди Алтын-Саадак.
Алты анды адада,
Алты тишке тиштеди.
Ары-бери аңдандырып,
Тыштында күйүги жок,
Ичинде чийи жок эдип
Быжырып эмди жип алды,
Аржан суудан ичип алды,
Арыган сыны сериди.
Анду-кушту тууларын
Алкышту эмди аяктайт.
Шибее болгон тайгазына
Шымыранып, быйан айдат:
«Ададый алкышту,
Энедий эркелү.
Ада болгон ада шибеем,
Эне болгон эне шибеем,

Кара-Кулала согужарымда,
Жыгыларга сен бербей,
Жарын-колго күч кошкон,
Көгүс-бутка чак берген.
Ада-чакка алкыш сеге,
Эне үйеге быйан сеге».
Андап-куштап жүретен
Алтын жаан тайгазын
Арчынбыла аластап ийди.
Жети жаан ыйыгын
Женил алкап үрүстеди.
Алтай үстінде алтан каан
Андап ого келбейтен.
Жер үстінде жетен каан
Жерине жууктап жүрбейтен.
Эне болгон Алтайынын
Эки алтын сыргазындый
Эжик одош ыраагында
Эки сүмер туузы анда
Эжерлешкен турбай кайтты.
Ай чыкса, айдан көлөткө албас,
Күн чыкса, күннен көлөткө албас
Эки түней бу сүмери
Эне Алтайга чүм болды.
Шибее болгон тайгазы
Шынырт эдип, токтой берди.
Куйак болгон туулары
Күзүрт эдип, тымып калды.
Алтын-Саадак ак-бороны
Арташ ээрле ээртеп ийди.
Айлы-журтын эмди көстөп,
Аткан октый учуп ийди.
Мал турар жеринде
Мандык өлөн чыгып калтыр.
Уйлар жүрер бүктерде
Узун өлөн жайылыптыр.
Кулузын-жыраа бүр алынып,
Кебине ойто тур калтыр.
Баргаа-чалкан жоголып,

Бастыра чечек жайылтыр.
Олјодон жанган ончо јон
Ондоп болбос јыргалда туру.
Јайнудан жанган көп калык
Јаан ойын-јыргалда эмтир.
Алтын-Саадак келди деп,
Алтан јүзүн эли сүүнди.
Сеге туткан өргөө деп,
Сүрлү жараш өргөөгө
Он јанынан он кижн,
Сол јанынан сегис кижн
Колтыктап оны кийдирди.
Ак сагалы курлаа јеткен,
Јаак сагалы јарын ашкан
Ак-Бөкө адазы,
Ай-Туулай энези
Алтын-Саадак уулына
Айдары јок сүүнгилейт,
Ортозына отургызып,
Оморкожып айдыжат:
«Кара-Кула, карыырыста,
Кенертен биске табарган.
Кызыл эттен јангы чыккан
Көөркий сени бис экү
Эжикке одош эки ыйыкка
Эбин таап јажырганыс.
Өлбөй артса, өзөр деп,
Өскө јерде иженгенис.
Ундыбай јүрзе, келер деп,
Уйку билбей бүткенис.
Эжик одоштой эки ыйык
Эскиде эне-адабыс болгон.
Кара-Јутпа јуулаарда,
Арайдай айдудан айрылып,
Олјодон омор ойлоп,
Онойдо туулар болуп калган.
Аданнын адазы Ак-Көбөн,
Эненнин энези Ай-Чечек
Энчиликке эки туу болды,

Эптү жакшы коштой туру.
Кара-Жутпа оморды
Күчи једип оот болбогон.
Канча түмен черүзи
Калас анда кырылган.
Не дезе, омор экүнин
Кожо соккон жүрегинин
Күйүп чыккан жалбыжы,
Коскорылып чарчаган косторы
Килемји јоктон оморды
Күйдүрип, өртөп туратан.
Эмди де омордын жүреги
Эригиш јоктон кожо согот.
Шынгырт эдип унчукканы
Шыркырап чыккан от болот.
Онын да учун бис сени
Оморго апарып жажырганыс.
Эмди сен чыдадын,
Эне-аданды јайымдадын,
Эл-јонынды бурыдын,
Эл адаанын сен алдын.
Эмди сен кожо јырга,
Эригип бого отурба.
Элдин-јоннын ортозына
Эбире базып жанарла».
Ада-энезинин айтканыла
Алтын-Саадак өргөөдөн чыкты.
Албатыны алты айланды,
Јонды јети эбирди.
Кожон, комыс чөйилет,
Карган-тижен чөөчөйлөйт.
Јиит улус жарыш, күреш,
Јүзүн маргаан эткен жүрет.
Тебек тееп ойноолойт,
Тегин отурганы көрүлбейт.
Анайып көрүп жүргенче,
Албатынын ортозынан
Ак сагалы кажыкка јеткен,
Јаак сагалы сыранак өткөн,

Көзи болзо сыкыйган,
Куучыны эмди кыйкыраган,
Он колында тайакту,
Сол колында топшуурлу
Карган өрөкөн удура чыкты.
«О-о, уулым, Алтын-Саадак!
Омок-седен баатырак!
Балтырын кежик тужында,
Балтырган үзүп азырагам.
Мени билбес жажында
Мокчый үзүп тойгыскам.
Албанга барган калыкты
Аргадаар күч алынзын деп,
Алтайдын аржан суузын
Артыгынча ичирткем.
Баатыр күчтү болзын деп,
Бастыра туудан күч сурагам.
Берген күчти балтырына,
Богоно сөөк кабырганга
Бычулап мен салган эдим.
Алтын-Саадак деп атты
Ол тушта сеге бергем.
Арыырын билбес ак-бороны
Минзин деп сыйлагам.
Эр жажына жеделе,
Элден кижиге алган эдин,
Эрмеги тирү эмегенле
Эриги жок журтаган эдин.
Олжого барган ончо жонунды,
Айдуга барган ада-эненди
Алтайына ойто жандырды,
Ады чыккан баатыр болдын.
Кыйылып тынын үзүлбезин,
Кызыл канын төгүлбезин» –
Карган өрөкөн анайда
Көгүстен айтты баатырга.
«Алкыжыс слерге жетсин,
Ак өргөөмө киригер.
Аш жакшызын амзагар,

Кеп ондүзин кийигер,
Жөөжөдөн алыгар,
Жүс жашты жажагар» – деп,
Алтын-Саадак күүнзеди.
Калык-жоннын жыргалына
Катап ла ол бирикти,
Жуук салза одус жыл,
Узак дезе бежен жыл,
Оо-боо жетпеди,
Жыргал-ойын токтоды,
Жангылап улус таркады.
Бир күн Алтын-Саадак
Бүрүнкүй бүдүмдү отуларда,
Билбес жерден адазы билип,
Сеспес жерден энези сезип,
Не керек кунуктын дешти.
«Жангыскан жөн жастанарга
Жаан кунукчыл ол эмтир.
Жүрүмде жаба жадарга
Жангыдан кижин алатам» – деп,
Алтын-Саадак бу баатыр
Ада-энезине айдып берди.
Тогузон жашка жеткилеген,
Тын-күчү чыккылаган
Ак-Бөкө лө Ай-Туулай
Бир үнлө айдышты:
«Журтаза да сен журтаарын,
Жүрзе де сен жүрерин.
Кандый кижин аларын,
Калак-кокый, бойун бил».
«Айтканаарга алкыш! – деп,
Алтын-Саадак айда салды. –
Алтай үсти калын жонду,
Алгандый кижин канай чыкпас.
Жердин үсти элбек жонду,
Журтагадый кижин не табылбас» –
Анайда баатыр айдала,
Ак ширдекке жадала,
Амырап уйуктай бербей кайтты.

Карамтыгып уйуктайла,
Кайкамчылу тўш көрди.
Канча тайга ары жанында
Кан-Буудай каан журтаптыр.
Эки кызын тойлоп салтыр.
Эн кичинеги – үчинчизин
Элдин эн артык баатырына
Эмди берерге ыргап жатты.
Алты баатыр алар дежип,
Алты маргаанда туруштыр.
Алтылазы маргаанды
Алып болбой жүрген болтыр.
Кан-Буудай каан эмди
Калганчы мөрөй жарлаптыр:
«Бай-Ару деп кызымды
Бай-чоокырына миндир жадым.
Алтайды алты айландыра,
Жердин үстин жети эбире
Токтоду жоктон мантатсын.
Жедип туткан кижинин
Журтына барар балам болзын,
Тандакталып тан атса,
Тамырланып күн чыкса,
Табышты мен эдерим» – деди.
Мызылдаган өргөөзине
Мыкын тайанып кире берди.
Алтын-Саадак бу баатыр
Ак ширдектин үстинен
Атпас эдип ойгонып келди.
Алтын үйген ала койды,
Арташ ээрге согуп ийди.
Алтан жүзүн эм өлөңдү
Ак айаннан ак-борозы
Аткан октый учуп ийди.
Ат чакыга тура тўшти.
Алты өлү токымды
Алтын-Саадак жайа тудуп,
Ат белине арта салды.
Арташ туудый алтын ээрди

Көбөн токым үстине салды.
Канча кат колондорын
Капшай түрген тартып турды.
Кийин жаар жыгылбаска
Көндүргезин чыт тартат.
Көнкөрө төмөн ашпаска
Куйушканды бек салат.
Үч кат үзенгизине
Үч темденип тееп ийет.
Ак-бороны минеле,
Ада-энезиле эзендежеле,
Албаты-јонды алты эбирип,
Ак малын алты айланып,
Амыр турган туру дейле,
Ары болуп элес этти.
Арткан изи мында јатты,
Барган јери билдирбеди.
Албатызы кайкап артты,
Ак малы селт этти.
Ак-боро ат болзо,
Алын колы бијелеп,
Кийин буды казалап,
Коо чүмдү барадат.
Ак-боронын јелижине
Айакта суу чайбалбаады,
Алтын-Саадак кожоңыла
Ай-күн ашпаады,
Алты жүзүн јаныланат,
Айландыра јер тындаалайт.
Казаладып барганда,
Кырлар күүлеп арт калат.
Чөйө јелдирип мантатканда,
Чөлдөр шуулап јада калат.
Оо-боо јетпеди,
Алтын-Саадак бу баатыр
Кан-Буудайдын тергеезине
Көрүлбес јерден көрүнип келди.
Јарт јерден јалбырт эдип,
Јыргалду јонго кожула берди.

Анча-мынча јон өдүп,
Үч өргөөнин бирүзине
Ак-борозын токтотты.
Алты алып ат буулайт,
Јети кезер јен тудат.
Јаныс баатыр јол баштайт.
Эжикчилер эжик ачат,
Эр јанына отургузып,
Эрмек-сөсти сакыылайт.
«Ат чакыга адын буулап,
Айлыма күүнзеп кирген
Кажы алтайдан келген кижини,
Кандый кааннын уулы эдин?» – деп,
Кызыл ширдек үстинде
Кыйыннан јаткан Кан-Буудай
Колтыктап кийдирген кижиле
Куучындажарга өндөйө турды.
«Ак-боро атка минген
Ак-Бөкө баатырдын
Ак-боро эрјине атту
Алтын-Саадак уулы эдим.
Ак-сур атка минген
Ай-Туулай энелү эдим» – деп,
Алтын-Саадак айдып берди.
Анан ары унчукпады.
Айландыра отурган улусты
Ајыктап эмди отурды.
«Баатыр кижини уулы болзо,
Баатыр онын күчү бар.
Кажы алтайды көстөдин?
Кандый амадулу бар јадын?» –
Катап эмди Кан-Буудай
Кичееп база сурап угат.
«Кийик те болзо эжерлү,
Кижини де болзо эштү.
Јастанарга јен эледи,
Јаныскан јүрөргө күүн сооды.
Јажына кожо јуртаарга
Јакшы эш бедреп јүрүм» – деп,

Каан кижиден коркыбай,
Jaандардан жалтанбай,
Улу сөзин угустыра,
Jaан сөзин жарландыра
Алтын-Саадак айдып ийди.
Кан-Буудай күлүмзиренди,
Каан сөзин айдып отурды:
«Эки кызымды бергем,
Эки күйүүм анчы улус.
Үчинчи кызым – Бай-Ару.
Үзүги жок кудалар келет,
Кызынды бер дешкилейт,
Кыстын күүнин сураалайт.
Карып жажым једип калган,
Канчын күчим качан чыккан.
Тебеелүде малымды
Тергеелүде јонымды
Тен тудуп башкарар
Тын санаалу башчы јок.
Эн кичинек эрке баламды
Эрге бербес деп санангам.
Калганчы јангыс кызымды
Кажы кижиге эм бербей,
Каан эдерге санангам.
Је кандый да болзо, кыс бала
Јүрүп, јүрүп кижиге барар.
Јүректе кан бар тушта,
Јүлүн, мее бар өйдө
Айылду-јуртту бол калза,
Амыр болор эмес пе».
Алтын-Саадак унчукпай,
Айткан сөсти тындап отурат.
Куучынга киришпей,
Күүн-тапты угуп отурат.
Канча келген кудалар
Кааннын јарын сакыылайт.
Түни-түжи јыргабай да
Түп салымын санангылайт.
Кан-Буудай онон ары

Куучынын улалтат:
«Алты јакшы кудалар
Алты мөрөйгө туруштылар.
Алтылазы ол болбой,
Јетинчи мөрөйгө иженет.
Ого коштой кызымнын
Ончозына күүни јок.
Ол мөрөйдү кемзи де
Озолоп бого албаза,
Ончозын јыш быдырадып,
Ойто јерине јандырарым.
Јүректе кан барда,
Јүлүн, мее бар тушта,
Јаныс кичү кызымды
Јон-калык башкара эдип,
Каан эдип саларым» – деп,
Калганчызын айда салды.
Алтын-Саадак сурады:
«Алты јакшы кудаларла
Мөрөйгө кирзем кайткай не?
Ай кеберлү кызыгарды
Мөрөйдө тутсам не болор?»
Качарына кан тўжўп,
Кан-Буудай унчукты:
«Алты маргаан өткөндө,
Јетинчизине не туружар?
Ак-борон соодылу болзо,
Акту бойында күүн бар болзо,
Эртен күн чыкканда,
Элге салган јаргыны угуп,
Эжигиме келер турун».
Кан-Буудай каан эмди
Кызыл ширдек үстине
Кыйын јадып амырай берди.
Алтын-Саадак турала,
Айылдан чыгып эм барды.
Албаты-јонды өдөлө,
Агаш-таштын аразына
Ак-борозын агытты.

Амыраарга токым жайды.
Арташ ээрин жастанды,
Амыр уйуктап жада берди.
Тандакталып тан атты,
Тамырланып күн чыкты.
Алтын-Саадак күн өксөгөнчө,
Амырап уйуктап калган эмтир.
Кан-Буудай эжигине келзе,
Канча калык жуулып калтыр.
Алты жакшы кудалар
Аттарына мингилеген
Ары болуп учуртарга
Айдар жарды сакыылап,
Анда турган эмтирлер.
Алтын чүмдү кеп кийген
Алтын ошкош өргөөзинен
Арт-учында Кан-Буудай
Чыгып келбей канайтты.
Улус текши билзин деп
Угуза жаан жар этти:
«Улу жаан мөрөй болор.
Алтайды алты айландыра,
Жердин үстин жети эбире
Бай-Ару кызым мантадар.
Оны једип туткан баатыр
Ол баламды алатан эмтир».
Оо-боо јетпеди,
Оттый кызыл өргөөдөн
Ончо кеби жылдыс ошкош,
Бойлу бала чыгып келди.
Бай-чоокырга чек минип,
Мөрөйлөжөр улус алдына
Мантадып келип тура түшти.
Кайа бурып, кудаларды көрди,
Күлүмзиренип каткырды.
Эң учында Алтын-Саадак
Эп јоксынып эм турды.
Бай-Ару көс учыла
Солун куданы база көрди.

Сондоп калба дегендй,
Солоньды сол кабакла
Сананзын деп имдеди.
Кан-Буудай «ап» деди,
Бай-чоокыр атту Бай-Ару
Јалкынды јалт этти,
Јалан тоозын тура калды.
Јети куда јаны ондонып,
Једижерге сурт эттилер.
Јети аттын тибиртинен
Јер-алтай силкине берди.
Ак-боро атту Алтын-Саадак
Арт-учында болды.
Эн бажында баратканы
Энир-Чолмоннын уулы эмтир.
Ортозындаазын ондоп көрзө,
Оптолгон кийик бука минген
Јелбеген күлүк бар јадат.
Түн киргенин кудалар
Тенериде јылдыстан таныылайт.
Түш келгенин баатырлар
Күн жарыгынан билгилейт.
Бай-чоокыр атту Бай-Ару
Бир көрзө, јуугында,
Бир көрзө, ыраагында
Ойноп барып јаткандый.
Кенетийин ак-боро ат,
Казык чылап, тура түшти.
Алтын-Саадак баатыр
Алан кайкап сурады:
«Алты куданын ады артык па?
Арга јогын билип арттын ба?»
Ак-борозы айда салды:
«Бай-чоокыр атту Бай-Ару
Биске өчөп нени айдар.
Јарыштан арткан кудалар
Јамандап канайда каткырар.
Оны билип аларга
Озолодо тура түштим.

Арыган бодолду турайын,
Айткан сөстөрүн угайын».
Бай-чоокыр атту Бай-Ару:
«Арыган адынды амырадып
Артып калган бүдүжинди!
Адын дезе ат эмес – койлого,
Бойун дезе баатыр эмес – нетее.
Уйалбай ла сүрүшпе,
Кижин аларга мендебе!» – деп,
Анан ары мантадып,
Алысталып жүрө берди.
«Э-э, бу күлүктүн бүдүжин!
Эш-неме болбосто,
Ады арыган турбай» – дежи,
Жанынча өткөн кудалар
Жир каткыда турдылар.
«Акыр болзын, бай-чоокырды
Айланып келер бир жолдо
Жедип, эмеш озолдом,
Тискинди кайра тартаачы бол,
Онон арызын бойун бил» – деп,
Ак-боро Алтын-Саадакка
Ак тайгага чыгып, айтты.
Жылым кайага жарс тепти,
Жалкын кептү шунуй берди.
Алтын-Саадактын изү тыныжы
Эр көксинде буулып турды.
Ортозында барып жаткан
Оозун ачкан Желбеген
Ондонып көрүп турза,
Ак-боро атту Алтын-Саадак
Акалап-озолоп баратты.
Энгир-Чолмоннын эрке уулы
Эмди билинип аярза,
Ак-боро атту Алтын-Саадак
Алдында барып жаткан эмтир.
Бай-чоокыр атту Бай-Ару
Бир катап алтайды
Айланып жаткан ой тушта,

Ак-боро атту Алтын-Саадак
Жаба једип јүрген эмтир.
Једижип, озолоп Ак-боро
Јелбистенип турган эмтир.
Алтын-Саадак мөнүн тискинди
Кайра тартып бу јурди.
Бай-Арунын колынан
Бек тударга кичеенет.
Бир ле көрзө, Бай-Ару
Бай-чоокырын токтодот.
«Једип алган соңында
Јоболду не мантадар – деп,
Аттан түжүп эм айдат. –
Акыр, алты јакшы кудалар
Арыганча сүрүшсин – дейт. –
Јерди јети эбирзин,
Јыгылганча сүрүшсин» – дейт.
Бай-чоокыр адынын јалынан
Бай-чоокыр ат јазады.
Алтын-Саадактын ак-борозынан
Ак кылды јула согуп,
Ары-бери экчей тартты.
Ак кыл Бай-Ару болуп
Анда тура түшпей кайтты.
Бай-чоокырга отургузып,
«База эки айлангар» – деп
Божодып ийбей канайтты.
Бойлоры дезе таныжып,
Ичкери јортуп ийдилер.
«Ак-боро атка минген
Ак-Бөкө баатырдын
Ак-боро чыйрак атту
Алтын-Саадак деп уулы мен.
Эмискен энем Ай-Туулай,
Эрјинези ак-сур ат эди» – деп,
Бай-Аруга Алтын-Саадак
Билезин тоолоп айдат.
«Бу күннен ары бис
Бир күүн-санаалу болорыс.

Одыс болзо бирге күйер,
Ордыс болзо бирге төжөлөр.
Ондый салымду болорысты
Ойгор судур бичиктен кычыргам» –
Анайда Бай-Ару
Көстөри чолмондый мызылдап,
Куучыны суудый төгүлип,
Эрке жараш үниле
Эрмектенип эм турды.
Эптү эрке он колын
Эзендежип ичкери сунды.
Алтын-Саадак бу баатыр
Берген колды кыйыштырбай,
Белен тудуп эзендешти.
Эки бойы каткырышты,
Эт-жүректери сүүнип турды.
Эскиде таныш жүргендий
Экү эмди куучындажат.
Бай-чоокыр ла Ак-боро
Жерди жети айланып,
Једип келген тура түштилер.
Алкыш деп айдарда,
Анда олор јоголо берди.
«Алты куда алтынчызын
Аамайтып калган эбиргилейт». –
Алтын-Саадак Бай-Аруга
Јаан тынып ол ајдат.
«Экү эмди јаналык,
Өскөзи не керек» – деп,
Бай-Ару сүгүнет.
Анча-мынча болбоды,
Күннен изү чырайлу,
Ајдан жараш кеберлү,
Көргөн көзи көк чолмондый
Бай-Ару Бай-чоокырлу,
Алтын-Саадак Ак-боролу
Кан-Буудайдын өргөөзине
Коштой јортуп келгиледи.
Өрттий кызыл өргөөгө

Өмөлөжип аттан түштилер.
Кан-Буудай кайкап турат:
«Качаннан бери таныш ошкош,
Кандый мындый балдар болды?
Алтын-Саадакты көрзөм,
Албаты башкарагадый бек санаалу,
Бай-Ару бала азырагадый,
Быйанду, керсү кижиге болгодый».
Кан-Буудай канча жонун
Капшай бачым жуузын деди,
Кичү балам кижиге барган,
Коркышту жаан той болор.
Карган-тижен озо келип,
Канчындрдан артпадылар.
Эмчек балалу энелер,
Эр болгон адалар,
Көс жоктулар јединдирген,
Бут жоктулар јүктендирген –
Бастыразы жуулып келдилер.
Канча алтайдын каандары,
Канча јердин кезерлери,
Макка чыккан баатырлар,
Мандык кийген алыптар,
Комыс үндү кожончылар,
Күчтү болгон күрешчилер,
Куучынга кирген јарышчылар
Кан-Буудайдын јерине
Кижиге көрбөөн жаан тойго
Келгилеген јүрдилер.
Саат-маат болбоды,
Санаалары арай чыкпаган
Алты куда келгиледи,
Алтын-Саадак баатырга
Айдары јок ачынгылайт.
Алты мөрөйгө турушпай,
Јетинчизине туружып,
Јенүни јенил алган деп,
Јар-јаакта тургулады.
Кан-Буудайдын јеринде

Кижн кайкар јаан той
Качан ок баштала берди.
Тайгадан бийик чоккон эт
Талдаш јоктон јилип јадат.
Талай кептү аракы
Табылу эмди ичилип турат.
Кезер, баатыр улустар
Кирезинде каланы јүрди.
Каан, бий, јайзандар
Кемјүзин билбей ичкиледи.
Көл болгон арајан
Коно-түне ичилип калат.
Көбүк ошкош јуу болзо,
Кејирден јенил ажып турат.
Јалан јиит баатырлар
Јака тартып күрежет.
Кул кижн бий кептү
Кыйгы-кышкы көдүртир.
Каан, јайзан эзирип,
Кул бүдүштү јүрүптир.
Анча-мынча болбоды,
Албаты-јон түймей берди.
Энир-Чолмоннын Эрке уулы
Эки көзи кандалган,
Јен эдеги энзендеген
Јелбеген күлүкле экү
Кан-Буудайды арадап,
Кызынды биске бербеске
Кыйгастанган сен дежет.
Кыйгы-кышкы көдүрет,
Калык-јон коркып јүгүрет.
Кан-Буудай ачынып,
Эрке-Уул ла Јелбегенди
Ченегендий сүме таап,
Калык-јонго јар салат:
«Кудалап келген күлүктер
Кызым учун күрешсиндер.
Кемзи јенүлү ол чыгар,
Кызымды ол алар!»

«Каан кижн кайттыгар,
Кыс кижнн блаажып,
Канайып бис күрежерис?
Калганчы маргаан кату болзын,
Кызыл каныс акканча,
Кызыл тыныс үзүлгенче
Кату ол маргаанда
Күч жеткенче тартышкайыс» – деп,
Кан-Буудайга Алтын-Саадак
Кемзингендү айдып турды.
Каан кижн айтканын
Катап эмди кубултпас деп,
Кан-Буудай каруу берет.
Жен тудар күчи жок деп,
Желбеген күлүк электейт.
Элдин-жоннын жажына
Эрмегине сен кирдин дейт.
Эки женин шыманып,
Эки эдекти кайра кыстанып,
Эмди чурап келбей кайтты.
Алтын-Саадак баатырдын
Ай карануй төжинен тутты.
Ай кеберине түкүрди,
Ары-бери силке берди.
«Өчөбөсти өчөп силкидин!
Өчпөс жүзуме түкүрдин!
Кижиге мени сен тообой,
Көксиме келип кадалдын!» – деп,
Алтын-Саадак ачу-корон
Алтай торгылта кыйгырды.
Отурган жеринен тура жүгүрүп,
Озолоп туткан Желбегеннин
Омырткалу сын-арказынан,
От тийгендий, күйдүрө тутты.
Ого-бого былчыра басты,
Омок күчин чыгара тутты.
Жеткер сананган Желбеген
Жеткерге түшкенин жагы билди.
«Кан-Буудайдын кызын,

Калак-кокый, сен ал» – деди.
Чилекей-чимириги чачылды,
Чине-күчи уйдап чыкты.
Алтын-Саадак колынан
Айрыларга жалынып турды.
Андый керек Желбегенге деп,
Албаты сүүнип кыйгырат.
Алтын-Саадак калганчыда,
Ачынган адында Желбегенди
Алты катап айландырып келеле,
Алтан тууны ажыра чачты,
Алтан талайды кечире мергедеди.
Желбеген болзо бу Алтайда
Жүрбеген деп билдирди.
Алтын-Саадак баатыр
Амыраарга оттый кызыл өргөөгө
Ары болуп базып отурарда,
Алдына Энир-Чоомон уулы
Акыр деп тура түшти,
Эки женин шыманат.
«Эп жок деп айдынып,
Элекке сен түштин – деп.
Алтын-Саадак баатырга
Ачуун тартынып ол айдат, –
Желбеген менен озолоп,
Жардыннан сенин туткан эди.
Желбегенди женил жендеп,
Женүчи кижилер болуп турун ба?!
Меге күчин сенин жетпес,
Меең уштылып чарчалар!» – дейле,
Энир-Чолмоннын Эрке уулы
Эренгис жоктон секирип келип,
Алтын-Саадак баатырдын
Ай жаркында ачык жүзине
Аланзу жоктон түкүрди.
Эки женин шыманган бойы
Эренгис жоктон калып келип,
Эки жарыннан ала койды.
Эр бүткөн Алтын-Саадакты

Эний тартып, жыгарга турды.
«Ачынбасты ачындырдын,
Ай жаркынду жүзине түкүрдин!
Жаман-жакшызын сен билбей,
Жардынан келип силкидин!» –
Алтын-Саадак анайда айдып,
Энир-Чолмон Эрке уулынын
Эки таганагынан эптү тутты.
Эрке уулдын эки көзи
Энирленип тура берди.
Эки колынын күчтери
Эмди түрген чыга берди.
Чолмондый көстөри онын
Чокторы өчүп уйандады.
Андый да болзо, колдоры
Алтын-Саадактан айрылбайт.
Анда-мында тегелеп,
Антара чачарга амадайт.
Арт-учында Алтын-Саадак
Ачынып эки таганагын
Анда сындыра туткан турды.
Кыйгы эмес кыйгы угулды,
Канча алтайга торгылды.
«Кан-Буудайдын кызын сен,
Калак-кокый, алгайын! – деп,
Кортык тынын корыырга
Калганчы күчин жууп алып,
Кынзулу үниле Эрке уул
Алтын-Саадак баатырга
Айдып, жайнап жада берди.
«Ачындырбасты акту жерге
Ачындырганын ундыба!» – деп,
Аданын уулы Алтын-Саадак
Ачынбаган бойы ачынып,
Комыдабаган бойы комыдап,
Көк айаска Эрке уулды
Көдүрүп чыкты талайып.
Комдолып аккан көк талайды,
Корсойып турган канча тууны,

Жайылып жаткан канча чөлди
Жазап тоолоп алган соондо,
Батпаган јерге бажын бат деп,
Былчай-экчей тудала,
Алтын-Саадак Эрке уулды
Ат кажыгындый мергедеп ийди.
Комдолгон көк талай кечире,
Корсойгон канча туулар ажыра,
Жайылган чөлдөр бу үстиле
Јалкын кептү уча берди.
Барган јерге бажы батты,
Болгонбой божоп калды.
Арткан төрт куда болзо,
Акту кызыл тынын алып,
Албаты-јоннын ортозына
Амырынча качкылады.
Албаты-јон каткырышты,
Алтын-Саадакты мактады.
Кан-Буудай базып келип,
Каан колын ичкери сунды,
Калыкка мындый јар салды:
«Күчтүлерден күчтү бүткен,
Көгүстүлерден көгүстү өскөн,
Баатырдан артык баатырга,
Бай-Аруны Алтын-Саадакка
Берип јадым, угыгар!» – дейт.
Айдары јок јаан той
Анда ойто көндүгө берди.
Алтай үстинин алтан кааны
Айланбай алты јыл јыргаптыр.
Јер үстинин јетен кааны
Јети јылга јыргап калтыр.
Кан-Буудай каан бир күнде
Каан колын өрө сунуп,
Калык-јонго јар салды:
«Эң кичинек эрке баламды
Эрге бербес деп санангам.
Кары кижиге эм бербей,
Каан эдерге туратам.

Јети түней кудадан
Јаныс куда талдалды.
Күчтүлерден эн күчтү,
Көгүстүлерден бу көгүстү,
Баатырдан артык баатыр
Айаарын билбес Алтын-Саадакка
Бай-Ару деп кичү кызым
Бойы болзо күүн-тапту
Барганын слерге јарлайдым.
Тебеелүде малымды,
Тергеелүде јонымды
Тен тудуп башкарар
Күйү балам Алтын-Саадак
Бу күннен ала каан болор» – дейт.
Јыргалдан артык јыргал
Јети јылдан ашты.
Тойдон артык той
Тогус јылга јетти.
Бир күн Алтын-Саадак
Јон јыргаткан кайнына,
Калык башкарган каанга
Кару сөзин айдарга
Кып-кызыл өргөдөн
Чыгып келген бу турды:
«Айы-күни ашпас
Алтайым менин бар – дейт. –
Ак-боро атту Ак-Бөкө адам бар,
Ак-сур атту Ай-Туулай энем бар.
Одорлуда оны јок малым бар,
Одындуда тоозы јок јоным бар.
Ойто менин јанарымды
Ончозы эмди сакып јат.
Кан-Буудай кайын адамнын
Кара чачы кажайбаган,
Кандык тиштери саргарбаган.
Калык јонды башкарып,
Каан ла болуп јадыгар». –
Анайда айдып Алтын-Саадак
Ак-борозын ээртеди.

Алтайына жанарга
Акту күүнинен мендеди.
Бай-Чоокырды Бай-Ару
База ээртеп ийген турды.
Барган эжинин јерине
Барарга база белен јүрди.
«Алдаарда балдар бассын,
Кийнеерде мал өссин» –
Кан-Буудай эки балазын,
Кийимдерин берип, алкады.
Курсактан коштоп үдешти.
Ак-боро атту Алтын-Саадак,
Бай-чоокыр эрјинелү Бай-Ару
Адазыбыла, эл-јоныла
Алакан јайып эзендежеле,
Ары болуп атандылар.
Аткан октый учтылар.
Анча-мынча болбоды,
Алтын-Саадак Алтайына
Једип келген турдылар.
Түндүк бойдо шонкорлор
Тенериле учуп уткыды.
Төрдө јаткан айулар
Табыштанып чыктылар.
Бозоодогы ийттери
База једип келдилер.
Куу чылап, баштары кажайган,
Куулы чылап, тиштери саргарган
Ак-боро атту Ак-Бөкө адазы,
Ак-сур атту Ай-Туулай энези,
Алтын-Саадак ла Бай-Аруны
Айыл эжигинде сакыган
Анда турбай кайттылар.
Одорлуда мал ончозы эмтир,
Одындуда јон амыр јүрди.
Оо-боо јетпеди,
Ойын-јыргал баштала берди.
Ол јыргалды айдайын,
Отурган улус бу уксын.

Куу чылап, баштары кажайган,
Куулы чылап, тиштери саргарган
Ак-Бөкө – карбайа карыган адазы,
Ай-Туулай – энчейе энчилген энези
Канча таланын калыгын
Капшай тойго кычыргылаган,
Жерге буттары тийгилебей,
Жиит тужынды јүргүледи,
Жииттер тойын көдүрер дешти.
Алтайы башка алыптар
Айттыруга келиптир.
Јери өскө кезерлер
Једип келген јүрдилер.
Бийик, элбек тууларды
Бир ле күнге ашканыс дежет.
Јаан, јалбак чөлдөрди
Јангыс ла күнге өткөнис дежет.
Кара сууга аттары түшкен,
Капшайлап келгени билдирет.
Ай чырайлары күлүмзиренген,
Ак санаалу келгендери сезилет.
Ат тыныжы ак айаска
Ак булут болуп јайылат.
Анда јуулган улуска
Ак-Бөкө айдып турат:
«Алтайдын алты талазынан
Айттыруга келген алыптар!
Јер үстинин јети талазынан
Једип келген каандар!
Алтын-Саадак баатыр уулым
Айыл-јурт төзөп јат.
Кан-Буудайдын кичү кызы
Келдибис болуп јаткан туру.
Ак айастын алдында
Адазынан алкылу,
Эл-јоннын алдында
Энезинен энчилү уулым
Эр-јажына бүткен эди.
Кижі каны суузынду

Кара-Кула баатырды,
Каныркап јерине кирерде,
Кызыл тынын кыйган эди.
Ордына артар опту уулын –
Кускун-Керди база баскан.
Кыйынга јүрген калык-јонды
Кыйыннан айрып алган эди.
Күнди, айды эбирген эди.
Јаан тойго јуулган улус
Јааны-јажы ылгаш јоктон
Јыргап, ойноп тойлогор!» – деди.
Јайы-кыжы билдирбес
Јажыл торко Алтайда,
Күзи-јазы сезилбес
Күрен мандык Алтайда
Јаан јыргал көндүкти.
Тажуурлап аскан аракы
Талай кептү билдирет.
Талдап сойгон мал эди
Туудый анда көрүнөт.
Кенетийин Ак-Боро
Киштеп-киштеп једип келди.
Түндүк бойдо шонкорлоры
Талбынып, ачу акшышты.
Төрдө јаткан айулары
Туруп келип огырышты.
Бозогодогы ийттери,
Бөрү чилеп, улышты.
Алтын-Саадак адынан
Алан кайкап сурады:
«Албаты-јонды чочыдып,
Ачу киштеп не келдин?
Өлөримди сестин бе,
Өзөримди билдин бе?»
Ак-боро айдып турды:
«Алдындагы үйин Ай-Тана
Албаты тоозына кожулды.
Алдында јетире өлбөйтир,
Ат менде буру бар эмтир.

Теберимде, тыны үзүлбейтир,
Тирилип ойто једип келтир».
Алтын-Саадак ачынды,
Ай саадагын ала койды:
«Базарым деп сананбазын,
Бажын кезе ададым!
Истежерим деп иженбезин,
Ичегезин төгө ададым!
Кайда меге көргүс! – деди, –
Капшай тынын үзедим!» – деди.
Ак-Борозы јайнады:
«Алтын-Саадак, эр күчинди
Азыйгы үйинге көргүспе! – деди. –
Мен сенин ордына
Мында ла оны јок эдейин».
Бир ле көрзө, Ак-Боро
Бир келинге јелип келди.
Азу тижиле ала койды,
Алтын-Саадакка кайра келди.
«Калак ла мени, Алтын-Саадак,
Кайра алзан – деп јайнайт. –
Килезен – үйин де болорым,
Килебезен – кулын да болорым.
Кирип-чыксаң – эжигин ачайын» – деп,
Ай-Тана арайдан ла айдат.
«Килейтен менде јан јок,
Кинчекти бойын тапкан сен.
Кул эдип кайдатам сени,
Кулга кижиге тутпайтам мен.
Бастыра эткен буруунга
Бастырып јатканын эмди бу!» –
Алтын-Саадак анайда
Анда айдып айлына кирди.
Ак-Боро ат баш силкиди,
Алтай үсти силкинди.
Ай-Тананы быјырада
Азу тижиле кезе чайнады,
Төс тижиле теермендеп чайнады.
Сооргок састу арал јаар

Салкын кептү быкырды.
Ай-Тананын кижн жыды
Анда эмди жок болды.
Ай-уй дешкен албаты
Айланып жанн ондонды.
Үүрелешкен уулдар, кыстар
Үзүлген ойынын улалттылар.
Эргектериле шоорлогон,
Эриндериле кожондогон,
Тандайыла сыбыскылаган,
Тамагыла каркыралаган,
Көксиле кайлаган
Канча түмен албаты
Катап жыргалын баштады.
Алтын-Саадак баатырды,
Албатыдан алган Бай-Аруны
Албаты алкап, айдышты:
«Алын эдегеерге бала бассын!
Кийин эдегеерге мал бассын!
Жаактуга айттырбай,
Жарындуга соктырбай,
Жажын-чакка амыр-энчү журтагар!
Албатыга чак түшпезин,
Акту жерге кан төгүлбезин.
Мал болзо одорлу турзын,
Жон болзо одынду жатсын».
Алтай үстинин алтан кааны,
Жер үстинин жетен кааны
Алкыш-быйан айдала,
Анан ары жыргай берди...

Жиит кайчы Тензе акам
Жаш тужымда кайлаган.
Жаан акам Бөдөс кайчы
Жаандап келеримде айдатан:
«Алтын-Саадак» чөрчөкти
Айтканымла кайлап сал.
Ак кагаска бичийле,
Албатыга арттыр кой».

Төрөгөн кайчы Түленти
Түгенген бу чөрчөктө
Анду-кушту Алтайды
Анчыларга бу чүмдеп,
Андаар тушта кайлайтан.
Жетире чыгара айтканын
Жиит тужымда укпагам.
Ол кайчылар айтканын
Ончозын айдып божоттым.
Жашта уккан чөрчөк эди,
Жастыразы, байла, бар болор,
Кичинекте уккан чөрчөк эди,
Келишпези, байла, учураар.
Жетен јашка једеле,
Јемеген сөстөрим бу эди.
Учуры јаан чөрчөк эди,
Учы мында түгенди.

Б а ж а л ы к т а р

Кайчы керегинде сӧс	4
Ай-Карагай	5
Кан-Шиней	128
Ай-Мерген	175
Алтын-Саадак	221

АЛТЫН-СААДАК

Алтайские героические сказания

Эпический репертуар

Таныспая Шинжина

Художник *Н.Э. Олчонов*

Фото *Л.В. Иркитова*

Подписано в печать 07.11.2011 г. Формат 84x108¹/₃₂. Бумага офсетная.
Печать офсетная. Печ.л. 9,75. Тираж 350 экз. Заказ 8353.

Отпечатано в ОАО «Горно-Алтайская типография»
649000 г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 35.

217,00

